

821
77-41

АВУ ИСО аТ-ТЕРМИЗИИ

АР-РУБОБИЁТ ФИ-Л-ХАҶИС

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество преданных
вдач

--	--

УЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
АВУ РАЙОН БЕРУНИЙ НОМИДАГИ ШАРҚШУНОСЛИК
ИНСТИТУТИ

Абу Исо ат-Термизий

АР-РУБОЙИЙЁТ ФИ-Л-ХАДИС

Тўрт ровийлик ҳадислар

Скань

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
«Фан» нашриёти давлат корхонаси

Тошкент-2018

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИҲ ВА О'РТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРАЛИГИ
ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ШИРШИҚ
ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ
АХБРОТ RESURS MARKAZI

УЎК: 821.512.133(092) Термизий
КБК: 83.3(5Ў)

Т41

Таржимон ва нашрга тайёрловчилар:

Ҳамидулла Аминов, Масъудхон Исмоилов, Ботиржон Абдуллаев

Масъуд муҳаррир:

Одилжон Қориев – *м.ф.н.*

Тақризчилар:

Ш.Зиёдов – *м.ф.н.*

Н.Насруллаев – *м.ф.н.*

Мазкур манба буюк муҳаддис боёқалонимиз Абу Исо ат-Термизий (х. 209–279/м. 824–892) қаламига мансуб тўрт ровийлик ҳадислар тўпламидан иборат. Унинг бир нусхаси Истанбулнинг машхур «Сулаймония» кўлёзма-лар жамғармасидан топилиб, кўлёзма нусха факсимелеси, арабча матн, илмий-илоҳий таржима ва зарур кўрсаткичлардан иборат ҳолда нашр юзини кўрди.

«Ар-Рубоъийёт фи-л-ҳадис» асарида иборат масалаларидан ташқари одоб-ахлоқ, умуминсоний қадриятлар, диний-илмий урф-одатлар мавзусидаги ҳадислар ўрин олган. Асарда кўтарилган масалалар бугунги кунимиз учун ҳам долзарбдир. Уларнинг ёш авлодни қомил инсон этиб тарбиялашда аҳамияти жуда катта.

Китоб ҳадис илмига кизикувчи кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2018 йил 16 ноябрдаги 6260-сонли ҳуқуқсиз асосида чоп этилиди.

Китоб Б4-1-048: «Абу Исо Муҳаммад ат-Термизий илмий меросини тадқиқ этиш, асарларининг таржима ва наشريни амалга ошириш» лойиҳаси доирасида нашрга тайёрланган ва ЎзР ФА ШИ Илмий Кенгашининг 2018 йил 31 октябрдаги 9-сонли мажлис қарори билан нашрга тавсия қилинган.

УЎК: 821.512.133(092) Термизий
КБК: 83.3(5Ў)

ISBN 978-9943-19-459-5

© Ҳ. Аминов ва бошқ., 2018

© Ўзбекистон Республикаси Фаллар академияси

«Фан» нашриёти давлат қоронаси, 2018

АБУ ИСО АТ-ТЕРМИЗИЙ ВА УНИНГ «ТЎРТ РОВИЙЛИК ҲАДИСЛАР» («АР-РУБОЪИЙЁТ ФИ-Л-ҲАДИС») АСАРИ

Абу Исо Муҳаммад ибн Исо ат-Термизий (х. 209–279/м. 824–892) қалим Термиздан етишиб чиққан, бутун дунёга машхур муҳаддислардан биридир. У зот «Сунан ат-Термизий» номли бошлан таъинланган «Жомъ ас-Сунан» асарида ташқари «Иш-Шамонил ан-набавия» номли рисоласи билан ҳам машхур. Абу Исо ат-Термизийнинг шох асари «Сунан ат-Термизий» бўлиб, унда 3956 (уч минг тўққиз юз эллик олти) та ҳадис мавжуд. «Аш-Шамонил ан-набавия»да эса 408 та ҳадис келтирилган. Бундан ташқари, муҳаддис олимнинг бизгача «ал-Илал ал-қабир» («Ҳадис иллатлари ҳақида катта тўплам») ва «ал-Илал ас-сағир» («Ҳадис иллатлари ҳақида кичик тўплам») номли асарлари етиб келган. Айрим тадқиқотчилар «Китоб ал-илал ал-қабир»ни муаллифнинг асар десалар, «Китоб ал-илал ас-сағир»ни муаллифнинг «ал-Жомъ»сининг иловаси – хотима қисми дейдилар.

Абу Исо ат-Термизийнинг ўндан ортиқ асар ёзгани қайд қилинган. Ҳозиргача унинг бошқа асарлари кўлёзмалари тадқиқотчилар томонидан излаб топилиб, нашр қилиниши масаласи дол-дорлигича қолмоқда. Шу сабабли, 2016 йилнинг 11 октябр кунин Термиз шаҳрида Абу Исо Муҳаммад ат-Термизий мажмуасида Ўзбекистон Республикаси Президентини Шавкат Мирзиёевнинг матавий-марфий соҳада берган тавсиялари асосида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 28 октябрдаги 08/1–76-сон билан тасдиқланган 128-баённома-сини белгиланган Абу Исо ат-Термизийнинг илмий меросини ўрнатини, асарларини ўзбек тилига таржима қилиш ва ҳалқимиз-га етказиш вазифаси юклатилган эди. Мазкур вазифалар мақсад

килинган лойиҳани амалга ошириш асносида «Тасмийту асҳоби Расулulloх» («Расулulloх сафдошлари»; бошқа номи «Асмо ас-саҳоба») номили асарни Абу Исо ат-Термизийга нисбат қилиниши аниқланди. У ўрта аср манбаларида ҳам эслатиб ўтилган. Асарнинг бир қўлёзма нусхаси Истанбулнинг «Судлаймония» кутубхонасида сақланган. 2017 йил мазкур манба «Расулulloх сафдошлари» номи билан ўзбек тилидаги илмий-изоҳли таржумаси сифатида дунё юзини кўрган эди.

Қўлингиздаги асар алломанинг ҳадис ривоятида муҳаддисдан бошлаб то Пайғамбаримиз алайҳиссаломгача бўлган ровийлар силсиласи тўрт нафар бўлганлиги ҳолатга (у ҳадис илмида рубобийёт деб аталади) бағишлангандир.

Ҳадис илмининг олтин давридан бошлаб ҳадисларни ривоят қилувчилар силсиласига қараб ҳам алоҳида жамлаш одати вуҷудга келди. Ҳадис ривоятида муҳаддисдан бошлаб то Пайғамбаримиз алайҳиссаломгача бўлган ровийлар силсиласига қараб, уч саналди ҳадислар тартиб бериш оммалашди. Шу хилда то ўн нафар ровийлик ҳадисларгача жамланди. Улар тўтрисида қуйида тўлиқроқ маълумот беришни жоиз топдик:

Муҳаддисдан то Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва салламгача учта восита — уч нафар ровий қатнашган бўлса, улар **ас-сулобийёт** деб аталади.

Силсилада уч ровий қатнашган ҳадис шарифларга илк бор буюк муҳаддис ва муҷтаҳид олим Аҳмад ибн Ханбал (780–855) эътибор қаратган эди. Унинг ўзи 40 минг ҳадисни жамлаган «ал-Муснад» («Танч») номили йирик ҳажмли асарида жами 332 та ҳадис сулобийёт ҳисобланади. Ушбу сулобийётни ханбалий фақиҳи ва муҳаддиси Муҳаммад ас-Сафориний (1702–1774) 2 жилда қилиб батафсил шарҳлаган.

Имом ал-Бухорийнинг (810–870) бу хилдаги «Сулобийёт»лари анча шухрат қозongan бўлиб, уларнинг сони 22 тадан иборат. Имом ад-Доримийнинг (797–869) «Сулобийёт»ларида эса 15 та ҳадис мавжуд. Ибн Мажнинг (824–887) «Сулобийёт»лари 5 тани таққил қилади. Имом Табаронийнинг (873–971) учта «Мўъжам» тўпламида атига 3 тасининг ровийлар силсиласи

уч саналгандир. Имом ат-Термизийнинг «Сулобийёт»лари эса фанот битта ҳолис. Улар ўзбек тилига таржима қилинган.

Ҳадис китобларининг яна бир тури **ар-рубобийёт** дейилади. У ҳам сулобийёт сингари бўлиб, саналда тўрт нафар ровий қатнашган ҳадислар тўпламидан иборат бўлади. Қўлингиздаги Имом ат-Термизий раҳимаҳуллоҳнинг «ар-Рубобийёт фи-л-ҳадис» номили тўплами ҳадис китобларининг айнан шу турига мансуб.

Ҳадис китобларининг яна бир тури **ал-хумосийёт** дейилади. У ҳам сулобийёт сингари бўлиб, саналда беш нафар ровий қатнашган ҳадислар тўпламидан иборат бўлади. Бу борада таниқли муҳаддис Имом ад-Доракутний раҳимаҳуллоҳнинг «Хумосийёт ас-Сунан» («Сунандаги беш ровийлик ҳадислар») асарини мисол тариқасида келтириш мумкин.

Ровийлар силсиласида олти нафар ровий қатнашган ҳадислар тўпламидан иборат бўлган тўплам **ас-сулобийёт** дейилади. Бу борада илк тўплам Ибн ал-Хаттоб қуныси билан танилган муҳаддислардан бири, хижрий 525 (милодий 1131) йил вафот этган Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Мисрий раҳимаҳуллох томонидан тузилган. Кейин эса Абу Тоҳир Аҳмад ибн Муҳаммад ал-Исфаҳоний раҳимаҳуллоҳнинг (ваф. 576/1181) ҳам «ас-Сулобийёт фи-л-ҳадис» («Олти ровийлик ҳадислар») номили тўплами бўлган. Таниқли муҳаддис Ибн Асокир раҳимаҳуллох ҳам «Китоб ас-Сулобийёт» номили асар биттандир.

Силсилада етти нафар ровий қатнашган ҳадислар бўлса, бу хилдаги тўпламлар **ас-субобийёт** дейилади. Бу борада илк тўплам Абу Бакр Муҳаммад ал-Муъофрий ал-Моликий (ваф. 54/1149) томонидан тузилган. Таниқли муҳаддис Ибн Асокирнинг ҳам «Китоб ас-Субобийёт» («Етти ровийлик ҳадислар китоби») номили асари бўлган.

Мазкур ватандошимиз, мотуридия таълимоти мутакаллимларининг бири, «ал-Ақонид ан-насафия» муаллифи, муфассир, муҳаддис ва фақиҳ Абу Ҳафс ан-Насайфий раҳимаҳуллох ҳам «ас-Субобийёт ас-самъийёт» («Эшитилган етти ровийлик ҳадислар») номили тўплам тузгандир. Унда 360 та ҳадис жамланган. Унинг бир қўлёзма нусхаси Тошкентда Абу Райхон Беруний номидagi Шарқшунослик институти фондига сақланади.

бу борада машхур тўшлам «Ибн ал-Мубаррад» ва «Ибн Абдулхалид» лақаблари билан танилган, Дамашқда яшаган ханбалий факихи Жамолдин Юсуф ибн ал-Хасан ас-Солихий (840–909/1503–1436) раҳимахуллохга тегишли бўлиб у «ас-Субҳийёт ал-ворид мин Сайид ас-содот» («Сайидлар йўлбошчисидан ворид бўлган етти ровийлик ҳадислар») деб аталади.

Санад силсиласида сажкиз нафар ровий катнашган ҳадислар тўплами **ас-сумонийёт** хисобланади. Бу хилдаги илк тўплам номи «ал-Аҳодис ал-мўътасимийёт ас-сумонийёт» («Мўътасимга бағишланган сажкиз ровийлик ҳадислар») деб аталади. Унда 13 та ҳадис жамланган. Уни Сибти Ибн ал-Жавзий номи билан танилган Шамсиддин Юсуф ибн ал-Жавзий (581–654/1256–1185) раҳимахуллох тузган эди. Унинг тарихий «Мирьот аз-замон» («Замон кўзгуси») номи асари ва Курьони каримга битган тафсири шуҳрат қозонган.

Тўққиз нафар ровий катнашган ҳадислар тўплами **ат-тусовийёт** дейилган. Бу хилдаги илк тўплам Ибн ал-Хашшоб қунаси билан танилган олим Абуррух Маждуддин Исо ибн Умар аш-Шофъий (638–711/1311–1240) раҳимахуллохга тегишли. У зот санадда тўққиз ровий катнашган ҳадислардан арабчининг тузган. Шу хилдаги иккинчи асар Миср диёрларининг қозикалони, таникли шофъий мазҳаб, ашъарий эътиқоли олим Иззуддин Ибн Жамоъа (694–767/1366–1294) раҳимахуллох қаламига мансуб. Унинг асари «ат-Тусовийёт фи-л-ҳадис» («Тўққиз ровийлик ҳадислар») деб аталган.

Охириги, ҳар бир ҳадис санадида ўн нафар ровий катнашган ҳадислар тўплами **ал-ушорийёт** деб номланган. Бу хилдаги илк тўплам Абу Абдуллох Муҳаммад ал-Варғамий ат-Тунисий (716–803/1401–1316) раҳимахуллох қаламига мансуб. Унинг асари «Ушорийёт фи-л-ҳадис» («Ўн ровийлик ҳадислар») деб аталади. Шундан сўнг Бурхониддин Иброҳим ибн Али ан-Нўмоний (828–898/1492–1425) раҳимахуллох қаламига мансуб асар дунёга келган. Унинг асари «Ушорийёт ас-санад фи-л-ҳадис» (Ҳадисдаги санадининг ўн ровийлик бўлганлари) деб номланган. Жамолдин Иброҳим ибн Али ал-Қалқашандий аш-Шофъий (ваф. 960/1553) раҳимахуллох ҳам санадда ўн нафар ровий

катнашган ҳадислардан иборат «ал-Арбаъин» тузган. Хулди шу қилиб, Имом ас-Суъутий раҳимахуллох ҳам «Жузъ ас-салом» (бу алом қисмати қисм) номи 23 та ўнга ровийлик ҳадисларини тўплаган. Яна у зотнинг «ал-Қавоким ас-сайёрот фи-л-аҳодис ал-ушорийёт» («Ўн ровийлик ҳадислар сайёраси») номи асари мансуб. Умуман олганда, Имом ас-Суъутий раҳимахуллохнинг «Ушорат ашшорийёт» тўпламлари бўлган.

«Ар-Рубобийёт фи-л-ҳадис» асаридаги ҳар бир ҳадисда Абу Исо ат-Термизийдан бошлаб Пайғамбаримиз алайҳиссаломга таъдиди ровий катнашган. Муаллиф Абу Исо ат-Термизийга таъдиди санад – ровийлар силсиласи эса қўлёзмада икки жойда келтирилган. Яъни булар «ар-Рубобийёт фи-л-ҳадис» асарининг ровийлари хисобланади. Уларнинг номлари биринчи ва иккинчи жузунинг асосида келтирилган. Бунда ровийлар силсиласи қўйилганча берилган:

Шамсуддин Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Умар ал-Қарофий ал-Моинийдан бошланган. У асарни икки нафар устозидан ривоят қилган. Улар Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Али ар-Рамланий аш-Шомий ал-Ханбалий ва Жамол Абдуллох ибн Али ибн Яхъ ибн Фазлудлох ал-Йъмурий хисобланади. Бу икки нафар устоз, ўз навбатида, Абдулҳасан Али ибн Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Солих ибн Надо ал-Фарзийдан бири биринчи қисмини, иккинчиси иккинчи қисмини ривоят қилган. Кейин санад бу тарика давом қилдирилган: Абдулҳасан Фахруддин Али ибн Аҳмад ибн Абдулвоҳид ибн ал-Буҳорий → Абу Халиф Умар ибн Муҳаммад ибн Муаммар ибн Табарзад ал-Бағдодий → Абдулфатх Абдулмалик ибн Абдулкасам ибн Абу Саҳл ал-Қаррухий → Абу Омир Махмуд ибн ал-Қасам ал-Азний, Абу Исҳоқ Аҳмад ибн Абдулсалам ал-Ғуражий ва Абу Наср Абдулазиз ибн Муҳаммад ат-Тарекий → Абу Муҳаммад Абдулжаббор ибн Муҳаммад ибн Абдуллох ибн Абу-л-Жаррох ал-Жаррохий ал-Маризий → Абу-л-Аббос Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Махбуб ибн Фудайл ал-Махбубий ал-Марвазий → Абу Исо Муҳаммад ибн (Исо ибн) Саара ибн Мусо ат-Термизий.

«Ар-Рубобийёт фи-л-ҳадис» асари қўлёзмаси охирида бошқа кат тури билан ушбу асарни ўқиган ва тинглаганлар рўйхати

берилган. Уларнинг умумий сони тахминан 38 нафар. Мазкур маълумот охирида Муҳаммад Яъқуб ал-Мисрий номли хаттонинг исми ва эшитилган вақт Қохирада «ал-Азхар» жомеъсида хижрий 715 йил 29 жумодий ал-уло (милодий 1315 йил 31 август) эканлиги қайд қилинган. Демак, кўлёзма ҳам ўша даврда кўчирилган бўлиши мумкин.

«Ар-Рубобийёт фи-л-халис» асарида тўрт ровийлик жами халислар сони 176 тани ташкил қилди. «Ар-Рубобийёт фи-л-халис» асари кўлёмасидаги барча халислар тўрт ровийлик эмас. Улар орасида 5 та халис беш ровийликдир. Уларнинг барчаси асарнинг биринчи жузида жойлашган. Иккинчи жузида эса уч ровийлик битта халис ҳам берилган. Улар асарга хаттот томонидан киритилган бўлиши мумкин. Улар ўрнига кўлёмادا «Сунан ат-Термизий»даги айрим тўрт ровийлик халислар киритилмай қолиб кетган. Шунинг учун биз уларни топиб, тартиби билан жойлаштирдик ва биз томонимиздан кўшилганни эслатиб ўтдик. Таржимада эса тўрт ровийлик халислардан бошқаларини келтириб ўтирмадик.

«Ар-Рубобийёт фи-л-халис»даги халисларнинг саҳоба, тобъин, табаъа тобъин ва устозлар каби тўрт тоифадаги барча ровийлари тўғрисида алоҳида илмий маълумотлар рисола охирида келтирилди.

«Ар-Рубобийёт фи-л-халис» асаридаги халисларда ибодат мавзусидан ташқари одоб-ахлоқ, ижтимоий масалалар, бугунги кунимиз учун муҳим аҳамиятта эга бўлган бошқа мавзулар ҳам ўрин олган.

Аждодларимизнинг бой илмий мероси каторида мазкур асар наشري ҳам ёш авлодни баркамол қилиб, умминсоний қадриятлар руҳида тарбиялашда ўз ўрни ва аҳамиятига эга бўлади деб умид қиламиз.

ҲАМИДУЛЛА АМИНОВ,

ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги

*Шарқшунослик институти катта илмий ходими,
тарих фанлари номзоди, дойиҳа раҳбари*

ТЎРТ РОВИЙЛИК

ХАЛИСЛАР

Ар-Рубобийёт фи-л-халис

БИРИНЧИ ЖУЗ

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

1) Кутайба ибн Савид → Бишр ибн ал-Муфаззал → Абдуллох ибн Муҳаммад ибн Ақил → Рубаййеъ бинти Муъаввиз ибн Афровъ розияллоху анҳо бизга ҳадис айттандар:

«Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам бошларига икки марта масх тортидлар. Бошларининг орқа томонидан бошлаб, кейин олд томонини икки қулоқларининг ичи ва ташини қўшиб масх килдилар»¹ («Сунани Термизий», 33-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан ҳадисдир!» дедандар.

2) Аҳмад ибн Манеъ ва Али ибн Хужр → Исмоил ибн Улайя → Абу Райҳона → Сафина розияллоху анху бизга ҳадис айтдилар:

«Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам бир мулдан таҳорат, бир соъ билан гусл қилар эдилар»² («Сунани Термизий», 56-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу бообда Ойша, Жобир ва Анас ибн Молик розияллоху анҳумдан ривоятлар бор. Сафина розий-

¹ Мазкур ҳадисни заиф бўлгани боне ханафийлар олимпиадан. Бу ерда бошга масх тортиш икки марта дейилиб, яна орқа томонидан бошлангани айтилган. Ханафийлар «икки марта»ни қайтариб, бошга у ён-бу ёнга юртилиши деб тушунадилар. Бошга саҳих ҳадисларда масх бошининг олд томонидан бошлангани қайд қилинган.

² Мазкур ҳадисда суъни нероф қилмаслик, балки унда маълум бир микдор суъни иштибоъ таҳорат ва гусл қилиш ҳақида суъ юртилиган. «Мулд» ва «соъ» ўлчов бирликлари. Ханафийларга кўра, бир мул 2 ратта, бир соъ эса 8 ратта мос келади. Демак, бир соъ 4 мулга тенг. Фитр садақаси ярим соъдан берилади. Одатда, уни эҳтиёт юзасидан 2 кило буғдой деб ҳисобланади.

яллоху анҳунинг ҳадиси эса ҳасан-саҳихдир. Абу Райҳонанинг исми Абдуллох ибн Матардир», дедилар.

3) Ибн Абу Умар → Суфён ибн Уйайна → Абдуллох ибн Муҳаммад ибн Ақил ва Муҳаммад ибн ал-Мункадир → Жобир розияллоху анху бизга ҳадис айттандар:

«Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам [кўчага] чиққанларида, мен у зот билан бирга эдим. У зот ансорлардан¹ бир наънини уйларида кирдилар. У Расулulloх учун кун сўйди. Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам ундан едилар. Бир чойшабда [у зотга] хурмо [ҳам] келтирди. Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам ундан ҳам едилар. Уни пешинга таҳорат олиб, намоз ўқиб, яна қайтиб келдилар. У ютга қўйининг қўлидан келтирди. Ундан еб, аср ўқидилар. Лекин [эди] таҳорат олмадилар»² («Сунани Термизий», 10-ракам).

4) Али ибн Хужр → Исмоил ибн Жаъфар → Ало ибн Абдуллох розияллоху анху бизга ҳадис айттандар: у Анас ибн Молик розияллоху анҳунинг Бағдатдаги ховлисига пешиндан қайтишда кирди. Унинг қовлиси масжид ёнида эди. Шунда [бир оз вақт ўтгандан сўнг] «Туринглар, аср ўқинглар», – дедилар. Биз туриб, намоз ўқидик. Қайтаётганимизда эса: «Мен Расулulloх солаллоху алайхи ва салламнинг бундай деданларини эшитганиман», – дедилар.

«Бу мунофиқнинг намози: ўтириб, қўшни кузатади. Қанин у шайтонининг икки шох орасига келганда, тура солиб тура [роқбат] ўқиб олади. Унда Аллохни озгина зикр қилди»³ («Сунани Термизий», 160-ракам).

¹ Ансор ибн – ёрдамчилар. Улар асли Мадиналик саҳобалар ҳисоблангандар. Мадинали музоамонлар кўчиб бортанларидан сўнг мадиналиклар ансорлар, яъни ёрдамчилар деб атала бошлаган.

² Мазкур ҳадис таҳорати бор оламнинг қовурма гўшт истеъмоли қилиши билан таҳоратни синамаслигини ҳаққондир. Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам гўшт етган-дориш кейин ангилан таҳорат олмасдан асрни ўқитдилар.

³ Мазкур ҳадис аср намазини қўйиб сартайиб, кун бошига яқинлашиб қолгунча ривоний порфиринининг мағруҳлиги ҳаққондир. Шунинг учун Хазрати Анас розияллоху анху асрни ўз нақсига эртарек ўқиб олишга шонлигандар.

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих ҳадисдир!» дедилар.
5) Кутайба → Ҳотим ибн Исмоил → Язид ибн Абу Убайд →
Салама ибн ал-Ақваъ розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандлар;
«Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам шомни кўш
ботган ва «парда» билан тўсилган пайтда ўқир эдилар»⁶
(«Сунани Термизий», 164-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Салама ибн ал-Ақваъ розийаллоху анхунинг ҳадиси хасан-сахих ҳадисдир!» дедилар.

6) Кутайба → Лайс ибн Савд → Нофъ → Ибн Умар розийаллоху анху бизга Расулulloх солаллоху алайҳи ва салламдан ҳадис айтгандлар:

«Аср намозини қолдирган киши гўё оғласи ва мол-дунёсидан ёғғиз [махрум] қолгандек бўлур!»⁷ («Сунани Термизий», 175-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Ибн Умар розийаллоху анхунинг ҳадиси хасан-сахихдир!» дедилар.

7) Кутайба ва Бишр ибн Муоз → Абу Авона → Қатода → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга Расулulloх солаллоху алайҳи ва салламнинг бундай дегандларини айтиб бергандлар:

«Қимки намозни унутса, уни эслаган пайтгек ўқиб олсин!»⁸ («Сунани Термизий», 178-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг ҳадиси хасан-сахих ҳадисдир!» дедилар.

8) Бишр ибн Муоз ал-Басрий → Иброҳим ибн Абдулазиз ибн Абдулмалик ибн Абу Махзура → унинг отаси бобоси билан

⁶ Махжур ҳадис шомни кўш ботгандан сўнг дарҳол ўқилиши ва уни қолдирар кўнаний кетунча кечиктириб юзаверилишининг мажруҳлигини назарда тутган. Ҳадис матнида тилга олинган «парда тўсилган пайт»дан маъсад «кўнанинг пардаси, яъни нури» ҳисобланади. Кўнанинг ботилиши мажозий маънода «парда тўсилган пайт» деб таъбир қилинган.

⁷ Инсон ўз оғласи ёки мол-дунёсидан айрилиб-ажралиб қолса, дунёнинг энг қатта ташвиши унинг бошига тушгандек бўлади, унинг энг қатта муаммоси ўз оғласини ёки мол-дунёсини қайта қўлга киритиш бўлиб қолади. Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам асрни ўз вақтида ўқимай ўтказиб юборилиши шунга ўхшатгандлар.

⁸ Махжур ҳадис қазонинг вожоблигини билдиради. Муслмон киши ўқимай қолдириб кўнган намозларини вақт ўтказмасдан ўқиб бориши керак.

Иброҳим ибн Абу Махзура розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандлар.

«Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам уни ўтказиб, унинг шомни қорғима-қарф ўргатгандлар» («Сунани Термизий», 191-ракам).

Иброҳим: «Бу бизнинг азонимиз қабидир», – деди. Бишр эса унинг «Молга уни таъсифлаб беринг», – деди. У азонни «тар-жума қилиб таъсифлади»⁹.

Абу Исо раҳимахуллох: «Абу Махзура розийаллоху анхунинг асос ҳолати ҳадиси сахих ҳадисдир!» дедилар.

9) Кутайба → Абу Авона → Симок ибн Ҳарб → Нўъмон ибн Бишр розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандлар:

«Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам сафларимизни ўқитдилар эдилар. Бир кунни чиқиб, бир кишининг кўеси қаммадан чиқиб турганини кўриб қолдилар-да: «Сафларининг асосида тўғри қилинганлар ёки Аллох юзларини тизини узари юзларини соғиб қўяди», – деб марҳамат қилдилар»¹⁰ («Сунани Термизий», 227-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Нўъмон ибн Бишр розийаллоху анхунинг ҳадиси хасан-сахих ҳадисдир!» дедилар.

10) Кутайба → Абу Авона → Қатода → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандлар:

«Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам одамларнинг намоз жихатдан батамом енгилроғи эдилар» («Сунани Термизий», 237-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих ҳадисдир!» дедилар.

⁹ «Таржема» сўзининг маъноси икки шахолат қалимларини – «Алҳаду аллаа навада навадлоху» ва «Алҳаду анна Муҳаммада-р-Расулulloх»ни дастлаб икки бор овоз овоз билан айтиб, сўнг яна икки бор баъланд овоз билан айтилишидир. Хавафлилик таъбирига таржема йўқ, бироқ ханафийлар наздида ҳам таржема жонз амал ҳисобланади, айнан ушундай қилиб таъсифланади.

¹⁰ «Сифи тўғри ва тесна тўғри суният амалларидилар. Саф оёқ товоқларининг тавони ва тўғри қўйилиши билан белгиланади. Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам сифининг тўғри тузилишига муслмонлар қавми намозларини ва ибодатларини бир вақт қилишлари зарурлиги учун эътибор қаратгандлар. Бу иттифок ва бирдамлик рамзи таърифланади».

11) Кутайба → Абу Авона → Катода → Анас розийаллоху анху бизга хадис айтгандар:

«Расулulloх солгаллоху алайхи ва саллам, Абу Бакр¹¹, Умар¹² ва Усмон¹³ розийаллоху анхум кироатни «*Алхумду лиллахи робби-л-валяминин*» билан бошлар эдилар»¹⁴ («Сунани Термизий», 246-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дегандар.
12) Кутайба → Суфён ибн Уйайна → аз-Зухрий → Анас розийаллоху анху Расулulloх солгаллоху алайхи ва салламга нисбатлаб бизга хадис айтдилар:

«Қатон кечки овкат хозир бўлиб, намозга икомат айтганди, (ишни) кечки овкатдан бошлангилар!» («Сунани Термизий», 353-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг хадиси хасан-сахих хадисдир!» дегандар.

13) Кутайба → Лайс → Ибн Шихоб → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтгандар:

«Расулulloх солгаллоху алайхи ва саллам отдан йикилиб, териглари шилгинди. Бизга ўтириб намоз ўқиб бердилар,

¹¹ Абу Бакр — Абу Бакр ас-Сидик (572–634) буюк саҳоба, Пайғамбарининг солгаллоху алайхи ва салламнинг кайиноталари. Чахорёллар деб аталдиган дастлабки тўрт халифадан биринчиси. Ислам ақидасига кўра, пайғамбарлардан кейинги энг афзали эдилар. 142 та хадис ривоят қилгандар. Пайғамбарининг солгаллоху алайхи ва салламнинг ёлларига дафн қилгандар.

¹² Умар — Умар ибн ал-Хаттоб (585–644) машхур саҳоба. Чахорёллар деб аталдиган дастлабки тўрт халифадан иккинчиси. Исламни қирқинчи бўлиб қабул қилгандар. Васитларига кўра, Пайғамбарининг солгаллоху алайхи ва салламнинг ёлларига дафн қилгандар.

¹³ Усмон — Усмон ибн Аффон (575–656) энг машхур саҳобалардан бири. Чахорёллар деб аталдиган дастлабки тўрт халифадан учинчиси. Пайғамбарининг солгаллоху алайхи ва салламнинг Руқия ва Умму Кулсуа деган иккита қизларига уйлантилган учун «Зинурайн» («Икки нур эгаси») деб аталгандар. У зотининг даврида Куръон карим китобат қилиниб, кўп нуسخада тарқатилган. Хозирги даврдан Куръон нашрлари ана шу «Мусхад»ларга асосланган. Ўзлари ўқиб юрган «Мусхад» Топсентда Харати Имом мажмуаси кутубонасига сақланган.

¹⁴ Мазкур хадис намозда кироат бошланганидан олдин ўқилдиган «бисмиллох»нинг ошқора ўқилмаслигининг далилидир. У ханафий мазҳаби давлаларидан хисобланади.

буни ҳам у зот билан бирга ўтириб намоз ўқидик. Сўнг қайтариб қайтган, имом эргашадиган қилиб қўйилган. Агар у таъбир айтса, сиз ҳам таъбир айтинг. Агар рукуъ қилса, сиз ҳам рукуъ қилинг. Агар бошларини кўтарсалар, сиз ҳам кўтаринг. Агар «*Самиталлоху ли-ман ҳамидах!*» деса, сиз «*Аллохумма ва ала-л-хамд!*» деи. Агар сажда қилса, сиз ҳам сажда қилинг. Агар ўтириб намоз ўқиса, ҳаммангиз ўтириб намоз ўқингилар!» («Сунани Термизий», 361-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг Расулulloх солгаллоху алайхи ва саллам отдан йикилиб терилари бошланган деган хадиси хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

14) Кутайба → Марвон ибн Муовия ал-Фазорий → Хумайд → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтдилар:

«Расулulloх солгаллоху алайхи ва саллам: «Аллохга кирамни, мен намозда эканимда гўдакнинг йиғисини эшитганим. Ўнаси бетовта бўлишидан кўрқиб енгил ўқийман!» деб марҳамат қилдилар!» («Сунани Термизий», 376-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг хадиси хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

15) Ибн Абу Умар → Суфён ибн Уйайна → Абу-з-Зубайр → Абдул розийаллоху анху бизга хадис айтгандар:

«Набон солгаллоху алайхи ва салламга: «Қайси намоз афзалироқ?» — дейилди. У зоти шариф: «*Дуоси узунни*», — дедилар» («Сунани Термизий», 387-ракам).

¹ Мазкур хадис иком ва қамминг одобни ҳаққидир. Лекин хадиснинг охирига қўйилган «мен намоз ўтириб намоз ўқиса, қамм ҳам ўтириб намоз ўқийдиган ҳақиқат» деган хадис хуффи бевоқар қилинган. Чунки Расулulloх солгаллоху алайхи ва саллам отдан келиб бўлишларида, саҳобаларга ўтириб намоз ўқиб бергандар, қамм эса тик турган ҳолатда қилгандар.

² Мазкур хадис масжидга асглариинг намоз ўқиниши киритилари ва ўз гўдакларини оғзи билан муҳиминининг ҳамда ёш болалар масжидларга қатнашлари жоизлигини билдирган.

³ Мазкур хадис матнида «қулути узунни» дейилган. «Қулути»нинг эса «хушуд», «хушуд», «хушуд», «хушуд», «хушуд», «хушуд», «хушуд», «хушуд», «хушуд» каби алоқалар билан бу сўзларнинг барчаси назарда тутилган бўлиши мумкин. Хадисларнинг фикрини: «Қаммининг узун бўлиши сажда ва рукуънинг қўлчилгани афзали» дейилган. Унинг асосини айтган уламолар ҳам бор. Бу хадисда нафр намоз назарда қўйилган.

24) Кутайба → Ҳаммод ибн Зайд → Амр ибн Динор → Жо-
бир ибн Абдуллоҳ розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Жумъа кунин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва сал-
лам хутба айтаётган эдилар. Ногоҳ бир киши келиб кол-
ди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга: «Намоз
ўқидингми?» – дедилар. У: «Йўқ!» – деганди, «Туриб, [икки]
рақъат [намоз] ўқиб ол!» – дедилар»²⁹ («Сунани Термизий»,
510-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.
25) Кутайба → Лайс → Нофъъ → Ибн Умар розийаллоҳу
анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Ибн Умар розийаллоҳу анҳу жумъани ўқиб кайтган-
ларида, ўз уйларида икки рақъат намоз ўқирдилар. Сўнг:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам худди шундай ки-
лардилар», – деб кўйрдилар» («Сунани Термизий», 522-ракам).
Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» де-
дилар.

26) Али ибн Ҳужр → Абдулазиз ибн Абу Ҳозим ва Абдуллоҳ
ибн Жавфар → Абу Ҳозим → Саҳл ибн Саъд розийаллоҳу анҳу
бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида
факат жумъадан кейингина таомланар ва дам олар эдик»³⁰
 («Сунани Термизий», 525-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Саҳл ибн Саъд розийаллоҳу анҳу-
нинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

²⁹ Мазкур ҳадис «Сулайк ҳадиси» номи билан машҳур. Ҳадисдаги «бир ки-
ши»дан мурод саҳоба Сулайк ал-Ғафроний розийаллоҳу анҳудир. «Икки рақъат»-
дан мурод эса таҳийиги масжид намози ҳисобланган. Мазкур ривоят зоҳирига кўра,
таҳийиги масжид намозининг масжидга киргани заҳоти, ўттирмадан туриб, ҳагто намоз
хутба ўқиган бўлса-да, ўқиб олиш керак бўлади. Бирок ханафий маҳзабида жумъа
кунин намоз хутба ўқиб олган минбарга кўтарилишдан сўнг намоз ўқиб мавруҳи
тахримий – харом ҳисобланади. Ханафийларнинг ҳам ўз дилилари бор, албатта.
Чунки «Сулайк ҳадиси»даги воқеа ҳали хутба пайтида тапшириш ва намоз ўқиб олиш
қилинишидан олдин содир бўлган.

³⁰ «Таомланиш»дан мурод тушлик қилиш бўлиб, жумъа намозига бориш кечик-
маслиги учун, уни намоз ўқилгандан кейин қилинган. «Дам олиш» «кайтула» деб
аталади, яъни кунгузи бир оз ухлаб олиш тушунилади.

27) Кутайба → Абу-л-Ахвас → Симок ибн Ҳарб → Жобир
ибн Самура розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга
икки хайитни бир неча марта азон ва икоматсиз ўқиган-
мин!» («Сунани Термизий», 532-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Жобир ибн Самура розийаллоҳу
анҳунинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

28) Кутайба → Суфён ибн Уйайна → Муҳаммад ибн ал-
Мусаллир ва Иброҳим ибн Майсара → Анас ибн Молик розий-
аллоҳу анҳудан эшитишиб, бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга
Мадинада пешинини тўрт рақъат, Зулхулайфада эса асрини
икки рақъат ўқидик»³¹ («Сунани Термизий», 546-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу саҳих ҳадисдир!» дедилар.

29) Аҳмад ибн Манъъ → Ҳушайм → Яхё ибн Абу Исҳоқ
ибн-Ҳафрамий → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис
айтганлар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга
Мадинадан Маккага томон чиқдик. [Маккада] икки рақъат
ўқидилар. Мен Анас розийаллоҳу анҳуга: «Расулуллоҳ сол-
лаллоҳу алайҳи ва саллам Маккада канча турдилар?»,
дедим. У: «Ўн кунча», деб жавоб берди»³² («Сунани Терми-
зий», 548-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Анас розийаллоҳу анҳунинг ҳади-
си ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

30) Кутайба → Абу Авона → Қатода → Анас ибн Молик ро-
зийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулуллоҳ соллаллоҳу

³¹ Мазкур ҳадисда сафарга чиққан одам тўрт рақъатли фарз намозларини кискар-
тириб, икки рақъат қилиб ўқиб кераклиги бавён этилган. Бу «каср намоз» деб ата-
ланган. Зулхулайфа Мадинага қарашли жой номи бўлиб, ундан Макка томонига қараб
чиқилганда 6 мил масофада жойлашган.

³² Бу мусофир одам бортан жойида ўн беш кундан кам турганидан бўлса, тўрт
рақъатли фарз намозларини кискартиб, икки рақъат қилиб ўқиб кераклигини бил-
дириди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Видошу» ҳажидида Маккада
10 кун турганлар. Макка фатҳида эса 15 кун турганлар.

алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилганлар:

«Масжида туфлаш хатоликдир. Унинг каффурати уни кўмишир»³³ («Сунани Термизий», 572-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

31) Кутайба → Ибн Лаҳиъа → Мишрах ибн Ҳовзон → Укба ибн Омир розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Мен: «Ё Расулulloх! «Ҳаж» сураси унда иккита сажда [ояти] борлигидан фазилатли», – дедим. Расулulloх солдalloху алайхи ва саллам: «Ҳа, кимки уларда сажда қилмаса, уларни ўқимасин!» – дедилар» («Сунани Термизий», 578-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳадиснинг санади унчалик қучли эмас!» дедилар.

32) Кутайба → Ҳаммод ибн Зайд → Абу-л-Ҳорис Муҳаммад ибн Зиёд ал-Басрий → Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Муҳаммад солдalloху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилганлар:

«Имомдан олдин бошини кўтарган кимса ўз боши эшакнинг қалдасига айланиб қилишдан кўрқмайdimи?»³⁴ («Сунани Термизий», 582-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

33) Кутайба → Абу-л-Аҳвас → Симок ибн Ҳарб → Жобир ибн Самура розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

³³ Расулulloх солдalloху алайхи ва саллам даврларида масжида туфламчлар ҳам йўқ эди. Ер бўлгани бонс тулуғни тулрок билди кўмиб ташлаш қиёов қиларди. Ҳозирда масжида туфлаш жуда беадабоник бўлади.

³⁴ Мазкур ҳадисда «тиловат саждаси» тўғрисида сўз юритилган. Қуръони каримда мавзӯм ва махсус 14 оятини ўқиган ёки эшитган қилмалар бир марта сажда қилмоқларни вожиб бўлади. Бу ерда «Ҳаж» сурасининг икки оятида «сажда оятини» борлиги зикр қилинган. Бироқ, ушбу ҳадис заиф бўлгани бонс хандифийлар бошқа саҳих ҳадисларга суъниб, «Ҳаж» сурасида бир оятдагина «тиловат саждаси» борлигини айтдилар.

³⁵ Намозда имомга иқтидо қилган киши кетма-кет ҳаракат қилмоғи жоизми. Рукӯда ёки саждада имомдан олдин бош кўтарини маркуҳи таҳриминий – ҳаром бўлади.

«Расулulloх солдalloху алайхи ва саллам қачон бомлол намазинини ўқисалар, то кўёш чиққунча намоз ўқиган жойларда Устурр эдилар» («Сунани Термизий», 585-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

34) Абдуллох ибн Муовия ал-Жумахий ал-Басрий → Абдуллох ибн Муслим → Абу Зилол → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх солдalloху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Кимки бомлол намазини жамоатда ўқиса, сўнг ўтириб, то кўёш чиққунча Аллоҳни зикр қилса, сўнгра икки ракъат [ипрок] намоз ўқиса, унга [бир] ҳаж ва [бир] умра савоби бўлади». Расулulloх солдalloху алайхи ва саллам: «Тўлиқ, тўлиқ, тўлиқ!» – дедилар» («Сунани Термизий», 586-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳадис ҳасан-тарибдир. Муҳаммад ибн Имомот (ал-Буҳорий)дан Абу Зилол ҳақида сўрадим. У мен: «Унинг ҳадиси (саҳихта) яқин, исми эса Ҳилол», дедилар.

35) Ҳаннод → Исмоил ибн Айёш → Шурахбил ибн Муслим ал-Ҳалобий → Абу Умома ал-Боҳилий розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Ибодлашув ҳажги йили Расулulloх солдalloху алайхи ва салламдан хутбалари чоғи: «Хотин киши эрининг уйидан фажр эрининг изни биланггина бирор нарсани садақа қила олдинг», – деганларини эшитганиман. «Ё Расулulloх! Таомини қимми?» – дейилди. У зоти шариф: «Буниси мол-дунёнинг энг афзали», – дедилар» («Сунани Термизий», 670-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Абу Умома розийаллоҳу анҳунинг ҳадиси ҳасан ҳадисдир!» дедилар.

36) Али ибн Ҳужр → Исмоил ибн Жавфар → Ҳумайд → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх солдalloху алайхи ва саллам ўз аёлларидан бир ой четлашиб, ошхонада йигирма тўққиз кун турганлар. [Сихобалар]: «Ё Расулulloх! Сиз бир ой четлашингизми?»

– деб сўрадилар. У зоти шариф: «Ой йигирма тўққиз кун эди», – дедилар³⁶ («Сунани Термизий», 690-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

37) Қутайба → Абу Авона → Каатода ва Абдулазиз ибн Суҳайб → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтгандлар. Расуллох солаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилгандлар:

«Саҳарлик қилингллар. Чунки саҳарликда барака бор» («Сунани Термизий», 708-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Анас розийаллоҳу анҳунинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

38) Абдулазиз ибн Восил ал-Куфий → Ҳасан ибн Атийя → Абу Отика → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтгандлар:

«Бир киши Расуллох солаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига келиб: «Кўзим оғрипти, рўздор ҳолида сурма кўйсам бўладими?» – деди. Расуллох солаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ҳа!» – дедилар³⁷ («Сунани Термизий», 726-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Анас розийаллоҳу анҳунинг ҳадиси санади қучли эмас. Бу бобда Расуллох солаллоҳу алайҳи ва салламдан бирор нарсаси етиб келмаган. Абу Отика заифроқ дейиладди», дедилар.

39) Али ибн Ҳужр → Исмоил ибн Жабфар → Ҳумайд → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтгандлар:

«Ундан [Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳудан] Расуллох солаллоҳу алайҳи ва салламининг рўзалари ҳақида сўради. У: «Расуллох солаллоҳу алайҳи ва саллам бирор ойда рўза тутар эдилар. Биз: «Энди рўзаларини очмасам»

³⁶ Маъкур ҳадис оғининг 29 қулдан иборат бўлиши мумкинлиги ҳақидаги бобда келтирилган. Рамазон ойи ҳам 29 кун келиши мумкин. Ҳадисда «септаиниш» дейилган ҳолат шариъатда «ийло» деб аталади. Инсон ўз аёлидан узғич билан тўрт ой ақинлашмасини касал қилиши мумкин. Расуллох солаллоҳу алайҳи ва саллам ўз аёлидан бир кунча сабаблар туфайли бир ойгача «ийло» қилиб тургандлар.

³⁷ Маъкур ҳадис кўзга сурма қўйиши рўзани очмасини билдиради. Шунингдек, кўзга дорни томдиратиш ҳам рўзани очмайди.

дир бермас», – деб ўйлаб қолар эдик. Бажни ойларида рўза тутмасдан олти очик ҳолда бўладилар. Шунда биз: «Энди [бу ойни] қон рўзи тутмасалар керак», – деб ўйлар эдик. Кечаси у оятни имомат ўқиганларини кўрмоқчи бўлсанг, уни кўрарини. Агар уқлаганларини кўрмоқчи бўлсанг ҳам, албатта, уни кўрар эдинг» («Сунани Термизий», 769-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

40) Муҳаммад ибн Башир → Ибн Абу Адий → Ҳумайд ибн Тамиш → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтгандлар:

«Расуллох солаллоҳу алайҳи ва саллам рамазоннинг охирига ўн қилинганда эътикоф ўтирар эдилар. Бир йили эътикоф ўтирмагандилар, келаси йили йигирма кун эътикоф қилдилар»³⁸ («Сунани Термизий», 803-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих-ғариб ҳадисдир!» дедилар.

41) Қутайба → Лайс ибн Савд → Савид ибн Абу Савид ибн Мабурий → Абу Шурайх ал-Адавий розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтгандлар:

«У Амир ибн Савид³⁹ Маккага кўшин юбораётган вақтда бунилай деган экан: «Эй, амир! Менга изн беринг, фатҳ қуни эриглаб Расуллох солаллоҳу алайҳи ва саллам айтиб турган гапни сизга сўзлаб берайин. Уни икки қўлоқларим билан эшитганиман, қалбимга жойлаб олганиман, у зоти шарифнинг гапирётганларини эса ўз кўзларим билан кўриб турганиман. У зот Аллоҳга ҳамду сано айтгандаридан кескин бўлмай марҳамат қилгандилар: «Маккани Аллох ҳарам

³⁸ Эътикоф – кеча-кундуз масжиддан чинқасдан ибодат билан машғул бўлмоқ. Масжидда ётиб-турулиш, еб-ичиладди. Бу рамазон ойида суғнати мураккабли кифрон билан хисобланган.

³⁹ Амир ибн Савид – Амир ибн Савид ибн ал-Ос ал-Кураший ал-Улавий (ваф. 690). Ҳазрати Али (к.в.)ни илк бор минбарда туриб даъватлагани бонс «Ашда» («Китоб оғоз») деган лақаби бўлган. Янги ибн Муовия даврида 680 йили Малгина волисини қилиб таъинлагани ва Абдуллох ибн аз-Зубайр (р.а.)га қарши Маккага босиб туриб боради эди. Уни шу ноқадати қатта саҳоба билан янгилигини керак эмас. Ашдакини қилиб Абдуллох ибн Маррон қатт қилдирган.

килиди, уни одамлар [ўзларича] ҳарам қилиб олганлари йўқ. Аллоҳга ва охираг қўнига имон келтирган ҳеч бир кишининг у ерда қон тўкиши ёки дарахтини қўйорини ҳақол бўлмайдими! Агар бирор киши: «У ерда Расулulloх солалллоху алайҳи ва саллам уришга руҳсат берганди», – деса, унга: «Аллохнинг ўзи Расулulloх солалллоху алайҳи ва салламга руҳсат берганди, сенга руҳсат бермаган», – деб айтсинг. Менга [Аллох таоло] қўндози бир соатгина изи берганди. Бутун эса унинг ҳаромлиги кечати қўндоғидек ўз ўрнига қайтди. Тўвоҳ одам [яъни бу гапларни бу ерда туриб эшитган қимса] ғойибга етказсин!» Абду Шурайхга: «Амр сенга нима деди?» – дейилди. У менга: «Эй Абду Шурайх! Мен буни сендан кўра яхшироқ билман. Шак йўқки, ҳарам осийга паноҳ бўлмайдими, қон тўкиб қочганга ҳам, айрон қилиб қочувчига ҳам паноҳ бўлмайди!» – деди»⁴⁰ («Сунани Термизий», 809-ракам).

Абу Исо раҳимахulloх: «Абу Шурайхнинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир! Абду Шурайх ал-Хузайнийнинг исми Хувайлид ибн Амр бўлиб, ала-Адавий ва ал-Қаббий ҳисобланганди, дедилар.

42) Қутайба → Ҳаммод ибн Зайд → Ҳумайд → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандар:

«У зот Расулulloх солалллоху алайҳи ва салламнинг: *«Лаббайка, би-уррашн ва ҳажжаситин!»* деб айтаётганларини эшитдим», – дедилар»⁴¹ («Сунани Термизий», 821-ракам).
Абу Исо раҳимахulloх: «Анас розийаллоху анхунинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

⁴⁰ Мазкур ҳадис Маккада қон тўкиш, дарахларини қўйорини, шохларини синдириш, ҳайвон овлаш ноҳикоз эканлигини билдириди. Расулulloх солалллоху алайҳи ва саллам Мадинани ҳам ҳарам санагандар.

⁴¹ Ҳаж уч ки бўлади. Уара билан ҳаж қўйилган ҳолда қилинса, *қирон* дейилади. Расулulloх солалллоху алайҳи ва саллам шундай ҳаж қилгандар. Ҳаждан олдин уара қилиб, кейин ҳаж қилиб олишга ният қилинса, *тақдир* дейилади. Бизнинг юрт аҳли, одатда, шундай қилгандилар. Учинчи турида фақат ҳажини ният қилганди. Мазкур ҳадисда Расулulloх солалллоху алайҳи ва салламнинг ҳаж ва уарага бирданига ният қилгандилари аниқлашмоқда. Жумла «Ҳаж ва уара билан ҳажжаситинга (ноҳикозликка) шайман!» деган мазмунини аниқтади. Ушбу далоли ноҳикозларда ниятнинг қалб билан бирга тил билан ҳам айтилишини жоизлигини билдиради.

43) Қутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандар:

«Бир киши туриб: «Ё Расулulloх! Ҳарамда [ҳаж пайти-ни] қондан қийинишимизни буюрган бўлардингиз?» – деди. Расулulloх солалллоху алайҳи ва саллам: «Қўйлақ, иштон, неғиз, сизла ва маҳси ҳам қийманглар. Фақат бир кишининг икки қалиши бўлмаса, маҳси қийсин ва тўппикдан остироини кесиб ташласин. Заъфарон, сарик ранг теккан кийимдан бирортасини қийманглар! Аёл ҳарамда никоб тақмасини, икки қўлқоп ҳам қиймасин» («Сунани Термизий», 813-ракам).

Абу Исо раҳимахulloх: «Бу ҳасан саҳих ҳадисдир!» дегандар.

44) Қутайба → Абду-л-Ахвас → Абду Исхок → Ҳориса ибн Ноқо розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандар:

«Расулulloх солалллоху алайҳи ва саллам билан бирга Минода намоз ўқидим. Ўшанда одамлар омонликда эдилар. Уларнинг қўнчилиги икки рақъат ўқирди»⁴² («Сунани Термизий», 882-ракам).

Абу Исо раҳимахulloх: «Ҳориса ибн Ваҳб розийаллоху анхунинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

45) Аҳмад ибн Манъ → Марвон ибн Муовия → Айман ибн Нобил → Қудома ибн Абдуллох розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандар:

«Расулulloх солалллоху алайҳи ва салламни туяда шайтонга тош отаётганларини кўрдим. Зарб билан отмас, ғиритмас, унга-бўнга теккизмас ҳам эдилар» («Сунани Термизий», 903-ракам).

Абу Исо раҳимахulloх: «Қудома ибн Абдуллох розийаллоху анхунинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

⁴² Мазкур ҳадисда ҳажга борган одам ҳам бир жойда ўн беш қўндан оз мулдат турганин бўлиса, қар ўқилишини билдириганди. Макка билан Мино бошқа-бошқа жой ҳисобланган учун, мазкур ҳадисда аниқлаштирилган. Минода одамлар қар ўқиганди.

46) Кутайба → Молик ибн Анас → Абу-з-Зубайр → Жобир розийллоху анху бизга хадис айтгандлар⁴³.

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам билан бирга Худайбия⁴⁴ йили молини ҳам, туяни ҳам етти-етти кишидан курбонлик қилгандик»⁴⁵ («Сунани Термизий», 904-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Жобир розийллоху анхунинг хадиси хасан-сахих хадисир!» дедилар.

47) Кутайба → Абу Авона → Камода → Анас розийллоху анху бизга хадис айтгандлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам туяни [ҳаж учун курбонликка атаб] хайдаб кетаётган кишини кўриб қолиб, унга: «Уни миниб ол!» – дедилар. У: «Ё Расулulloх! Бу туя-ку?!» – деди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам унга уч-тўрт марта шундай деб: «Обоо, уни миниб олгин-да!» – деб марҳамат қилдилар»⁴⁶ («Сунани Термизий», 911-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийллоху анхунинг хадиси хасан-сахих хадисир!» дедилар.

48) Кутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийллоху анху бизга хадис айтгандлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам [ҳажда] сочларини кириб олдириллар. Саҳобаларидан бир гуруҳи ҳам сочларини кириб олдириллар, қолгандари эса қискартиришди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Сочларини кириб олдирилгандарга Аллох марҳамат кўрсатсин!»

⁴³ Мазкур хадис 67-ракамда ҳам тақрирланган.

⁴⁴ Худайбия – Макка яқинидаги водий номи. Хижрий 6 (милодий 627) йили мусулмонлар ҳаж қилишга келгандариди, мушриқлар билан сулҳ қилишиб, Мавкакка қирмай орқата қайтиб кетгандлар.

⁴⁵ Бу ерда мол, туя қабилларни кўп билан етти киши курбонлик қилишни жонлиги маълум қилинган. Уларнинг хиссалари тенгла-тенг бўлиши ва барчаси курбонликни ният қилмоғи лозим.

⁴⁶ Курбонликка етган жониворини, айниқса, туяни факат зарурат пайтида миниб мумкин. Акс ҳолда, унинг курбонлик ҳурмати бор. Аввалда араблар курбонликка етган туяни умуман минибмас эди.

деб бир ёки икки марта айтиб, сўнг: «Соҳларини қискартирилгандарга ҳам», – деб кўшиб қўйдилар» («Сунани Термизий», 913-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

49) Кутайба → Абдулворис ибн Савд → Абдулазиз ибн Сулайб бизга хадис айтдилар:

«Мен Собит [ал-Буноний] билан бирга Анас ибн Молик розийллоху анху хузурдарига кирдик. Собит: «Эй Абу Ҳам-ад Никотим бор. [Қасалигим бор]», – деб қолди. Шунда Анас розийллоху анху: «Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламнинг дам соғалган дуолари билан сенга дам солиб қўйми?» – дедилар. У: «Ҳа, шундай қилинг!» деди. Анас розийллоху анху: «Аллоҳумма, рабба-и-наси, муҳий ал-ба-си, шифи, анта-и-Шафий, таа шафий илгаа анта, шифан ла йугодиру сакман!» – дедилар» («Сунани Термизий», 973-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «(Бу) хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

50) Али ибн Хужр → Али ибн Муҳхир → Муслим ал-Аъвар

→ Анас ибн Молик розийллоху анху бизга хадис айтгандлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам қасалини бо-риб кўрадилар, жанозага ҳозир бўладилар, эшакка миндириллар, кўзининг ҳам чакиритига жавоб берадилар. Бани Қурайза кўни»⁴⁸ тоғадан қилинган иш [аркон] билан нўхта-

⁴⁷ Мазкур дуонинг мазмуни: «Эй Аллоҳ! Эй одамларнинг Робби, зарарни келтир!» Шифо берти. Сен шифо берувчисан! Сендан ўзга шифо берувчи йўқ! Қасалини (асорат) қолдирайотган дардларга шифо бўласин!»

⁴⁸ Мадиналик яҳудийларнинг Бани Қурайза қабиласи мусулмонлар билан итти-фодадон эди. Бироқ хижрий 5 (милодий 627) йили Мадинада Ҳандак жангида мусулмонлар шайхларни душмандан унинг атрофига ҳандак қазиб қимов қилган эдилар. Шу қолдирлар даврида Бани Қурайза яҳудийлари душман томонга солишиб, ўз ватанларига қонилик қилгандилар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам Бани Қурайза-нилар кўронини қамал қилдилар ва жанг уларни бадарга қилиб юбориш билан тугатди.

ланган, устида ҳам толадан ясалган эгари бор эшакда бўлганлар»⁴⁹ («Сунани Термизий», 1017-ракам).

51) Ахмад ибн Манъе → Язид ибн Хорун → Хумайд → Анас розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бир тобутинини ёнидан ўтдилар. Одамлар уни макташаётган эди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Вожиб бўлди!» деб турди, «Сизлар Аллоҳнинг ердаги гувоҳларисиз!» деб марҳамат қилдилар» («Сунани Термизий», 1058-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг хадиси хасан-сахих хадисдир!» деганлар.

52) Хумайд ибн Масъада ал-Басрий → Бишр ибн ал-Муфаззал → Холид ибн Завзон → Рубаййеъ бинти Муъаввиз розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам мен турмушта чиққан куним олдimgа кирганлар. Тўшаimgа худди сен ўтирганimgек яқин ўтирганлар. Бизнинг олдimgада жорилар даф уриб, Бадр кунини ўлдирилган оталарим ҳақида кўшник айтишарди. Улардан бири: «Бизнинг ичimgада эртага нима бўлишини биладиган Пайғамбар бор!» – деган жумлани айтиб қолди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам унга: «Бундан жим бўлинг-да, бундан олдин айтаётганингизни айтинг!» – дедилар»⁵⁰ («Сунани Термизий», 1090-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хадис хасан-сахихдир!» дедилар.

53) Кутайба → Ҳаммод ибн Зайд → Собит → Анас розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

⁴⁹ Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам жуда камтар бўлиб, олдин ва камтарона яшашганлар. Олдин уловга минибдан ор қилмаганлар, содда ҳаёт тарзини танлаганлар.

⁵⁰ Бу хадисдан некига муҳим ҳукм чиқади. Биринчиси, тўй ва бошқа қувончли воқеаларда ширкат тақозосидан чиқмаган ҳолда ўйин-кушги ва даф уриб кўшник айтишининг жоизлиги. Иккинчиси эса Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламни тайёни билдириб, деб мактаб бўлмаслик.

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам Абдурахмон ибн Амр»⁵¹ розийаллоху анхунинг устида сарик рангига кўриб қолдилар. «Бу нима?», деб сўрадилар. У: «Мен бир аёлга нимат вазинача тилгига уйландим», деди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Аллох сента барака берсин. Бир кўй сўйиб бўлса-да, тўй қилиб бер!» дедилар» («Сунани Термизий», 1094).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг хадиси хасан-сахих хадисдир!» дедилар. Ахмад ибн Ханбал раҳималлох «наъвоёт вазинача тилло»ни уч-учдан бир дирҳам, де-гилар. Исоҳок (ибн Роҳвайх) раҳимахуллох эса беш-учдан бир дирҳам, деганлар⁵².

54) Кутайба → Ҳаммод ибн Зайд → Амр ибн Динор → Жо-бир ибн Абдуллох розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Бир аёлга уйланиб, Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламнинг хушроғарига келдим. «Уйландингми, эй Жо-бир?» – дедилар. Мен: «Ҳа!» дедим. «Боқирағами ёки бева-рани?» – деб сўрадилар. Мен: «Йўқ, бевага», – дедим. У зот: «Кўз бола олмайсанми?! У билан уйнашардинг, у ҳам сен билан уйнашарди!» – дедилар. Мен: «Эй, Расулulloх! Аб-дуллох [отам] рафот этиб кетди. Ўзидан етти ёки тўққиз қиз қолдирди. Уларни боқа оладиган аёл қеттирдим», – дедим. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам менинг ҳаққimgа дуон хайр қилдилар» («Сунани Термизий», 1100-ракам).

⁵¹ Абдурахмон ибн Амр – Абдурахмон ибн Амр (579–654) бешинчи бўлиб ниматга кирган мақсалик саҳобалардан бири. Жаннат баъоратга берилган ўн нафар саҳобалардан бўлганлар (ашара-н-мубашшара). Аввал Ҳабашистонга, кейин Мадинага кўчириб қўйилганлар. Ҳайрат Умардан кейин халифа бўлишга қўнаётганлар. Ҳайрат Умарнинг халифа этиб сайлаб, ўзи биринчи бўлиб унга байъат қилганлар.

⁵² Дирҳам – қуруш танга бўлиб, ҳажм ўлчови. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам даврларида ҳар хил вазида бўлган, жумладан, ҳар ўлтаси 5 мисқол, шунингдек, ҳар тўққизтадан, ҳар олтигаси, ҳар бештаси 5 мисқолдан ҳам бўлган. Халифа Умар ибн ал-Хаттоб розийаллоху анху ҳар ўлта дирҳам пулни 7 мисқолдан зарб қилишинини буюриб қўйганлар. Шунинг учун дирҳам шарый дейилганда, ушбу вази тушунилади. Дирҳам проксий ва хижозий турларида бўлинган: проксийи 3,17 гр, хижозийи 2,975 гр та тенг деб ҳисобланган. 3,235 гр та тенг қилиб отирилк ўлчови ва пул бирлиги еифатига ҳам ишлатилган.

Абу Исо раҳимахуллох: «Жобир ибн Абдуллох розийаллоху анхунинг хадиси хасан-саҳих хадисдир!» дедилар.

55) Кутайба → Абу Авона → Катода ва Абдулазиз ибн Сухайб → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтгандар:

«Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам Сафийя⁵³ розийаллоху анхони озод қилиб, унинг озодлигини маҳри қилдилар»⁵⁴ («Сунани Термизий», 1115-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг хадиси хасан-саҳих хадисдир!» дедилар.

56) Мухаммад ибн Башшор → Аббод ибн Лайс Соҳиб ал-Карибисий ал-Басрий → Абдулмажид ибн Ваҳб бизга хадис айтгандар:

«Адо ибн Холид ибн Хавза розийаллоху анху мента: «Сенга Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам мента ёзиб берган мактуб [битим]ларини ўқиб бермайсизми?» – деб қолди. Мен: «Ҳа, албатта ўқиб беринг!» – дедим. У зот мента мактубини чиқариб: «Бу Адо ибн Холид ибн Хавза розийаллоху анхунинг Мухаммад Расулulloх солаллоху алайхи ва салламдан сотиб олган нараси тўғрисида [битимдир]. Ундан қулни ёки чўрини сотиб олди. Унинг касали йўқ, ёмонлиги ҳам йўқ. Муслмоннинг муслмонга сотганида зарари бадниятилик ҳам йўқ!» – деб ўқиб берди»⁵⁵ («Сунани Термизий», 1216-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-тариб хадисдир!» дедилар.

⁵³ Сафийя – Сафрийя бинти Хувай ал-Хазражия (ваф. 670) Расулulloх солаллоху алайхи ва салламнинг аёлларидан бири. Асли мадиналик бўлиб, яҳудийликни қабул қилган эди. Хайбар жангидан кейин Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам уни озод қилиб, унга уйлангандар. 10 та хадис ривоят қилгандар.

⁵⁴ Маҳрсиз уйланиш факат Расулulloх солаллоху алайхи ва салламгагина хос амалдир. Бошқа муҳимналарнинг барчалари уйланишга аёлга маҳр беришлари шарт. Бу ҳақида Куръони каримнинг «Аҳзоб сураси»нинг 50-оятига айтиб ўтилган.

⁵⁵ Бу ислоҳоти илк озод-сотди шартномасининг матнидир. Муслмонлар ўрта-сиёлати муомалаларда шартнома, битим ва қандайдир ишончли ёзувлар бўлиши жамиятда иттифоқни ва ўзаро ишончни шакллантиради.

57) Ибн Абу Умар → Суфён ибн Уйайна → Амр ибн Динор

Жобир розийаллоху анху бизга хадис айтгандар:

«Ансорийлардан бир киши ўзининг қулيني мулаббар қилди»⁵⁶ ва вафот этди. У бундан бошқа мол-дунё қолдирмаганидан, Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам уни сотдилар⁵⁷. Уни Нуайм ибн Абдуллох ан-Наххом⁵⁸ розийаллоху анху сотиб олди. Бу ўтган йили Ибн аз-Зубайр⁵⁹ розийаллоху анхунинг амрлик даврида вафот этган қиётий қул эди» («Сунани Термизий», 1219-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-саҳих хадисдир!» дедилар.

58) Кутайба → Лайс → Абу-з-Зубайр → Жобир розийаллоху анху бизга хадис айтгандар:

«Бир қул келганида, Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам ундан хижрат учун байъат олдилар. Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам унинг бировининг қули эканини

⁵⁶ Мулаббар – қул озод қилишнинг бир тури. Бир киши ўз қулига: «Менинг вафотимдан кейин озодсан!» – деган бўлса, уша қул мулаббар ҳисобланади. У икки хил бўлади. Хеч қандай шартта боғланмасдан, вафотидан кейин озод қилишнинг айтилган ва у мўъасси вафот тоғлангандан сўнг, ўз қийматининг учдан бирини тўлаш эъзафига бунга бўлиб кетди. Бирор шартта боғлиб озодлиги айтилган қул. У ушбу шарт бажарилигандан кейин озод бўлади.

⁵⁷ Ханифийлик маҳзабида мулаббар қулнинг иккинчи турини сотиш мўъассин, биринчи турдаги мулаббар қулни сотиш жоиз эмас. У ҳеч қандай шартларсиз озод бўлиши керак. Ушбу хадисда иккинчи турдаги қул назарда тутилган.

⁵⁸ Нуайм ибн Абдуллох ан-Наххом – илк муслмон бўлган саҳобалардан бири. Кейин қилимдан Маккада қолди. Фатҳдан олдин Мадинага келганида, Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам уни қучоқ очиб қутиб олгандар. Унинг йўталани жанинни муштанини Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам башорат қилгандар. Шундан сўнг, «ан-Наххом» («Қўл йўталувчи, тамок кирувчи») деган лақабога эга бўлган. У маввур хадисда тилга олинган Яъқуб номли ўша қулни 800 дирҳамга сотиб олган ибн Аббод ибн Мурак жангида вафот этган.

⁵⁹ Ибн аз-Зубайр – Абдуллох ибн Зубайр (624-692) энг машхур саҳобалардан бири. У Абу Бакр ас-Сиддик (р.а.)нинг неваралари, Ойша онамиз (р.а.)нинг жиянлари эканиданлида. Оталари Зубайр (р.а.) ашарани мубашишардан бирлидлар. Мадинада биринчи тутилган саҳоба. Хазрати Муовия (р.а.) даврида у хот унга байъат қилганлар. 64/683 йили муслмонлар уни халифа қилиб кўтаргандар. Унинг бошқаруви 9 йил давом қилган, холос. Унинг 33 та хадис ривоят қилгани маълум. Ҳажжожи золим уни қоти қилдирган.

билмагандилар. Хўжайини келиб, уни хоҳлаб қолди. Расулulloх соллаглоху алайхи ва саллам: «Уни менга сот!» – деб, уни иккита қора қул эвазига сотиб олдилар. Ундан кейин ҳеч қачон: «Қулмисан?» – деб сўрамагунча ҳеч қимдан байъат олмадилар» («Сунани Термизий», 1239-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Жобир розийаллоху анхунинг хадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

59) Ханнод ва Али ибн Хужр → Исмоил ибн Айёш → Шураҳбил ибн Муслим ал-Хавлоний → Абу Умома розийаллоху анху бизга хадис айтгандилар:

«Видолашуъ ҳажи йилда Расулulloх соллаглоху алайхи ва салламнинг хутбада: «Вақтинчалик олинган нараса ало қилинувчидир. Кафил товлон тўловчидир. Қарз тўлангувчидир», – деётгандларини эшитдим» («Сунани Термизий», 1265).

Абу Исо раҳимахуллох: «Абу Умома розийаллоху анхунинг хадиси ҳасан-тарийб ҳадисдир!» дедилар.

60) Али ибн Хужр → Исмоил ибн Жарфар → Хумайд бизга хадис айтгандилар. Анас ибн Молик розийаллоху анхундан қон олувчи қасбидан сўралди. У зот бундай дедилар:

«Расулulloх соллаглоху алайхи ва саллам хижома⁶⁰ қилдирадилар. У зоти шарифи Абу Таййиба⁶¹ розийаллоху анху хижома қиларди. Расулulloх соллаглоху алайхи ва саллам унга таом [бўғдой]дан икки соъ⁶² берилишини буюрдилар. Шунда оилалари овринишганди, унга хирождан [ҳақ] берилди. Расулulloх соллаглоху алайхи ва саллам: «Даво-ланадиган нарсаларининг энг афзали хижомадир. Да-

⁶⁰ Хижома – қон олдирини. Қон олдирининг икки тури бор эди. Қортуқ билан қон олиш ва зулук ёрдамда қон олдирини. Қон олиш тавабда қон айланганини яхши-лайди, уни қуюқлашувдан сактайдди.

⁶¹ Абу Таййиба – асли исми борасида турли фикрлар бор саҳоба (VII аср). Мадиналик Бани Хориса уруғидан бўлган. Унинг асосий қасби ҳажжом – қон олувчи эди. Иккинчи Майсара, Нофъ ва Динор бўлган деталлар ҳам бор. Вақти-вақти билан Расулulloх соллаглоху алайхи ва салламнинг қонларини олиб тураар эди.

⁶² Бу тақминан саккиз килога тўғри келади.

наларининг энг яхиси ҳам хижомадир!» дедилар» («Сунани Термизий», 1287-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг хадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

61) Қутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийаллоху анху бизга хадис айтгандилар. Расулulloх соллаглоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Ифротангиз бошқа бировнинг савдоси устига савдо қилмасин. Бифротангиз бошқа бировнинг совчиси устига совчи юбормасин!»⁶³ («Сунани Термизий», 1292-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Ибн Умар розийаллоху анхунинг хадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

62) Абдуллох ибн Мунир → Абу Осим → Шабоб ибн Бишр → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтгандилар:

«Расулulloх соллаглоху алайхи ва саллам арок борасидан унга шахсни даянлатгандилар: сиқувчиси, сиқтирувчиси, ичувчиси, кўтариб олиб борувчиси, юк олиб борилган юкка [ёки юк ортилган нараса], кўйиб борувчиси, сотувчиси, пулнини совчиси, сотиб олувчиси, сотиб олинган арокнинг пули» («Сунани Термизий», 1295-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хадис ғарибдир!» дедилар.

63) Қутайба → Абу Авона → Катода → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтгандилар. Расулulloх соллаглоху анху бизга хадис айтгандилар:

«Модомики бирор мусулмон кўчат ўтказса ёки экин ички-ю, уни нисон ёки куш ёки хайвон еса, унинг учун савдо бўлмай» («Сунани Термизий», 1382-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг хадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

64) Ханнод → Шарик → Симок ибн Ҳарб → Жобир ибн Са-мур розийаллоху анху бизга хадис айтгандилар:

⁶⁴ Савдолашган инсон ораксига ўтирилиб, юртдан вақтиндан бошлаб унинг савдосини тузган ҳисобланади. Совчига эса хонадон эгаси жаваб айтгандан кейин совчинини тузган бўлади.

«Расулуллох солгаллоху алайхи ва саллам бир яхунин эркак ва аёни тошбўрон килдирдилар»⁶⁴ («Сунани Термизий», 1438-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Жобир ибн Самура розийаллоху анхунинг хадиси ҳасан-тариб хадисдир!» дедилар.

65) Кутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулуллох солгаллоху алайхи ва саллам киймати уч дирҳамлик калкон учун [ўтрининг кўлини] кесдирганлар»⁶⁵ («Сунани Термизий», 1446-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Ибн Умар розийаллоху анхунинг хадиси ҳасан-сахих хадисдир!» дедилар.

66) Кутайба → Абу Авона → Катода → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулуллох солгаллоху алайхи ва саллам иккита шохдор ола-була кўчкорни қурбонлик қилидилар. Уларни ўз кўллари билан сўйдилар, такбир айтдилар ва оёқларини уларнинг ёнобига кўйиб турдилар» («Сунани Термизий», 1494-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хадис ҳасан-сахихдир!» дедилар.

67) Кутайба → Молик ибн Анас → Абу-з-Зубайр → Жобир розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

⁶⁴ Яхунийларнинг ўзлари ўз ичидати зинокор эркак билан аёни ушлаб, Расулуллох солгаллоху алайхи ва салламнинг хузуридаги хукм чиқариш учун олиб келганлар. Расулуллох солгаллоху алайхи ва саллам уларни тошбўрон қилишга хукм қилганлар. Уларга бу хукм «Таврот»да ҳам борлигини айтганлар. Улар «Таврот»ни излаб, ушбу хукм ўзларининг муқаддас китобларида ҳам борлигини билиб, хукмга бўйсунганлар. Шунинг учун Имоми Аҳам Абу Ханифа раҳимахуллох фикрларига, тайриқларига ўз розилиқлариса исломий жазо кўллаш жоиз эмас. Зинокорларга бу ҳидлати отир жазо берилиши инсонларнинг насл-насабларини асраб-авайлаш учундир.

⁶⁵ Ўғрига бу ҳидлати отир жазо кўллаш инсонларнинг мол-дуйёсини асраш учундир. Энг қамн уч дирҳамлик нарсанинг ўттирлашини ўтрини ушлаб жазога мустаҳик қилинади. Бировнинг кўлини кесиб қўйган инсонга эса ўша кўл учун 100 туя берилиши буюрилади. Бу ерда кўл маздур бўлгани учун қадриги ҳисобланган, ўтрини кўл эса айбдор бўлгани сабабли қадри 3 дирҳамлик бўлиб қолади.

«Расулуллох солгаллоху алайхи ва саллам билан бирга қутайбани етти киши-етти кишидан туя ва етти киши-етти кишидан отир қурбонлик қилиш» («Сунани Термизий», 1509-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-сахих хадисдир!» дедилар.

68) Кутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийаллоху анху Расулуллох солгаллоху алайхи ва саллам ривоят қилиб, бизга хадис айтганлар:

«Авларинг ҳеч бирингиз қурбонлигини уч кундан ортик кесиб қўйиб эмасин!»⁶⁶ («Сунани Термизий», 1509-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-сахих хадисдир! Аввали-дан Расулуллох солгаллоху алайхи ва салламдан тавқиқ бўлиб, аввалин қилиш руҳсат берилган», дедилар.

69) Кутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийаллоху анху бизга хадис айтганлар⁶⁷:

«Расулуллох солгаллоху алайхи ва саллам Бани Назирни хурмозорига ўт қўйдириб, кесиб ташлагдилар. У қутайба [номли мавзедир]⁶⁸. Шунида Аллох: «(Эй имон келтирилганлар!) Сизлар (Бану Назир хурмозорларидан) бирор қурмо дархтининг кесилингизми ёки уни ўз таналарида тургани қолганда қолдирдингизми, бас, (қилинган иш) Аллохнинг ишн билан ва фосик (имонсиз) кимсаларни расво қилиш»

⁶⁶ Бу қурбонлик қилиш буюрилган илк йиллардаги хукм эди. Ўша пайтда оғир-оғир, еттишовонлик мавжуд эди. Расулуллох солгаллоху алайхи ва саллам қурбонлигини қўлти одамларга тарқатилишини назарда тутиб шундай дедилар. Кейинчалик тўқик йилларида бу хукм ўзгариб, хоҳлагандар ўзлари билан қурбонлик қилишнинг хоҳлашча, исталган муддатга олиб қилишлари мумкин бўлди.

⁶⁷ Мазкур хадис 155-ракамда тақрор келтирилган.

⁶⁸ Бани Назир уруғи Мадинадаги яхунийлар қабиласи эди. Улар маданилик мувофиқлар билан иттифоқдош бўлишган. Кейинчалик ҳиёнат қилиб, мушриклар билан аширини бириктирилган. Уларнинг бу ҳиёлати сабабли 4-хижрий йили рабъ-ул-аввал ойида уларнинг қалъалари қамал қилинган. Хурмозорларни ёқиб юборилган, айримлари кўпориб ташланган.

лиш учун бўлди», – деб нозил қилди»⁶⁹ («Сунани Термизий», 1552-ракам).

Бу хасан-саҳих ҳадисдир!

70) Кутайба → Бишр ибн ал-Муфаззал → Муҳаммад ибн Зайд → Обу-л-Лахмининг мавлоси Умайр розийаллоҳу анҳу бига ҳадис айтгандар:

«Хўжайинларим билан бирга Хайбар⁷⁰ да иштирок қилганман. Мен ҳақимда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга гапириб беришибди. Менинг кўл эканимни айтишибди. Мента буюрганлари сабабди мен қилич осиб олдим. Мен ҳақ эвазига ишлаб юардим. Шунинг учун менинг маҳоратли ишим учун матодан бирор нарсга берилишини буюрдилар⁷¹. У зотга дам солаётган дуоларимни айтиб бердим. Мен улар билан жинни одамларга дам солардим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам улардан баъзисини ташлаш-ни, айримларини саклаб қолишни буюрдилар»⁷² («Сунани Термизий», 1557-ракам).

Бу хасан-саҳих ҳадисдир!

71) Кутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтгандар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ғазотларидан бирида бир аёлни ўлдиритган ҳолда топилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам [бу ишни] хунук деб баҳоладилар ҳамда аёл ва болаларни ўлдиритилган қайтардилар»⁷³ («Сунани Термизий», 1569-ракам).

⁶⁹ «Хашр» сураси, 5-оят.

⁷⁰ Хайбар – Мадина шимолида 80 мил узокликда жойлашган ва 8 кўрғондан иборат қалъа. Хижрий 6 йилининг энг охирида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Хувайбидан қайтиб келиб, бир ой ўтар-ўтмас хижрий 7 йилининг аввалги кунларига Хайбар қамалига жўнагандар.

⁷¹ Озод бўлмаган кўлларга ўлжалан ҳамма қатори маҳкус улуш ажратилмайдиган. Балки уларга амр ўзи ҳоқлаётганга нарсалардан улуш ажратилди.

⁷² Бу ҳадисларда дам солиш жонлигини билдиради. У оят ва ҳадислардан олинган илоҳий жумлалардан иборат бўлиши ҳам, инсоннинг ўзи томонидан ўйлаб топилган, лекин шариатга зид бўлмайдиган дуолар ҳам бўлиши мумкин.

⁷³ Жанг пайтида аёлларни ва ёш болаларни ўлдиритиш ислоҳда ман қилинган. Тинч аҳолини ўлдиритиш эса қатъий ҳаром ҳисобланади.

Абу Нео раҳимаҳуллоҳ: «Бу хасан-саҳих ҳадисдир!» деди-

71) Бишр ибн Хилол ас-Сиввоф → Жавфар ибн Сулаймон → Собит → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтгандар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Умму Сулайм билан бирга ғазот қилар эдилар. У билан эса ансорий аёллар ҳам бор бўлиб, улар [аскарларга] суя беришар, нарсалар олигиларни даволашар эди» («Сунани Термизий», 1573-ракам).

Абу Нео раҳимаҳуллоҳ: «Бу хасан-саҳих ҳадисдир!» дегандар.

72) Кутайба → Лайс → Абу-з-Зубайр → Жобир розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтгандар:

«Ахуб кўни Сабд ибн Муоз⁷⁴ розийаллоҳу анҳуга ўқ тегди, билмакдиги томирини ёки кўл томирини кесиб юборди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни олов билан куйдирдилар. Кўли шишиб кетди. Тек куйдилар. Қон кета бошлаган, яна бошқатдан уни куйдирдилар. Яна кўли шишиб кетди. Бўни кўриб: «Эй Аллоҳ! Кўзим Бани Қурайшани курамагунча жонимни чиқарма!» – деди. Унинг томири ушланди. Кейин бир катра ҳам [қон] томмади. Одамлар Сабд данди.

⁷⁴ Умму Сулайм – Умму Сулайм ал-Ансория (VII аср) мадиналик машхур саҳобия аёллардан бири, машхур саҳоба Анас ибн Молик (р.а.)нинг онадари. Асли исми (тўғилган турли фикрлар бор. Ўзининг ақл-идроки билан бошқа саҳоба аёллардан фарқида турган. Ислоҳдан аввал Молик ибн ан-Назрға теккан эди. Унинг вифотидан кейин Абу Талха (р.а.)га турмушта чиққан. Ундан Абдуллоҳ деган фаранди кўртган. У ва унинг ўн нафар фарзандлари олим ва қори бўлиб етиштигандар. Биринчи эридан туғилган Анас (р.а.)ни ўн ёшларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хузурида хизмат қилиб, динни ўргатгани деб ҳодимликка берган.

⁷⁵ Сабд ибн Муоз – Сабд ибн Муоз ибн ан-Нуъмон ал-Авсий ал-Ансорий (ваф. 117) Мадинанинг Асв қабиласи Бани Абду-л-Ашхал уруғининг саййиди. Ҳали Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага кўчиб ўтмасларидан итлари исломни қабул қилган, у билан бирга уруғидан жами аҳоли мусулмон бўлган. Бадар, Уҳу ва Мадина жангларида фаво иштирок қилгандар. Ҳақлақ жангига ўқ сё, қаттиқ жароҳат-ланигандар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни жуذا хурмат қилгандар, у келтирилди: «Саййидингизга туринг!» – деб буюртгандар. Вафот этганида эса: «Арни унинг учун титради!» – дегандар.

ибн Муоз розийаллоху анхунинг хукмига рози бўлиб кўндилар⁷⁶. Унга [одам] юборилди. У эркакларини ўлдиринг, аёлларини эса чўри қилишга ҳукм қилди, токи мусулмонлар улардан ёрдам олиб [фойдаланишлари учун]. Расулulloх солдаллоху алайхи ва саллам: «Улар тўрт юз нафар эдилар, Уларнинг қатли тутаганидан сўнг унинг томири ёрилиб кетиб, вафот топди» («Сунани Термизий», 1582-ракам).

Абу Исо раҳимахulloх: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.
74) Кутайба → Хотим ибн Исмомил → Язид ибн Абу Убайд бизга ҳадис айтганлар:

«Салама ибн ал-Ақваъ розийаллоху анхута: «Худайбни кўни Расулulloх солдаллоху алайхи ва салламга қайси нарсига байъат қилгансизлар?» – дедим. У: «Ўлимга», – деб жавоб берди»⁷⁷ («Сунани Термизий», 1592-ракам).

Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!

75) Али ибн Хужр → Исмомил ибн Жавфар → Абдуллох ибн Динор → Ибн Умар розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх солдаллоху алайхи ва салламга эшитиб-итоат қилишга байъат қилган эдик. У зоти шариф бизларга: «Кучингиз етгунча», – дердилар»⁷⁸ («Сунани Термизий», 1593-ракам).

⁷⁶ Мадиналик яҳудийларнинг Бани Курайа қабиласи мусулмонлардан иборат Аис ва Ҳазраъ қабилалари билан иттифоққош эди. Бироқ, 627 йили Мадинада «Хандак жанги»да мусулмонлар шайхрин душмандан унинг атрофига ҳаллақ қазиб ҳимоя қилган эдилар. Шу ҳолисалар даярида Бани Курайа яҳудийлари душман томонга сотилиб, ўз ватанларига хонлиқ қилгандилар. Уруш тугатилгандан кейин уларнинг хиёнатига ҳукм чиқариш учун уларнинг ўзлари томонидан шу жангда ирландиган Саъд ибн Муоз (р.а.) тавинланган эди.

⁷⁷ Кейинги 76-тартиб рақамидоги ҳадисда «Ўлимга байъат қилинган» инкор қилиниб, кўрқоксиз қилиб қочмасликка байъат этилгани ошқошланган. 75-тартиб рақамидоги ҳадисда эса «эшитиб-итоат қилиш», 77-тартиб рақамидоги ҳадисда эса «итоат ва тоқатга байъат этилгани айтилган. Демак, уларни умумлаштирсек, «Расулulloх солдаллоху алайхи ва салламга ўла-ўлгунча итоат қилиб, бўйсинишга байъат олинган».

⁷⁸ Ҳар қандай байъат ва қасамга инсоннинг тоқатига яраша, имкони ҳамда кучи ва қудрати етгунча амал қилинади. Аллох таоло инсоннинг тоқатидан ташқари нинга буюрмаганини Қуръони карининг бир қатъа оятларида тақдорлаган.

Абу Исо раҳимахulloх: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.
76) Аҳмод ибн Манъъ → Суфён ибн Уйайна → Абу-З-Зубайр Жабр ибн Абдуллох розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:
«Расулulloх солдаллоху алайхи ва салламга ўлимга байъат қилганимиз, балки у зотга қочмасликка байъат қилганимиз» («Сунани Термизий», 1594-ракам).

Абу Исо раҳимахulloх: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.
77) Кутайба → Суфён ибн Уйайна → Ибн ал-Мункадир → Уваййи бинти Рукайа розийаллоху анхонинг бундай деталларини эшитган:

«Расулulloх солдаллоху алайхи ва салламга бир қанча аёллар билан байъат қилганим. У зоти шариф бизларга: «Кучингиз ва тоқатингиз етгунча», – дедилар. Шунда: «Аллох ва Унинг расули бизларга ўзимиздан кўра ҳам раҳмлироқ», – деб: «Ё, Расулulloх! Бизга байъат беринг!» – дедим. Суфён ибн Уйайна раҳимахulloх: «У бундан кўл ушлаб байъат қилишни назарда тутган», – деди. Расулulloх солдаллоху алайхи ва саллам: «Юз аёлга айтганим бир аёлга айтганим қийиндир!» – дедилар» («Сунани Термизий», 1597-ракам).
Абу Исо раҳимахulloх: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.
78) Носил ибн Абдулаъло → Абу Бакр ибн Айёш → Абу Насок → Бароъ розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:
«Биз кўни жангда иштирок қилганлар сони Толутнинг сафолари сингари уч юз ўн уч киши эканини гаплаганан» («Сунани Термизий», 1598-ракам).

⁷⁹ Толут – Бани Исроил яҳудийларнинг подшоҳи (милотдан тахминан 1000 йил аввал). Мушайиллар ўзларига подшоҳ сайлаб, Жолут деган подшоҳ кўшини қарши қўриқловчи бўлашади. Пайғамбарлари (Шамъун ёки Самуил) уларга Толут подшоҳ эканини таъкиф қилади. Унга «Таврот» ва пайғамбарларидан қолган асори атиқалар эканини саниқ тушганидан сўнг подшоҳ қилиб тавинланади. У лашкар тўплаб, арванга қарши курашиш учун йўлга тушади ва дарёдан кечиб ўтади. Дарёдан кечиб ўтганлар сони, юқоридоги ҳадисда айтилганидек, 313 нафар киши эдилар. Лашкар паравидиги Доула алайҳиссалом Жолутни ўлдирганлар. Қаранг: «Бақара сурси», 160-162 оятлар.

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

79) Кутайба → Аббод ибн Аббод ал-Мухалбий → Абу Жамра → Ибн Аббос розийаллоху анху бизга хадис айтганлар «Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам Абдулкайс⁸⁰ вакилларига: «Сизларни ғаниматдан тушган нарсаларини бешдан бирини адо қилишга буюраман!» – деганлар. Хадиснинг ўз қиссаси бор»⁸¹ («Сунани Термизий», 1599-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир! Бизга Кутайба → Ҳаммод ибн Зайд → Абу Жамра → Ибн Аббос розийаллоху анху бизга худди шундай хадис айтдилар», дедилар. 80) Али ибн Ҳужр → Исмоил ибн Жавфар → Абдуллох ибн Динор → Ибн Умар розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Йхудиёлар сизлардан бирортангизга салом бериб, «Ассому алайкум!» дейишса, [жавобита] «Алайка!» деб қўйсин»⁸² («Сунани Термизий», 1603-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

⁸⁰ Абдулкайс – араб қабиладаридан бири. Уларнинг вакиллари 632 йилда Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламнинг хузурига келиб, исломга киргандлар. Уларнинг вакиллари келиши мутасоботи билан бир қанча хадислар айтилган бўлиб, яна 135-рақамдаги хадисда ҳам бу ҳақида сўз қилинган.

⁸¹ Абу Жамра (р.х.) Абдуллох ибн Аббос (р.а.)га: «Ширин шараф тайёрлайдиган ишнингиз бор. Исик кунларда оғиллар билан уйдан чиқин», – деб туриб унинг хушмини сўраган. Ибн Аббос (р.а.) уни олдида икки ойча олиб қолди, сўнг Абдулкайс вакиллари Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламнинг хузурига келишганини тўлиқ таъриф берган. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам уларни тўрт нарсатга буюриб, тўрт нарсадан қайтардилар. Қайтарилган нарсалар орасида арок солинган-тан ишчилар ҳам бор эди. Мазкур хадисда эса буюрилган нарсалардан биттаси энкр қилинган, ҳоло.

⁸² «Ассому» сўзи ўша даврда «ўшмон»ни англатар эди. Йхудиёлар мусулмонларни насаҳар қилиш мақсадида «Ассалому алайкум» («Сизга тинчлик тилайман») дейиш ўрнига «Ассому алайкум» («Сизга ўлим тилайман!») дейишар эди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бу ҳолатга уларга «Алайка!» ёки «Алайкум!» («Сизга айтганингиз бўлсин!») деб жавоб қайтарганини ўргатганлар.

81) Икк ибн Талха ал-Ябруъий ал-Қўфий → Абу Бакр ибн Абунайб → Ҳумайд → Анас розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Аллох йўлидаги ўлим барча хатоликларга каффорат бўлади»⁸³ Жабрид⁸⁴ алайҳиссалом: «Факат қарз бундан мустасно», – дедилар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам ҳам: «Факат қарз бундан мустасно», – дедилар»⁸⁵ («Сунани Термизий», 1640-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу (ушбу тарика)дан ғариб хадис-дир!» дедилар.

82) Али ибн Ҳужр → Исмоил ибн Жавфар → Ҳумайд → Анас розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилган эканлар: «Мотомики бир банд вафот этса, Аллох хузурида унинг ўзун ишчиларлар мавжуд бўлса-ю, у банд дунёга ва ундаги нарсаларга қайтишни яхши кўриб қоладиган бўлса, у факат насаҳат қилмаса бўлиши мумкин. У шахидлик фазилатини кўратгани учун дунёга қайтиб, яна бошқатдан қатл қилинишини қўлиб қолади»⁸⁶ («Сунани Термизий», 1643-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар. 83) Кутайба → Аттоф ибн Ҳолид ал-Махзумий → Абу Ҳошим → Саҳл ибн Саъд ас-Савдий розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилган эканлар:

84) Жабрид – фаршталарнинг энг улуғларидан бири. Жабрид деб ҳам аталади. Аллох таволи билан пайғамбарлар орасида воситачилик – эришлик қилиб турган. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам уни икки марта ўз сўрагларига қўрганлар, битта пайтлар, асосан, чиройли, келишган одам суратида кўринган.

85) Мазкур хадис қараинг аҳамиятини кўрсатиш учун келтирилган. Тарданда қарз билан вафот этгиса, охирагиди қийин бўлиши кўрсатиб берилган. Қарз эгасига қайтарилиб, адо қилиниши шарт ёки қарз берувчи уни қечиб юбориши мумкин. Аво ҳолда уни қар қил бахоналар, хайрли амаллар, тавба-тажаррулар ҳам адо қила олмайдди.

86) Бу хадисда дини, оғилси, Вагани озодлиги ва ободлиги, унинг химоysi йўли-ни вафот этган қаҳрамон шахидларнинг охирагиди фазилати ўстига ҳос тарзда энкр қилинмоқда.

«Аллох йўлида эрталаб йўлга отланиш дунё ва ундаги нарсалардан яхшироқдир! Жаннатдаги бир камчи жой дунё ва ундаги нарсалардан яхшироқдир!»⁸⁶ («Сунани Термизий», 1648-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

84) Али ибн Хужр → Исмоил ибн Жавфар → Хумайд → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилган эканлар:

«Аллох йўлида эрталаб ёки тонгда йўлга отланиш дунё ва ундаги нарсалардан яхшироқдир! Сизлардан бирортан-гизнинг жаннатдаги камон микдори ёки кўли-чакаси-чаллик жой дунё ва ундаги нарсалардан яхшироқдир. Агар жаннат аҳли хотинларидан бир аёл Ерга чиқиб кетса, улар ораси [яъни Ер ва жаннат ораси] ёришиб кетади, улар ораси хушбўйликка тўлиб кетади. Ўша аёлнинг бошидаги рўмоли дунё ва ундаги нарсалардан яхшироқдир!» («Сунани Термизий», 1651-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу саҳих ҳадисдир!» дедилар.

85) Аҳмад ибн Манъъ ва Наср ибн Али → Суфён ибн Уйайна → Амр ибн Динор → Жобир ибн Абдуллох розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва саллам: «Уруш алдовдир!» – деганлар» («Сунани Термизий», 1675-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

86) Аҳмад ибн Манъъ → Язид ибн Хоруъ → Исмоил ибн Абу Халид → Ибн Абу Авфо розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва салламининг душманни дуои бад қилиб: «Эй Аллох! Эй китоб нозил қилувчи, ҳисобни тезлатувчи зот! Душман гурӯҳларини мағлуб қилгин!»

⁸⁶ Мазкур ҳадисда хайри амалларни эрта тонгдан бошлаш фазилати зинр қилинган. Эрталабда борака борлиги ўз-ўзидан маълум. «Бир камчи жой» иборасидан араблардаги бир одат эслатилган. Сафарга чиқканлар бирор ерга тушганларда қим ўз камчисини ерга ташлаб қўйса, ўша ерда вақтинчалик ўтириб-турпиш, ётиб дам олиш ҳуқуқи унга тегишли бўлар экан.

ни Аллох! Уларни тор-мор қил, уларни пароканда айла!» душманнинг эшитганим» («Сунани Термизий», 1678-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

87) Қутайба → Ҳаммод ибн Зайд → Собит → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва саллам одамларнинг энг яқини сен, одамларнинг энг саховатлиси, одамларнинг энг инжонатлиси эдилар. Бир кунни Малина аҳлиси бир овозини кўрсатди. Пайғамбар солаллоҳу алайҳи ва саллам уларга Абу Талҳанинг⁸⁷ ялгонғоч отига минган ҳолда йўл кўрсатдилар. У зот қилич осиб олган бўлиб: «Кўркамнингларин, кўркамнинглар!» – дер эдилар. Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва саллам: «Мен уни [бу отни] денгиздек кўрдим», дедилар» («Сунани Термизий», 1687-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

88) Қутайба → Молик ибн Анас → Ибн Шихоб → Анас ибн Маноъ розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва саллам фатх йили [Мавна] бошларида дубўга билан кириб келдилар. У зот-га Ибн Хатал⁸⁸ Қабанининг ёпиниғига осилган ҳолда турган

⁸⁷ Абу Талха – Абу Талха Зайд ибн Саҳл ибн ал-Асвад ан-Нажжорий ал-Хузайрий (585-654) маданийлик саҳобалардан бири. Шижоатли ва паҳлавон зотлардан бири. Саҳобалар орасида обрўси юқори, овози ҳам баланд бўлган. У зот учраи вақтида туғилиши қанда қилмаганлар. 92 та ҳадис ривоятли ётиб кетган. Ҳажда кўрсатилган солаллоҳу алайҳи ва саллам соҳабарини олдирганидан кейин ўз соҳабарини

Абу Талха (д.а.л.а) ином қилганлар, ярмини эса одамларга улашинини буюртганлар. Шижоатли кўнглилик саҳобаларда у зоти бобарақотнинг мўйи мубораклари бор эди. Ўша мўйи мубораклар ҳозир ҳам икломсиз умматлар кўлиларида сақланиб кетган. 88 У Абулуҳузо ибн Хатал бўлиб, аввалигта мусулмон бўлгани босе Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва саллам унга Абдуллох деб исм қўйганлар. Ансорийлардан бир айниги унинг уйига юборганида, уни ўлдириб, муртад бўлганини эълон қилиб қочиб кетган. Маккага бориб, икки ўйинчи чўриларига Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва салламини қам қилдириб, кўпик айттириш билан манзул бўлган. Маккага кирган-ларига Расулulloх солаллоҳу алайҳи ва саллам у сингари ўта ҳадидан ошган бир-екка ошадан ташқари баръани кечирганлар.

нини айттиди. У зот: «Уни ўлдиринглар!» – дедилар» («Сунани Термизий», 1693-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих-тариб ҳадисдир!» дедилар.

89) Кутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилганлар:

«Аё, отоҳ бўлинг! Сизларнинг барчангиз бошликсизлар. Барчангиз ўз кўл остидагиларга масъулдирсиз. Демак, амир одамларга бошлик ва ўз кўл остидагиларга масъул. Эрекак ўз оиласига бошлик ва уларга масъул. Аёл эса ўз эрининг уйига қаровчи ва унга масъул. Кул хўжайинининг мол-мулкига қаровчи ва ундан сўралувчидир. Аё, отоҳ бўлинг! Сизларнинг барчангиз бошликсизлар. Барчангиз ўз кўл остидагиларга масъулдирсиз!» («Сунани Термизий», 1705-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Ибн Умар розийаллоху анхунинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

90) ал-Ансорий → Мавън → Молик; Кутайба → Молик → Нофъ, Абдуллох ибн Динор, Зайд ибн Аслам барчази → Абдуллох ибн Умар розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилганлар:

«Аллох киёмат куни [бу дунёда] кийимини манманлик билан судраб юрадиган кимсаса назар солмайди!»⁸⁹ («Сунани Термизий», 1730-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Ибн Умар розийаллоху анхунинг ҳадиси ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

91) Хумаид ибн Масъад → Абдуллаххоб ас-Сакафий → Хумаид → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам ўрта бўй эдилар, новча ҳам эмас, пакана ҳам эмас, жуусалари гўзал, ранглари эса бўғдойранг эдилар. Соҷлари жингалак ҳам эмас,

⁸⁹ Арабларда кийим ва иштонини ерта судраб юриш манманлик белгиси ҳисобланган. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам шунинг учун кийим ва иштонини ерта судраш даражасига ушун қилганидан қайтарганлар.

[170] едиллик ҳам эмасди. Агар юрсалар, таянгандек [олдинга интиборак] юрар эдилар» («Сунани Термизий», 1754-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Анас розийаллоху анхунинг ҳадиси ҳасан-саҳих-тариб ҳадисдир!» дедилар.

92) Кутайба → Молик ибн Анас → Абдуллох ибн Динор ибн Умар розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламадан эъкемаринини ҳақида сўралди. У зоти шариф: «Уни емайман ҳам, қаром ҳам санамайман!» – дедилар»⁹⁰ («Сунани Термизий», 1790-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

93) Кутайба ва Наер ибн Али → Суфён → Амр ибн Динор Жобир розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бизларга от ўзинини едирдилар, бизларни эшак гўшгиларидан қайтардилар»⁹¹ («Сунани Термизий», 1793-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

94) Кутайба → Ибн Лаҳиъа → Абу-Зубайр → Жобир розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Агар сизлардан бирортангиз таом еётганда, ундан бирор дукма тушса, ундаги шубҳали нарсани олиб ташлаб, уни уни есин. Уни шайтонга қолдирмасин!»⁹² («Сунани Термизий», 1802-ракам).

⁹⁰ Араб динларида мавжуд заёб деб аталган эъкемарнинг бир тури. Арабларда уни оловчи ёниш олати ҳолиратча мавжуд. Эъкемарнинг макхур тури бизнинг ўлкаларда ҳам тарқалган.

⁹¹ Бизнинг ўлкаларда от гўштини истеъмол қилиш, айниқса, унинг гўштидан қазини тайёрлаш ёниш ана шу ҳадисга асосланган. Хонаки эшак гўшти эса қаром. От гўшти макхурини макхур фиксий манбаларда макхур саналгани, бироқ Имоми Азам Абу Халифа раҳимахуллох умрининг охирига қуналарда макхур деган таълавлардан кайтарганини нақл қилганлиги.

⁹² Дастурхонга тушган дукма ва ушқларнинг термб ёниш – камтарлик ва камтарликнинг белгиси.

95) Кутайба → Молик ибн Анас → Абу-з-Зубайр → Жоби розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат килдилар:

«Эшикни бекитиб [кулфлаб] кўйинглар, мешининг оғзини бўғиб [боғлаб] кўйинг, идиш устини ёпиб ёки ўраб кўйинглар ва чирокни ўчиринглар! Чўнки шайтон ёпилган эшикни очолмайди, шовуни [яъни меш оғзини боғлаш учун ишлатиладиган ипни] еча олмайди, идишнинг устини оча олмайди. Сиёконлар одамларнинг ўйларини ёндириб юборишлари мумкин»⁹³ («Сунани Термизий», 1812-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

96) Ахмад ибн Манъъ → Суфён → Абу Яъфур ал-Абдӣ → Абдуллох ибн Абу Авфо розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Абдуллох ибн Абу Авфо розийаллоху анхудан чигиртка хақида сўралди. У зот бундай дедилар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам билан бирга олғига ғазотда катнашганман. Чигиртка еганмиз»⁹⁴ («Сунани Термизий», 1821-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох айтишларича, бу хадисни Суфён ибн Уйайна Абу Яъфурдан шу хилда ривоят қилиб, «олғига ғазот» деганлар. Суфён ас-Саврий ва бошқалар эса бу хадисни Абу Яъфурдан ривоят қилишиб, «етти ғазот» дедилар.

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир! Абу Яъфурнинг исми Вокид бўлиб, Вукдон ҳам дейилади. Бошқа Абу Яъфурнинг исми эса Абдурахмон ибн Убайд ибн Бистос-дир», дедилар.

⁹³ Ёниқ қотган шам ёки чирокларни сиёконлар ағдариб юборишлари, оқибатда уйга ўт тушиши эҳтимоли бор. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам шунинг олдини олишни тавсия қилганлар.

⁹⁴ Мажбур хадис чигиртанинг ҳалол эканини билдириш учун келтирилган. Ҳар-қунда хадиснинг айтилиши одат қилмаган бўлса ҳам, лекан бошқа мусулмон хадисларнинг айримларида чигирта ейиш одати бор. Саҳобалар ейишга бошқа овқат топа олмаганларида уни истеъмол қилишга мажбур бўлганлар.

97) Кутайба → Шарик → Али ибн ал-Акмар → Абу Жухайр розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат килдилар:

«Менга келсак, сунган ҳолда овқатланмайман!»⁹⁵ («Сунани Термизий», 1830-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

98) Немон ибн Мусо ал-Фазорий → Иброҳим ибн Савд → Ибн отаси Савд ибн Иброҳим → Абдуллох ибн Жаъфар розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бодринини сўймо билан ер эдилар» («Сунани Термизий», 1844-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих-тариб хадисдир!» дедилар.

99) Юсуф ибн Ҳаммод ал-Басрий → Усмон ибн Абдурахмон ал-Жумахий → Муҳаммад ибн Зиёд → Абу Ҳурайра розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат килдилар:

«Сизмани ёйинглар, таом едиринглар, бош [душман бошини] уринглар ва жаннатларга ворис бўлинглар!» («Сунани Термизий», 1854-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих-тариб хадисдир!» дедилар.

100) Кутайба → Лайс ибн Савд → Ато ибн Абу Рабоҳ → Абдуллох ибн Абдуллох розийаллоху анху бизга хадис айтганлар: «Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам пишиб етиганини хурмо билан янги пишиб етилган хурмони биргаланиб ширбат қилишдан қайтардилар»⁹⁶ («Сунани Термизий», 1870-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

⁹⁵ Сунган кўйи овқатланиш олобга туғри келмайди. Яна кўп еб кўйиш ҳам мумкин. Шунинг учун сунанб таомланиш мақруҳ танзихий дейилади.

⁹⁶ Бу ҳолатда у маст қилувчи ничимликка айланиб қолади. Хом ва пишган хурмо фойдаланиши тез бижитиб ачир экан.

101) Кутайба ва Юсуф ибн Ҳаммод → Абдулворис ибн Саъид → Абу Исом → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам идишда [сув ичсизлар] уч марта нафас олар ва: «Шуниси ўтувчирок ва ширинрок!» – дер эдилар»⁹⁷ («Сунани Термизий», 1884-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-ғариб хадисдир!» дедилар.

102) Ал-Ансорий → Мавн → Молик: Кутайба → Молик → Ибн Шихоб → Анас розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламта сув билан араштирилган сўт келтирилди. Ўнг томонларида бир аъробий⁹⁸, чап томонларида эса Абу Бакр розийаллоху анху ўтирган эди. Ичиб бўлиб, аъробийга бердилар ва: «Ўнгдан-ўнгдан», – дедилар»⁹⁹ («Сунани Термизий», 1893-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих хадисдир!» дедилар.

103) Абу-л-Қосим Абдуллох ибн Имрон ал-Маккий ал-Кураший → Абдулазиз ибн Абу Ҳозим → отаси Абу Ҳозим → Саҳл ибн Саъд розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Мен ва етимни кафилликка олган киши жаннатда мана бундаймин», – деб туриб кўрсаткич ва ўрта бармоқсиз билан ишора қилиб кўрсатдилар» («Сунани Термизий», 1918-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих хадисдир!» дедилар.

104) Муҳаммад ибн Марзуқ → Убайд ибн Вокид → Зарбий → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

⁹⁷ Бир нафасда ситкориб сув ичиш, айниқса, мулк сўви бирланига ичиш жипарта энди қилди.

⁹⁸ Аъробий – саҳрода яшовчи кўчманчи араб. Уларнинг кўпчилиги Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам ҳузурида келиб имон келтиришга ва вақт-вақти билан энёрига ҳам келиб туришарди. Кўпчилигининг номи номаъдлулғиба қолган.

⁹⁹ Мазкур хадис ҳар бир хайри ишни ўнг томондан бошлаш ҳақин эканини билдиради. Даврларда узатишган нафса ўнг томондан айланиши мазкур.

«Бир қари киши Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламни кўргани келди. Қавм унга жой бўшатишда суст-сустлик қилди. Шунда Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Кимки қичикларимизга раҳм қилмаса, қаттақларимизни улутламаса, биздан эмас!» – деб марҳамат қилдилар» («Сунани Термизий», 1919-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ғариб хадисдир!» дедилар.

105) Аҳмад ибн Манъ → Исмоил ибн Ёброҳим → Ҳумайд → Анас розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Абдурахмон ибн Авф розийаллоху анху Мадинага келганида, Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам у билан Саъд ибн ар-Раъб¹⁰⁰ розийаллоху анхуни ака-ука қилиб қўйдилар. Саъд ибн ар-Раъб розийаллоху анху унга: «Кейин, сенига молимнинг ярмини бераман. Менинг иккита қотиним бор, улардан бирини талок қиламан. Илдаси ўтганидан сўнг унга уйланиб ол!» – деди. Абдурахмон ибн Авф розийаллоху анху унга: «Ойлангта ва молингта Аллох бермаса берсин! Менга бозорни кўрсатиб қўйинглар!» – деди. Унга бозорни кўрсатиб қўйишди. Ўша куни у ўзи билан бир-та [бозордан] пишлок ва ёғ олиб қайтди. Уни фойдасига ортириб олганди. Шундан сўнг Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам уни кўриб қолдилар. Унга сарик суртилган эди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Бу нима?» дедилар. У: «Ансорлардан бир аёлга уйландим», – деди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Унга нима маҳр бердинг?» – дедилар. У: «Навот», – деди ёки: «Бир навот ирилтича тилда», – деди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Бир кўй (сўйиб) бўлса ҳам тўй қилиб бермай-ёним?» – дедилар» («Сунани Термизий», 1933-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих хадисдир!» дедилар.

¹⁰⁰ Саъд ибн ар-Раъб – Саъд ибн ар-Раъб ал-Ансорий ал-Хазражий (ваф. 625) Мадиналик улуғ саҳобалардан бири. Исмоилдан аввал қотин бўлиб, иккита акаба қизларидан иштирок қилганлар. У ҳуду жангида шайх бўлган. Иккита қизлари бўлган, шунинг билан Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам уларнинг меросини бўлиб бераётганлиги, «Нисо сурасининг 11-ояти ноизи қилганлиги».

106) Абдулжаббор ибн ал-Алоъ ал-Аттор ва Савид ибн Абдурахмон → Суфён → аз-Зухрий → Анас розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат килдилар:

«Узилишиб кетманглар, [бир-бирингизга] орка ўтирманглар, [бир-бирингизни] ёмон кўрманглар, хасадланманглар, Аллоҳнинг ака-ука балдалари бўлинглар! Муслмон ўз биродаридан уч кундан ортик [ранжиб] ажралиб юриши ҳалол бўлмайди» («Сунани Термизий», 1935-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

107) Кутайба → Лайс ибн Савд → Савид ибн Абу Савид ал-Макбурий → Абу Шурайх ал-Адавий розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламини бундай деб тапирганларини икки кўзим кўрган, икки кулғим эшитган: «Кимки Аллоҳга ва охират кунига имон келтирса, меҳмонини мукофотлаб икром қилсин!». «Унинг мукофоти нима?» – деб туриб: «У бир кеча-кундуздир. Зиёфат уч кундир. Ундан кейин эса у садақадир. Кимки Аллох ва охират кунига имон келтирса, яхши тапирсин ёки жим турсин!» («Сунани Термизий», 1967-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

108) Кутайба → Мункадир ибн Муҳаммад ибн ал-Мункадир → отаси Муҳаммад ибн ал-Мункадир → Жобир ибн Абдуллох розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат килдилар:

«Хар бир яхшилик садақадир. Биродарингга очик юз билан йўлқилиш хам, челагингдан [сувни] биродаринг идишга қуйиб беришинг хам яхшиликдандир» («Сунани Термизий», 1970-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

109) Кутайба → Холид ибн Абдуллох ал-Воситий → Хумайд Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Бир кимса Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламдан минингга туя сўради. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам [хазиллашиб] унга: «Мен сени тузинг боласига миндириб кўман», – дедилар. У киши: «Эй Расулulloх! Тузинг боласини нима қиламан?» – деди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Туяни хам она туя тутмаганими?» – дедилар»¹⁰¹ («Сунани Термизий», 1991-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих-ғариб хадисдир!» дедилар.

110) Укба ибн Муқрам ал-Амний ал-Басрий → Ибн Абу Фурейх → Салама ибн Вардон ал-Лайсий → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат килдилар:

«Кимки пуч ёгонни тарк қилса, унга жаннатнинг чек-чекдан жой бино қилинади. Кимки ҳақ бўла туриб, жаннатни тарк қилса, унга жаннатнинг ўртасидан жой хозирлашингга ҳақдор бўлади. Кимки хулқини гўзаллаштирса, унга жаннатнинг энг юқорисидан жой қурилади» («Сунани Термизий», 1993-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан хадисдир!» дедилар.

Бу Абу Исо Муҳаммад ибн Исо ат-Термизий раҳимахуллоху розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат килдилар:

¹⁰¹ Макжур хадис бироядан бир тап эшитган захоти унинг асли маъносини ўйлаб кўришнинг инкор қилмаслиги, ҳар бир одамнинг айтган гапидан нима муллово борлигини мувоқофа қилиш кераклигини англатади.

ИККИНЧИ ЖУЗ

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

111) Кутайба → Жаъфар ибн Сулаймон аз-Заъбъий → Собит → Анас розияллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва салламга ўн йил хизмат қилдим. Менга ҳаргиз «уф» демаганлар, қилган нарсамга «Нимага қилдинг?» демаганлар, қилмаган нарсамни «Нимага қилмадинг?» ҳам демаганлар. Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва саллам одамларнинг ахлоқда энг гўзалли эдилар. Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва салламнинг қафтларидан кўра муқоймироқ ипакни ҳам, ҳарирни ҳам, бирор бошқа нарсани ҳам ушлаган эмасман. Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва салламнинг териларидан хушбўйроқ бирорта атир ҳам, мушк ҳам қилмаган эмасман!» («Сунани Термизий», 2015-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

112) Муҳаммад ибн ал-Мусанно → Язид ибн Баён ал-Уқайлий → Абу-р-Рихол ал-Ансорий → Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Ёш йигит агар бирор қари чолни [улуг] ёши учун икром қилса, Аллоҳ унга ёши учун икром қилган кишининг тақдир қилгани»¹⁰² («Сунани Термизий», 2022-ракам).

¹⁰² Мазкур ҳадисда «Хурмат қилган – хурмат кўрали», «Хизмат қилган – хизмат кўрали» хикмати ифода қилинган.

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ғариб ҳадисдир! Бунни ушбу шайх Язид ибн Баённинг ҳадисидангина биламиз. Абу-р-Рихол ал-Ансорий бошқа», дедилар.

113) Кутайба → Абдулазиз ибн Муҳаммад → Зайд ибн Ас-лам → Ибн Умар розияллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва саллам замоналарда икки киши келиб, нутқ қилишди. Одамлар уларнинг таъдирдан ажабланишди. Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва саллам бизга қараб: «Баёнда сеҳр бор!» ёки «Айрим баёнда сеҳр бор!» – дедилар»¹⁰³ («Сунани Термизий», 2028-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

114) Бишр ибн Муоз ал-Ақадий → Абу Авона → Зиёд ибн Нова → Усома ибн Шарик розияллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Арибтар: «Эй Расулуллоҳ! Даволамангизми?» – дедилар. Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва саллам: «Ҳа, эй Авоҳнинг бандалари! Даволамингиз! Чунки Аллоҳ дардиратин бўлса, унинг шифосини ҳам вратган. [Барча дардларни] Даво бор, факат битта дард мустасно» – деб марҳамат қилдилар. «Эй Расулуллоҳ! У нима?» – дейишди. Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва саллам: «Қарилгиз», – дедилар» («Сунани Термизий», 2038-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

115) Ибн Абу Умар → Суфён ибн Уйайна → Абдуллоҳ ибн Лайс → Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллоҳ соллаглоҳу алайҳи ва саллам эгалик қилганини сотишдан ва уни совға қилишдан қайтардилар»¹⁰⁴ («Сунани Термизий», 2126-ракам).

¹⁰³ Мазкур ҳадисда сўзнинг ва гапнинг ҳам одамлар руҳиятига таъсири борлиги айтилган. Яхши гапнинг ҳам, ёмон гапнинг ҳам, рост гапнинг ҳам, ёлгон гапнинг ҳам ўз сеҳри ва таъсири мавжуд. Инсон яхши ва рост гапни тингламоғи лозим.

¹⁰⁴ Эгалик ҳуқуқи шариятда *вақфо* атамаси билан ноқилган. У қул ёки чўрини экин қилган қисмининг эгалик ҳуқуқи бўлиб, мабодо мазкур қул ёки чўрининг ҳеч қандай бўлаёсан вафот этса, унинг мероси оқод қилган хўжайинига берилиш ҳуқуқи аниқланган.

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

116) Али ибн Хужр → Исмонил ибн Жабфар → Хумайд → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Агар Аллох бирор бандга яхшиликни хоҳласа, унга амал қилдирадир. «Эй Расулуллох! Унга қандай амал қилдирадир?» – дейилди. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам: «Ўлимдан олдин уни солиҳ амалга муваффақ қилгин», – дедилар»¹⁰⁵ («Сунани Термизий», 2142-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

117) Абдуллох ибн Муовия ал-Жумахий ал-Басрий → Ҳаммод ибн Салама → Абу-з-Зубайр → Жобир розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам қилчани [қинидан] сўтирилган ҳолда олиб-беришдан қайтардилар»¹⁰⁶ («Сунани Термизий», 2163-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-ғариб ҳадисдир!» дедилар.

118) Муҳаммад ибн Башшор → Ибн Абу Адий → Хумайд → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар: «Қиёмат то ерда «Аллох-Аллох!» дейилган қолмагунча қоним бўлмайди!» («Сунани Термизий», 2207-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан ҳадисдир!» дедилар.

119) Абу Курайб Муҳаммад ибн ал-Ало → Умар ибн Убайд ат-Танофисий → Симок ибн Ҳарб → Жобир ибн Самура розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

¹⁰⁵ Демак, инсоннинг яхши амалларни қилаётгани ва қилиб юргани Аллох унга дунё ва охирагида яхшиликни ирода қилганини билдирадир.

¹⁰⁶ Ота-боболаримиз олдий пичоқни ҳам ўзаро тўғридан-тўғри узатмасдан ерга қўйиб, олди-берди қилганлар. Бу ҳадисда тилги нарсаларни ишлатишда эҳтиёт бўлишга чакиритган.

«Мендан кейин ўн икки нафар амир бўлади!»¹⁰⁷.

«Ушб Рафулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам бир нафарни таъиндилар, мен тушунмай қолдим. Ёнимдагидан ўн икки нафар: «Уларнинг ҳаммаси Қурайшдан», – демоқдандир», – дедир» («Сунани Термизий», 2223-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

120) Муҳаммад ибн Ҳотим ал-Мукаттиб → Муҳаммад ибн Абдуллох ал-Ансорий → Хумайд ат-Тавийл → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам: «Биродаримга золим бўлса ҳам, мазлум бўлса ҳам ёрдам қил!» – деб марҳамат қилдилар. Биз айтдик: «Мазлумга-ку ёрдам берарим, золимга қандай ёрдам қиламан?» Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам: «Уни зулм қилишдан тўхтат. Шу сенинг унга қилган ёрдамингдир», – деб марҳамат қилдилар» («Сунани Термизий», 2255-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

121) Абу Муъъаб → Муҳриз ибн Ҳорун → Абдурахмон ал-Амрий → Абу Ҳурайра розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Ётти нарса [қилиш]дан олдин [хайрли] амалларга шоямнинг! Училишган фақирликни, ҳалдан оширадиган бойликни, бузук касалликни, эси кирди-чикди бўлиб қоладиган

¹⁰⁷ Маскур ҳадиснинг асл маъноси ҳақиқатча маълум эмас. Уни ҳулафои рошидин аёл айтишди. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламининг тўрт нафар ҳалифаси ва қонин розийаллоху анху билан бирга улавийлардан бўлган етти нафар ҳалифа назардан тўтатиш деганлар ҳам бор. Қиёматгача ислом динига қувват берадиган 12 нафар нафари ўтатиш, уларнинг охиригис Нисом Махсий бўлади деганлар ҳам бор. Ўн икки нафар Махсий ноқили амир кетма-кет чиқадиган деган қараш ҳам мавжуд. Қиёматга яқин бўлган мусулмон олимини 12 нафар қучли давлат раҳбари бошқарадиган деган қараш ҳам мавжуд. Ҳадисда ҳалифа деб аталмасдан, амир дейилгани ҳам бунга далил бўлади.

кариликни, ногахоний ўлимини ёки дажжолни кутансизми?! У[дар] кўздан ғойиб, [келиши] кутилаган ёмонлик ёки соатма-соат жуда кўркинчи ва ўта аччиқ бўлиб борадиган нарсалардир» («Сунани Термизий», 2306-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-ғариб ҳадисдир!» дедилар.

122) Кутайба → Абдулҳамид ибн Сулаймон → Абу Ҳозим → Саҳл ибн Саъд розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Агар дунёнинг Аллоҳ хузурида бир напша канотичалик кадри бўлганда эди, кофирга бир томчи ҳам сув бермасди!» («Сунани Термизий», 2320-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу (силсила) жиҳатидан ҳасан-ғариб ҳадисдир!» дедилар.

123) Кутайба → Абу Авона → Катода → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Одамзот қариб борар экан, унда икки нарса ёшариб борали: умрга [ҳаётга] бўлган хирс ва мол-дунёга нисбатан хирс» («Сунани Термизий», 2339-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

124) Абдулалло ибн Восил ал-Кўфий → Собит ибн Муҳаммад ал-Обид ал-Кўфий → Ҳорис ибн ан-Нўмон ал-Лайсий → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Эй Аллоҳ! Мени мискин қилиб тиритир, мискин ҳолида ўлтир ва киёмат куни маҳшаргоҳга мискиндар гуруҳида келтир!» Ойша¹⁰⁸ розийаллоҳу анҳо: «Нима учун, ё Расулulloх?» – дедилар. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва

¹⁰⁸ Ойша – Ойша бинти Абу Бакр ас-Сиддиқ (613–678) машҳур саҳоба аёллардан бири. Пайғамбарнинг соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг заважаридан бўлганлар. Ойша саҳобалардан бўлиб, жуда кўп – 2210 та ҳадис ривоят қилганлар.

саллам: «Улар жаннатга бойлардан қирқ баҳор [йил] олдин киришадилар. Эй Ойша! Мискинни хурмонинг бир бўлагини бериб бўлса ҳам кўруқ қайтарма. Эй Ойша! Мискиндарни нани кўр, уларга яқин бўл. Шунда сени Аллоҳ киёмат куни нани мен оладим» («Сунани Термизий», 2352-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ғариб ҳадисдир!» дедилар.

125) Кутайба → Жаъфар ибн Сулаймон → Собит → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам эртаси учун кел нарса саклаб қўймас эдилар» («Сунани Термизий», 167-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ғариб ҳадисдир!» дедилар.

126) Кутайба → Абу-л-Аҳвас → Симок ибн Ҳарб → Нўмон ибн Башир розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Б-ичинини хоҳлаганча қилмавсизми?! Пайғамбарнинг соллаллоҳу алайҳи ва салламни қоринлари тўйиб ейдилар маъжада қуриган сифатсиз хурмони ҳам топа олмаганларини кўрганман» («Сунани Термизий», 2372-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу саҳих ҳадисдир!» дедилар.

127) Али ибн Ҳужр → Исмоил ибн Жаъфар → Ҳумайд → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хузурига бир киши келиб: «Ё Расулulloх! Киёмат куни қачон бўлади?» – деди. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам наъмонга турдилар. Намоз ўқиб бўлганларидан кейин: «Киёмат куни ҳақида сўраган киши қани?» – дедилар. Ўша кимса: «Мен, ё Расулulloх!» – деди. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Киёматга нима тайёрлагинг?» – дедилар. У: «Ё Расулulloх! Мен унга кўп намоз ва рўза тайёрлаганим йўқ. Лекин мен Аллоҳ ва унинг расулини яхши кўраман!» – деди. Шунда Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Инсон севган кишини билан бирга бўлур! Сен севган кишини билан бирга бўласан!» – деб марҳамат қилдилар. Му-

сулмонларнинг исломдан кейин [хеч] мана бундай хурсанд бўлганларини кўрмадим» («Сунани Термизий», 2385-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу саҳих ҳадисдир!» дедилар.

128) Абдуллох ибн Муовия ал-Жумахий → Абдулазиз ибн Муслим → Абу Зилол → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Аллох айтди: «Агар дунёда банданинг икки мукараам нарсаси [яъни кўзлари]ни оладиган бўлсам, менинг хузримда унга жаннатдан бўлак мукофот бўлмайди!»¹⁰⁹ («Сунани Термизий», 2400-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу жиҳатдан ҳасан-тариб ҳадисдир!» дедилар. Абу Зилолнинг исми Ҳилолдир.

129) Муҳаммад ибн Абдуларло ас-Санъоний → Умар ибн Али ал-Муқалламий → Абу Ҳозим → Саҳл ибн Саъд розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Икки менга икки жағи ва икки оёғи орасидаги нарсига кафолат берса, мен унинг учун жаннатга қафилман!»¹¹⁰ («Сунани Термизий», 2408-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Саҳл розийаллоху анхунинг ушбу ҳадиси ҳасан-сахих-тариб ҳадисдир!» дедилар.

130) Ҳасан ибн Арафа → Исмоил ибн Айёш → Муҳаммад ибн Зиёд ал-Алхоний → Абу Умома розийаллоху анху Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламнинг бундай деганларини эшитдим, деб бизга ҳадис айтганлар:

«Рабим умматимдан етмиш минг нафарини ҳисобсиз ва азобсиз жаннатга киритишни ваяда берди. Ҳар мингтаси

¹⁰⁹ Инсон дунёга келиб, ёрут оламини кўрмаслиги жуда улкан мусибатдир. Ани шу мусибатга рози бўлиб, Аллохнинг тақдирига кўниб яшган инсоннинг мукофоти жаннат бўлгуси, иншаллох.

¹¹⁰ «Икки жағининг ораси» бу оғтидир. «Икки оёғи ораси» бу жинсий аъзолар. Инсон оғти ва жинсий аъзоларини харомдан сакласа, бўлар-бўлмак тап-сўзларини айтишдан ва зино қилишдан тийса, Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам унга жаннат кафолатини бермоқдалар.

инан бирга ила етмиш минг нафар бор ва уч “ховуч” ҳам бор!» («Сунани Термизий», 2437-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-тариб ҳадисдир!» дедилар.

131) Муҳаммад ибн Абдуллох ибн Базъ → Зиёд ибн ар-Рабиъ → Абу Имрон ал-Жавний → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Биз Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам даврида келган нарсаларимиздан бирортасини кўрмаппман!» Мен унга: «Намоз-чи!» – дедим. У зот: «Сиз намозингизни моҳламингизга қилмайсизми?» – деди»¹¹² («Сунани Термизий», 2447-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу шу жиҳатдан ҳасан-тариб ҳадисдир!» дедилар.

132) Ҳусейн ибн ал-Ҳасан ал-Марвазий Маккада → Ибн Абу Алий → Ҳумайд → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам Мадинага келиб буюртганларида, у зот олдиларига муҳожирлар келди: «Эй Расулуллох! Биз кўпни бунчалик эҳсон қилганим, оғини эса ўзгал кентчиликка айлантирилган [мадиналик ансарлар қабил] қавмини кўрмаганимиз. Бу қавм орасига тушиб кетдик. Бизнинг машаққатимизни енгиллатдилар, тайёр дастурхонига шерик қилдилар. Ҳатто биз [улар] савобнинг барчасини олиб кетишларидан кўркиб қолдик», – дедилар. Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам: «Йўқ, уларнинг қисқига дуои хайр қилиб турсангиз ва уларни мактаб тур-

¹¹¹ Авиали етмиш мингтада аёнқилар, уламолар ва аҳли илмлар, мусулмонларнинг иншоолари бўлади. Кейин уларга эргашган шаҳидлар, сидиклар, саҳийлар ва башвалар. «Уч “ховуч” ҳам бор», дейилгани сонсиз-ҳисобсиз жуда кўп бўлишга иншодир. Одатда, бирор нарсаси ховучлаб берилганда, аниқ ҳисоб қилиб ўтирилмайди.

¹¹² Инсон ўзи хоҳлаганидек ибодат қила олмайди. У ширкат тоқозосига кўра, Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламнинг кўрсатмаларига мувофиқ, уламолар тоқозосидан чиққанган ҳолда ибодат қилишга мажбур. Акс ҳолда, қилган ибодати қабул бўлмайди.

сангиз, ундай эмас!» – деб марҳамат қилдилар»¹³ («Сунани Термизий», 2487-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу шу жихатдан саҳих-хасан-тариб ҳадисдир!» дедилар.

133) Али ибн Хужр → Мухаммад ибн Аммор → бобоси Мухаммад ибн Аммор ва Солиҳ мавло ат-Тавъама → Абу Хурайра розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Қофир киёмат кўни Уҳд тоғидек, сонлари эса Байзо¹⁴ мисоли, дўзахдаги ўрни эса Рабаза¹⁵ [ораси] каби уч қунлик масофа бўлур» («Сунани Термизий», 2578-ракам).

Яъни, «Рабаза каби» дегани Мадина билан Рабаза орасидаги масофадир. Байзо эса Уҳд каби тоғдир.

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу хасан-тариб ҳадисдир!» дедилар.

134) Савид ибн Яъқуб ат-Толакони → Ибн ал-Муборак → Хумайд ат-Тавийл → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Одамлар билан токи улар Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқлигига ва Мухаммад эса унинг бандаси ва пайғамбари эканлиги шавҳодат келтирмагунларича, қиблагизга қараб [намоз учун] юзланмагунларича, сўйган жонлиқларимизни емаман. Агар бу ишни қилсалар, бизларга уларнинг қонлари ва мол-дунёлари харомдир. Фақат мусулмонларнинг фойдаси

¹³ Бу ҳадисда ўғаллар яҳшиинини билши, қадрлаш, уларга ташаккур айтиб туриши, берилган нозилларга шукрона эта билиш каби ҳислатларга тартиб қилинган.

¹⁴ Байзо – Мадинадан Жидда томон чикканда, тарб томонда унчалик катта бўлмаган тоғ.

¹⁵ Рабаза – Мадинадан Макка томон чикканда 3 мил узоқликдаги қишлоқ номи. У ерда саҳоба Абу Зарр (р.а.) истикоҳат қилганлар, қабри ҳам шу ерда жойлашган. Рабаза мусулмонларнинг туғиларига айлов қилиб берилган эди. Абу Бакр ас-Сидик (р.а.) бу ерда диндан қайтган муртадилар билан жанг қилиб, голуб бўлганлар.

ишларини уларда ҳақ бўлса, бундан мустасно»¹⁶ («Сунани Термизий», 2608-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу шу жихатдан хасан-саҳих-тариб ҳадисдир!» дедилар.

135) Қутайба → Аббод ибн Аббод ал-Мухаллабий → Абу Жаъфар → Ибн Аббос розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар: «Аббулқайс вакиллари Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам хўшроғларига таширф буюришиб, «Мана бу, Рабба кабиласи»¹⁷. Биз Сизнинг хўшроғиңизга фақатгина ҳаром ойдир»¹⁸ да етиша оламиз. Бизга бир нараса буюринг, биз Сиздан олиб, унга ортда қолганларимизни [қавминиз-ини] ҳам давъат қилайлик. Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам: «Сизларни тўрт нарсатга буюраман: Аллоҳга имон келтиришга, деб, уни Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигига ва мен Расулulloх эганимга шавҳодат келтириш, деб изохладилар. Намоз ўқимок, закот бермок ва ўлжадан кўлга киритганларининг бешдан бирини адо қилишингизга», деб марҳамат қилдилар. («Сунани Термизий», 2611-ракам).

Қутайба → Ҳаммод ибн Зайд → Абу Жаъфар → Ибн Аббос розийаллоху анху Расулulloх солаллоху алайҳи ва салламдан бизга худди шундай ҳадис айтганлар.

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу саҳих-хасан ҳадисдир!» дедилар. 136) Қутайба → Молик → Абдуллох ибн Динор → Ибн Умар розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх солаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

¹⁶ Макжур ҳадис мусулмон бўлганлар билан урушиб бўлмағлигини билдиради. Қолис мағиниларни охириги жумлада жиноятларга жазо бериш, қим бўлишдан қатъи назар, ўғаллар ҳақини поймол қилганда, унга адолат кўрсатиш қабиллар жоиз ва зарур эканига ишора қилинган.

¹⁷ Рабба кабиласи – арабларнинг энг катта ва энг машҳур қабилаларидан бири. Улар билан Абдулқайс қабиласи ўртасида исломдан аввал уруш-жанжал бўлган.

¹⁸ Харом ойдир – уруш таъқиқланган тўрт ой: зулқайда, зулҳижжа, муҳаррам ва ражаб. Араблар исломдан аввалги узоқ даврлардан бери бу ойлarda уруш-жанжал қилмасликка олат қилиб келишган. Баъра сурасининг 217-оят ва «Таъво» сурасининг 36-оятда бу ойлarda уруш қилиш гуноҳлиги айтиб ўтилган. Бироқ муфассслар бу ҳукм бекор қилинган деб ҳисоблайдилар.

«Кайси бир киши бироларига кофир деса, у иккиси билан бирита кайтади»¹¹⁹ («Сунани Термизий», 2637-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ҳасан-саҳиҳ-ғариб ҳадисдир!» дедилар.

137) Кутайба → Нух ибн Кайс → Абу Ҳорун ал-Абдий → Абу Саъид ал-Худрий розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Маширик томондан сизларнинг олдинига одамлар келиб таллим оладилар. Агар улар келинса, уларга яхшилик-ни тавсия қилингилар!»¹²⁰.

Абу Саъид ал-Худрий розийаллоҳу анҳу бизларни кўрса: «Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам васиятларига кўра, марҳаб!» – дерди («Сунани Термизий», 2651-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ҳадисни факат Абу Ҳоруннинг Абу Саъид розийаллоҳу анҳудан қилган ривояти орқалигина билмиз. Абу Ҳорун ал-Абдийнинг исми Умора ибн Жувайндир», дедилар.

138) Кутайба → Лайс ибн Саъд → Ибн Шихоб → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар: «Кимки менга (менимча) “касидан” (дедилар) ёлгон тўқиса, уйини дўзахдан ҳозирлайверсин!»¹²¹ («Сунани Термизий», 2661-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу шу жихатдан ҳасан-саҳиҳ-ғариб ҳадисдир!» дедилар.

¹¹⁹ Мазкур ҳадис мусулмонни кофир дейишнинг хатари тўғрисида. Ҳеч бир мусулмонга ошқора ишомдан кайтмагунча ёки кўфр келтирилган ишбот қилинмагунча кофир дейиш мумкин эмас.

¹²⁰ Мазкур ҳадиснинг баъоратига кўра Машриқда – кун чикши томонда жойлашган Мовароуннаҳр ва Ҳурсон ҳалқлари – бизнинг боёбоқонларимиз араб дёнёрларига бориб қилинган тавлимилар олиб, буни дунёга устоз бўлилар.

¹²¹ Мазкур ҳадис Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам номидан таширишнинг нақадар масъулиятли эканини англатади. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам номидан у зот айтмаган гапни айтди дейиш, ҳадис бу деб тахминан ташириб юбориш отир гуноҳдир.

139) Иер ибн Абдурахмон ал-Куфий → Аҳмад ибн Башир → Шайб ибн Башир → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига бир киши келиб, миннига улов сўради. У зотнинг олдиларига унга минирайдиган улов топилмади. Бошқа бировни сўраган юборган эдилар, у улов берди. Келиб, бу тўғрида Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва салламга хабар етказди. Шунда Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Яхшиликки далолат қилувчи уни бажарувчи қабилдир!» – деб марҳамат қилдилар («Сунани Термизий», 2670-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу шу жихатдан ғариб ҳадисдир!» дедилар.

140) Муҳаммад ибн Башир → Абдулваҳҳоб ас-Сақафий → Муъийд → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам уйларида қилар. Бир киши [уйга] мўрадай бошлади. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга қайчи билан ҳамла қилдилар, у киши орқага чекинди»¹²² («Сунани Термизий», 1708-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллоҳ: «Бу ҳасан-саҳиҳ ҳадисдир!» дедилар.

141) Ибн Абу Умар → Суфён → аз-Зухрий → Саҳл ибн Саъд → Салим розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳужраларидан бирида бўлган вақтларида, бир киши мўрадай бошлади. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам билган бирга бошларини қашлайдиган тарок бор эди. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Агар сенинг қараб турганингин билганимда эди, уни кўзинга тикиб олардим. Аслида, руҳи кўз учун қилинади», – дедилар («Сунани Термизий», 2709-ракам).

¹²² Мазкур ва кейинги ҳадис бошқанинг уйига унинг руҳисиз қараш ва мўрадан жон эмаслигини билдиради.

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

142) Али ибн Хужр → Шарик → Симок ибн Харб → Жобир ибн Самура розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Биз Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам хузурдариға келсак, хар биримиз етган жойга ўтирар эди»¹²³ («Сунани Термизий», 2725-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих-ғариб хадисдир!» дедилар.

143) Сувайд → Абдуллох (ибн ал-Муборак) → Ханзада ибн Абдуллох (ас-Садусий) → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Бир киши: «Эй Расулуллох! Бизлардан бирортамиз ўз биродари ёки дўстига йўлликканда, унга этилиб салом берадими?» – деди. Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам: «Йўқ!» – дедилар. У кимса: «Уни кучоклаб, ўнадими?» – деди. Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам яна: «Йўқ!» – дедилар. У ша кимса: «Уни кўлидан тутиб, кўл бериб кўришадими?» – деди. Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам: «Хай» – дедилар»¹²⁴ («Сунани Термизий», 2728-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан хадисдир!» дедилар.

144) Ибн Абу Умар → Суфён → Сулаймон ат-Таймий → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Икки киши Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам хузурларида акса урди. Улардан бирита [яхши] тилак бил-

¹²³ Мазкур хадис қантарлиқка чакирати. Инсон изағатлаб бўлмаганини, турти ўтирмади деб, одамларни туртини, безовта қилмаслигини керак. Балки пойгак бўлса ҳам бўш жойга ўтиришни керак экан. Одамлар хураят ва изағат қилиб турга ўтказса, у ҳолда ўттиш лозим. Бу маъно бошқа хадисда кўрсатилган.

¹²⁴ Бу хадисда саломлашнинг одоби ўргатилган. Инсон қим бўлишининг қатъи назар, унга рухуъ даражасида этилиб салом бериш маърух ҳисобланади. Бу ислом руҳига тўғри келмайди. Эрақ эрақ билан кучоклашиб, ўлишини кўришини ҳам маърухлир. Бироқ узоқ мулат бир-бирини кўрмаганлар исломий одо дорасида кучоклашиб кўришини лозим. Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам ҳам, саҳобалар ҳам худди шундай қилишган.

дилар. Бошқасига эса ундай қилмадилар. Тилак билдирмагани: «Эй Расулуллох! Бунга тилак билдирдингиз, бунга эа соллик тиламдингиз», – деди. Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам: «У Аллоҳга ҳамд айди, сен эа Аллоҳга ҳамд айтмадинг», – дедилар»¹²⁵ («Сунани Термизий», 1747-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

145) Кутайба → Жаъфар ибн Сулаймон → Абу Иброн ибн Жаъний → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам бизларга шайтонни қискартириш, тирнок олиш, ковуқ атрофидаги оғизларни кириш ва кўлтиқ юнглирини юлиш учун қирқ кунни белгилаб бердилар. Қирқ кундан ортиқ тек кўйиб бўлмайдилар» («Сунани Термизий», 2759-ракам).

146) Кутайба → Лайс → Абу-з-Зубайр → Жобир розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

«Расулуллох солаллоху алайхи ва саллам қийимни елганда тилиб судраб юришдан, битта қийимга ўралиб олишдан ва чалқанчасига ётган қийимни бир оёғини бошқасининг устига кўйиб ётишдан қайтардилар»¹²⁶ («Сунани Термизий», 1767-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

147) Кутайба → Лайс → Ибн Абу Мулайка → Мисвар ибн Маърима розийаллоху анху бизга хадис айтганлар:

¹²⁵ Акса урди киши Хулоғ шукр қилиши, «Алҳамдулиллох!» дейиши керак. Акса урдида шундай деган кишига соллик тилаб, «Йарҳамукаллох ва йафривка!» деб атайди. Бу маъно септа марҳамат қилсин ва шифо берсин!» дейиш лозим бўлади. Бу тилим деб атайди.

¹²⁶ Мазкур хадисда қийимни маданияти ўргатилган. Қийимни елгага ташлаб, қийимни елганда киримасдан юриш таъбурулик белгиси ва қийимнинг елгандан кейин елганда бўлгани учун қайтарилган. Бир қийимга иптонсиз ўралиш ҳам араванинг очилишига сабаб бўлади. Оёқни оёқ устига кўйиб ётиш ва ўтиришдан кейин аравани ҳам арават очилиш эҳтимоли бўлгани сабабидандир.

«Расулуллох солдаллоху алайхи ва саллам чакмон таркатдилар, Махрама¹²⁷ розийаллоху анхуга эса ҳеч нарс бермадилар. Махрама розийаллоху анху: «Эй ўғлим! Биг билан Расулуллох солдаллоху алайхи ва саллам хузурабига юртин!» – деди. Мен отам билан бирга бордим. «Кириб, Расулуллох солдаллоху алайхи ва салламни чакириб бер!» – деди. Мен Расулуллох солдаллоху алайхи ва салламни чакириб чиқдим. Расулуллох солдаллоху алайхи ва саллам кўллари бигта чакмон билан чиқиб келиб: «Мен буни сизга олиб кўйган эдим», – дедилар. [Махрама розийаллоху анху] у зотга қараб: «Махрама рози бўлди!» – деди» («Сунани Термизий», 2818-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар. 148) Исҳоқ ибн Мансур → Абдуллох ибн Бакр → Хумайд → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтгандар:

«Сўйган нарсаларингиздан эхсон қилмагунингизча сира яхшилиққа [жаннатга] эриша олмайсизлар. Нимани ки эхсон қилсангиз, албатта, Аллох уни билувчидир» овти¹²⁸ ёки «Аллохга “чиройли қарз” берадиган [Унинг йўлида ўз бойлигиндан сарфлайдиган] киши бормики, унга бир неча ба-робар кўп қилиб қайтарса? Холбуки, Аллох [ризқни] танг ҳам, кенг ҳам қилур ва [сизлар] Унинг хузурига, албатта, қайтарилмажасизлар» овти¹²⁹ нозил қилинганда Абу Талха розийаллоху анхунинг бир кўрғон боғи бор эди. У: «Эй Расу-лудлох! Кўрғоним Аллох учун [садақа]дир! Агар уни яши-ришга қодир бўлганимда, уни эъдон қилиб ўтирмасдим»,

¹²⁷ Махрама – Абу Сафвон Махрама ибн Навфал ал-Кураший (ваф. 674) макка-лик саҳобалардан. Макка фатҳ қилинганда исломга кирган, ундан олдин мушлагафти қулубуҳум – қалби исломга мойил кишилар жумласидан бўлган. Арабларнинг тарби-х, насли-насаблар ва уруслар ҳақидаги маълумотларни жуда яхши билган олимлардан наинда Расулуллох солдаллоху алайхи ва саллам унга 50 та туя бергандар. Мадинада 115 ёшта кирганида вафот этган.

¹²⁸ «Оли Имарон» сураси, 92-оят.

¹²⁹ «Бақара» сураси, 245-оят.

дими. Расулуллох солдаллоху алайхи ва саллам: «Уни қа-рорингизнингизга [садақа] қилгин!» дедилар» («Сунани Тер-мизий», 2997-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» деди-лар. 149) Аҳмад ибн Манъ → Хушайм → Хумайд → Анас ро-зийаллоху анху бизга ҳадис айтгандар:

«Расулуллох солдаллоху алайхи ва салламнинг тишлари ўзга кўнида¹³⁰ синганди ва юзлари билан пешоналари ёри-ниб, юзларига қон окканди. Расулуллох солдаллоху алайхи ва саллам: «Бу ишни Аллох [йўли]га чакираётган пайғам-барларига қилган қавм қандай ҳам нажот топарди?» – деб Аллохга дуо қилган эдилар. Шунда «Сиз учун [эй Мухам-мад!] бу ишда бирор ихтиёр йўқдир. Аллохнинг ўзи улар-нинг тавбаларини [балким] қабул қилар ёхуд жазолар» овти¹³¹ нозил қилинганда нозил бўлган» («Сунани Термизий», 3002-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар. 150) Аҳмад ибн Манъ ва Абд ибн Хумайд → Язид ибн Хо-рон → Хумайд → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтган-лар:

«Расулуллох солдаллоху алайхи ва салламнинг юзлари ёрилиб, тишлари синган ва елкаларига бир ўк ҳам теккан-ди. Қон юзларига оқар экан, уларни сидириб олардилар. Расулуллох солдаллоху алайхи ва саллам: «Бу ишни уларни Аллох [йўли]га чакираётган пайғамбарларига қилган қавм ишдаи ҳам нажот топарди?» – дер эдилар. Шунда «Сиз ишдаи ўзи уларнинг тавбаларини [балким] қабул қилар ёхуд жазолар. Зеро, улар золимлардир» овти¹³² нозил бўлган» («Сунани Термизий», 3003-ракам).

¹³⁰ Ушга кўни – Мадина яқинидаги тоғ номи. Бу ерда хижрий 4 (миллий 625) йили мусулмонлар билан қонфлар ўртасида жанг бўлиб ўтган. Мусулмонлар мағлуб бўлишлар.

¹³¹ «Оли Имарон» сураси, 128-оят.

¹³² «Оли Имарон» сураси, 128-оят.

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.
151) Абд ибн Ҳумайд → Язид ибн Ҳорун → Ҳумайд ат-Тавийл → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Унинг амакиси [Анас ибн Назр]¹³³ Бадр жангида йўқ эди. У: «Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва саллам мушриклар билан урушган аввалги жангда йўқ эдим. Агар мушриклар билан бўлган жангга Аллоҳ мени ҳозир қилса, қандай иш қилишимни Аллоҳ кўрсатиб қўйди!» – деди. У ҳуа кўнни бўлганда эса мусулмонлар қоча бошлади. У: «Эй Аллоҳ! Мана бу [мушрик]лар келтирган нарсадан Сента безордигимни билдираман. Сента бу [саҳоба]лар қилган ишларидан узр айтман», – деб туриб, олдинга юриб кетди. Саъд [ибн Муоз] розийаллоҳу анҳу уни [жасадини] учратиб, «Эй биринини мен қилишга қодир эмасман!» – деди. Унга қиличдан саксон негга, найза ва қамондан ҳам бир қанча зарбалар етгани топилди. Биз у ва унинг [вафот тошган] шериклари ҳақида гапириб юрар эканмиз, ушбу: «Мўминлар орасида Аллоҳга берган аҳлига солиқ қилишлар бордир. Бас, улардан ўз назрига вафо қилгани [шаҳид бўлгани] ва улардан [шаҳид бўлишни] қутаётгани бордир», – ояги¹³⁴ нозил бўлди. Язид: «Бу оят нозил бўлди», – деди» («Сунани Термизий», 3201-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.
152) Абд ибн Ҳумайд → Муҳаммад ибн ал-Фазл; Аҳмад ибн Абда аз-Заъбий → Ҳаммад ибн Зайд → Собит → Анас розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Ушбу: «Аллоҳ онкор қилувчи бўлган нарсани ичин-ғизда яширган эдингиз ва Аллоҳдан кўркишга ҳақлнрок

¹³³ Анас ибн ан-Назр – Анас ибн ан-Назр ал-Маданий (ваф. 625) мадналик машхур саҳобалардан бири. Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва салламнинг ходимлари Анас ибн Молик (р.а.)нинг амакиси. У ҳуа жангга шаҳид бўлганлар.
¹³⁴ «Аҳзоб» сураси, 23-оят.

бўлган қилинғизда, Сиз одамлардан [таъналаридан] кўрканганимиз» ояти Зайнаб бинти Жаҳш¹³⁵ розийаллоҳу анҳу сўзларидан нозил қилинди. Зайд¹³⁶ розийаллоҳу анҳу ке-либ, ундан шикоят қилиб, талоқ қилишини билдирди. Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва салламдан нима иш қилишни сўради. Лекин Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва саллам: «Айнингини тўтиб тур, Аллоҳдан кўрк!» – дедилар» («Сунани Термизий», 3212-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу саҳих ҳадисдир!» дедилар.

153) Қутайба → Жаъфар ибн Сулаймон аз-Заъбий → Жаъд Абу Усмон → Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва саллам уйланиб, одамлари олдига кирдилар¹³⁷. Онам Умму Сулайм розийаллоҳу анҳу эса хайе [хурмо, ёғ ва пишлок аралашмаси] тайёрлаб, уни тавр [номли] идишчага солиб: «Эй Анас! Бунни Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва салламга олиб бор ва у ютти: «Бунни Сизга онам бериб юборди. Онам Сизга салом айтди. Бу озгина нарса Сизнинг ўзингизга экан, эй Расулulloх», – деб айт», – деди. Мен уни Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва салламга олиб бордим ва: «Онам Сизга салом айтиб юборди. Бу озгина нарса Сизнинг ўзингизга экан», – дедим. Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва саллам: «Уни қўй. Угли бориб, фалончи-фалончиларни ва ўзинг йўлқитирган бошқа [одам]ларни чақириб кел!» – дедилар ва

¹³⁵ Зайнаб бинти Жаҳш – Зайнаб бинти Жаҳш ал-Курайшия (590–641) Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва салламнинг дегларидан бири. Илк мусулмон бўлган айёллардан ҳисобланади. Мадинага хижрат қилганлар. Саҳоватли, кўп ибодат қилишга деглардан бўлганлар. 11 та ҳадис ривоят қилгани маълум.

¹³⁶ Зайд – Зайд ибн Хориса (ваф. 629) Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва салламнинг кўларни ва тутишган ўғиллари. Илк мусулмонлардан учинчиси. Қуръонда «Аҳзоб» сурасининг 37-оятда номи зикр қилинган якяю атоа саҳоба. Мутта жангга шаҳид бўлганлар.

¹³⁷ Бу тўй воқеаси Расулulloх солдаллоҳу алайҳи ва саллам Зайнаб (р.а.)га уйланиш вақтларида содир бўлган эди.

бир неча кишининг исмларини айтдилар. Мен айтилган ки-
шилари ва ўзим учратганларини айтиб келдим. Анас розий-
аллоху анхулан: «Ўларнинг сони канча эди?» – деб сўради.
«Уч юз нафар атрофиди», – дедилар. Расулulloх соллаллоху
алайхи ва саллам мента: «Эй Анас! Таври келтир!» – деди-
лар. Одамлар кириб келишди, суфа ва хужра тўлик бўлди.
Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Ўнта-ўнта ўтир-
син ва хар ким ўз олдидан олиб есин!» – дедилар. [Улар] еб
тўйдилар. Ушбу турух чикиб кетганидан сўнг бошқа турух
кириб келди. Уларнинг ҳаммаси еб бўлдилар. Сўнг Расулulloх
соллаллоху алайхи ва саллам мента: «Эй Анас! Кўтар!»
– дедилар. Мен уни кўйганимда кўйимди ё кўтарганимда
[кўйимди] – билмай қолдим. Бир турух одамлар Расулulloх
соллаллоху алайхи ва салламнинг уйларида гаплашиб
ўтириб қолдилар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам
хам ўтирар, аёллари эса юзларини девор томонга қаратиб
ўтириб қолган эди. Бу [Хол] Расулulloх соллаллоху алайхи
ва салламга отир ботди. Расулulloх соллаллоху алайхи
саллам чикиб [бошқа] хотинлари билан салом-алик қилиб
кайтдилар. Улар Расулulloх соллаллоху алайхи ва сал-
ламнинг кайтганларини ва [буларнинг ўтириб қолганлари у
зотта] отир ботганини сезишиб, эшикка шошилдилар. Ҳам-
малари чикиб кетишди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва
саллам келиб, нардани тушуриб, [ичкарига] кириб кетдилар.
Мен эса хужрада ўтирганим. Озгина [вақт] ўтиб, олдимга
чикдилар. Бу оят нозил бўлган эди. Расулulloх соллаллоху
алайхи ва саллам чикиб, уларни: «Эй имон келтирганлар!
Пайғамбарнинг уйларида фақат сизларни бирор таомга
чақирисангина киришгиз! (Ўшанда ҳам) унга эришшгиз кўз
тўтиб турмангиз, балки чақирилганингизда киришгиз ва
таомдан сўнг гапта берилиб кетмай, тарқалингиз! Зеро, бу
Пайғамбарга озор берур, у эса сизлардан ийманар. Аллох
ҳақ (тап)дан тортинмас» оятини охиригача одамларга ўқиб
бердилар. Анас розийаллоху анху: «Мен бу оятни одамлар

орасида мак эшитган кишиман!» – деди. Расулulloх соллал-
лоху алайхи ва салламнинг аёллари [шундан сўнг] хижобага
кириб қолдилар» («Сунани Термизий», 3218-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.
154) Али ибн Ҳужр → Абдуллох ибн Жаъфар → Абдуллох
ибн Юнор → Ибн Умар розийаллоху анху бизга ҳадис айт-
дилар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам Макка фатҳи
кунин одамларга хутба қилдилар ва: «Эй одамлар! Албатта,
Аллох сизлардан жоҳиллик турурланишини ва ота-боболар
билан келишини кетказди. Одамлар икки тоналди. Яхши,
таттодор ва Аллохга қарамли. Ёмон, бадахт ва Аллохга ен-
гани (бағдарво) қаровчи. Инсонлар Одам¹⁸ алайҳиссалом фар-
монидилар. Аллох Одам алайҳиссаломни туяроқдан врат-
ди. Аллох: «Эй инсонлар! Дарҳақиқат, Биз сизларни бир-
бирек (Одам) ва бир аёл (Ҳавво)дан вратдик ҳамда бир-бир-
ларингиз билан танишинингиз учун сизларни (турили-тумили)
тоналди ва қабилга (элат)лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллох
ноилмида (энг азияту) муқаррамроғингиз такводорроғингиз-
дир. Албатта, Аллох билувчи ва хабардор зотдир»¹⁹, – де-
ди», – дедилар» («Сунани Термизий», 3270-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ғариб ҳадисдир!» дедилар.

155) Қутайба → Лайс → Нофъ → Ибн Умар розийаллоху
анху бизга ҳадис айтдилар:

«Бани Назирнинг хурмозорига ўт қўйириб, кесиб
тиллатдилар. У Бувайра [номли мавзе]дир. Шунда Аллох:
«Эй, имон келтирганлар!» Сизлар (Бану Назир хурмозорлари-
дан) бирор хурмо дарахтини кесдингизми ёки уни ўз танала-
рида турган ҳолида қолдирдингизми, бас, (қилинган иш) Ал-
лохнинг изни билан ва фосик (имонсиз) қимсаларини расво

¹⁸ Одам – инсоннинг бобоклони Одам Ато алайҳиссалом. Аллох таоло уни
лойдан яратиб, жон ато қилган. Қуръони каримнинг бир қанча оятларида, жумладан,
«Баквар» сураси 32–33-оятларида Одам алайҳиссалом ҳақларида сўз юритилган.

¹⁹ «Хужурот» сураси, 13-оят.

килиш учун бўлди», – деб нозил қилди»¹⁴⁰ («Сунани Термизий», 3302-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

156) Ибн Абу Умар → Суфён ибн Уйайна → Абу Исҳоқ ал-Ҳамдоний → Бароъ ибн Озӣб розийаллоҳу анҳу биъта ҳадис айтгандлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Тўшатишга ётган пайтишда айтдишган қалималарни сента ўргатмайми? Агар ўша кеча вафот этсанг, исломда вафот этган бўлсан. Агар тонг отирсанг, яхшиликка етишган ҳолда тонг отирасан: *«Аллоҳумма, инни асломату нафси илайка! Ва ваджаҳу ва роҳатан илайка! Ва фавазту амри илайка! Раббани ва роҳатан илайка! Ва алжазу зоҳури илайка! Ла мажса ва ла мажса минка, илга илайка! Адману би-қинадиқаллази анзалта ва би-набийиқаллази арсалта!»*¹⁴¹ – дейсан», – деб марҳамат қилдилар. Мен эса: «*Ва би-росулиқаллази арсалта!*» – дедим, Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўрагимга кўллари билан туртиб: «*Ва би-набийиқаллази арсалта!*» – дедилар»¹⁴² («Сунани Термизий», 3394-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан ҳадисдир!» дедилар.

157) Аҳмад ибн Абда → Ҳаммод ибн Зайд → Осим ал-Аҳвал → Абдуллох ибн Саржис розийаллоҳу анҳу биъта ҳадис айтгандлар:

¹⁴⁰ «Ҳашр» сураси, 5-оят.

¹⁴¹ Дуюнинг маъноси қуйидагича: «Эй Аллоҳ! Албатта, мен ўзимни Сента таслим қилдим. Сента юзминни юзлангирдим. Ишминни Сента тошгирдим. Сента раббат ва кўккув ҳолида Сента суяндим. Сендан ўта паноҳ ҳам нажот ҳам йўқ! Нозил қилган Китобингга имон келтирдим, элчи қилиб юборган Пайғамбарингга ишондим!».

¹⁴² Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўзни ўзгартирганга рози бўлмаганларнинг бир қанча хикматлари бор. Аввало, у зотга бу дуо ваҳий орқали билдирилган бўлиб, уни ўзгартиршнинг хошламагандилар. Зотан, дуоларнинг қалималарини ўзгартирмаган маъқул. Иккинчидан, фасоҳат нуктаи назардан «элчи» маъносини билдирувчи бу сўзн тақор келишини исламчилар, ўчинчидан, «элчи» сўзи фаришталарни ҳам қамраб олади. Бу ерда эса пайғамбар назарда тутилган.

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам сафарга чиқгандлар, *«Аллоҳумма, анта-с-Соҳиб фи-с-сафар, ва-л-халифату фи-л-аҳд!»* Аллоҳумма, асҳибна фии сафарина ва-хуфна фии аҳдина! Аллоҳумма, инни абузү бика мин ваъсан-с-сафар ва қиобати-л-муқабали ва мин ал-ҳаери барда-л-қаени ва двабати-л-мазруми, ва мин суи-л-манзари фи-л-аҳди ва-л-аҳди!»¹⁴³ – деб [дуо] айттар эдилар» («Сунани Термизий», 3439-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

158) Али ибн Хужр → Исмоил ибн Жавфар → Хумайд → Али розийаллоҳу анҳу биъта ҳадис айтгандлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам сафардан келиб, Мадина деворларини кўрсалар, туяларини тезлатирир эдилар. Агар улов устида бўлсалар, [Мадинани] келинидан уни ҳаракатга солар эдилар»¹⁴⁴ («Сунани Термизий», 3441-ракам).

Абу Исо раҳимаҳуллох: «Бу ҳасан-саҳих-ғариб ҳадисдир!» дедилар.

159) Али ибн Хужр → Исмоил ибн Жавфар → Хумайд → Али розийаллоҳу анҳу биъта ҳадис айтгандлар:

«Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам дуо қилиб, *«Аллоҳумма, инний абузү бика мин ал-қасати ва-л-ҳарамин ва-л-жуьни, ва-л-буҳти, ва фитинати-л-Масиҳи ва ызаби-л-қодри!»*¹⁴⁵, дер эдилар» («Сунани Термизий», 3485-ракам).

¹⁴³ Дуюнинг маъзуни қуйидагича: «Эй Аллоҳ! Сен сафарда «ҳахроҳсан!» Оғла-ра қараб орқалда қолувчи «нонобсан!» Эй Аллоҳ! Сафаримизда биъта ҳахроҳ бўл ва иннингизга «рунобсар» бўл! Мен Сендан сафар қийинчиликларидан ва ҷароқ билан унга келишдан, тоғдан гуноҳга қайтишдан, маъзумнинг дуои бадидан, оғла ва мол-дунёга назарнинг ёмонлигидан паноҳ сўрайман!».

¹⁴⁴ Маъжур ҳадис Ватан туйғуси бориштини, Ватанини сениш мумкинлигини ва бу қонят шарий эҳолитини билдиради.

¹⁴⁵ Дуюнинг маъзуни қуйидагича: «Эй Аллоҳ! Албатта, мен Сендан дингаслик-нин, (ёмон) қарингидан, кўроксингидан, бахиллигидан, Дажжол фитнисидан ва қабр дойдидан паноҳ сўрайман!».

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» деганлар.

160) Кутайба → Молик ибн Анас; ал-Ансорий → Мавн → Молик ибн Анас → Рабъа ибн Абдулрахмон раҳимахуллох бизга ҳадис айтганлар. У Анас розийаллоху анхунинг бундай деганларини эшитган экан:

«Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам ўта даражада дароз ҳам эмас, жулда пакана ҳам эмас, ёқимсиз ошпоқ ҳам эмас, сан-сарик ҳам эмас эдилар. Куюк жингалак [соҳ] ҳам эмас, сип-силлик [соҳ] ҳам эмас эдилар. Аллох у зотни кирк ёши бошида пайғамбар қилди. Маккада ўн йил, Мадинада ўн йил турдилар. Аллох у зотни олтинчи ёшларида вафот эттирди¹⁴⁶. Соҳ ва соқолларида йиғирмата ҳам ок тук йўқ эди»¹⁴⁷ («Сунани Термизий», 3623-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

161) Савид ибн Яъқуб ат-Толакони → Айюб ибн Жобир → Симок → Жобир ибн Самура розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам икки елкалари орасидаги муҳриари худди қабутар тухумидек қизғини гўлда (без) эди»¹⁴⁸ («Сунани Термизий», 3644-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» деганлар.

¹⁴⁶ Аслида, Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам Маккада 13 йил турганлар. Вафот этганида эса ёшлари 63 да эди. Бу ҳақида бошқа бир қанча саҳих ривоятлар мавжуд. Арабларда солларни бугунги, ақнига, катрини айтмасдан айтиш олати мавжуд. Шунга кўра, бу ҳадисда «ўн йил» ва «олтинчи» деб айтилмоқда.

¹⁴⁷ Саҳих ҳадисларда Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг соҳ ва соқолларида ок тушган тукларнинг аёли турлича зикр қилинади. Ок мўйлар ўн битта, ўн тўртта, ўн етти ва ўн саккизга бўлган ҳақида ривоятлар мавжуд.

¹⁴⁸ Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг елкаларида хотам ан-пубуват, яъни пайғамбарлик муҳри дейилган гулдасимон без бор эди. Унинг атрофидан бир қанча туклар ҳам ўсиб чиққанли. Ушбу без баъзида қаттагина бўлиб кўринади. Айримлар унда: «Муҳаммадун Расулуллох!» деган ёзув бор эди, – деган бўлсалар ҳам, лекин бу ривоят ўз исботини топмаган.

162) Кутайба → Ибн Лахья → Абу Юнус → Абу Хурайра розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Оришда Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламдан кўра гўзалроқ [ҳолат]ни кўрмаганман! Унинг учун Ер худди буқилиб-қатланар – ерининг таноби тортилар эди. Биз эса ўзининг жилду жаҳд қилар, у зот эса аҳамият бермас эдилар» («Сунани Термизий», 3648-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ғариб ҳадисдир!» дедилар.

163) Кутайба → Лайс → Абу-з-Зубайр → Жобир розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилганлар:

«Менга пайғамбарлар [исро ва меърож кечаси] кўрасинди. Мусо¹⁴⁹ алайҳиссалом [ҳақиқий] эркаклардан бўлиб, худди шангуликларга¹⁵⁰ ўхшаб кетаркан. Исо ибн Марям¹⁵¹ алайҳиссаломни ҳам кўрдим. У зот мен кўрган одамлар орасида Урва ибн Масъуд¹⁵² [разийаллоху анху]га энг ўхшашини эканлар. Иброҳим¹⁵³ алайҳиссаломни ҳам кўрдим.

¹⁴⁹ Мусо – Қуръонда номи энг кўп тилга олинган пайғамбарлардан бири. Мушайларнинг Бани Исроил қавмининг пайғамбари бўлиб, унга Аллоҳдан «Таврот» китоби номи қилинган. Лекин хозирда унинг матни ўзгариб кетган.

¹⁵⁰ Шангу – яманилик қабиланинг номи. Улар аҳолидан узокда яшашни маъқул қўйганлар.

¹⁵¹ Исо ибн Марям – Қуръонда номи тилга олинган, хозирги насронийларнинг пайғамбари бўлиб, унга Аллох таоло томонидан «Инжил» китоби номи қилинган. Лекин хозирда унинг матни ўзгариб кетган. У, насронийлар айтганидек, Аллоҳнинг ўғли эмас, балки унинг балдаси бўлиб, бокра Биби Марямдан тутилган фарзандир. У насронийлар айтганидек, хоча ҳам миҳланган эмас, балки тирилганча осмонга кўтарилиб ва қиймат олдидан Ерга тушдилар ва Дажжотга қарши қурашдилар.

¹⁵² Урва ибн Масъуд – Урва ибн Масъуд ас-Сақфий (VII аср) саҳобалардан бири. Макка фатҳидан сел олдинроқ исломга кирган. Қурайшликлар уни Худайбияда Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам хузуридаги юборгани эдилар. Айрим манбаларда уни Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам Тонфра бориб, қайтишларида исломга киргани ва ўз қавмига бориб мусулмон бўлганини айтиб, уларни даъват қилишда, қавми ўлдирганини зикр этилган.

¹⁵³ Иброҳим – Қуръонда номи тилга олинган буюк пайғамбарлардан бири. У ноғ араб ва яҳудийларнинг бобоклонови. Истом арқонларидан ҳаж қилиш у зотга бориб тақаблади. Қабил яқинида Маком Иброҳим деган жой бор. Ҳатта қилиш ҳам Иброҳим алайҳиссаломнинг суннати сифатида зикр қилинади.

У зот соҳибингиз [яъни пайғамбарингизни ўзи]га ўхшашда энг яқини эканлар. Жабронг алайхиссаломни ҳам кўрдим, У зот кўрганларим ичда Дихя ал-Калбий¹⁵⁴ [разийаллоху анху]га ўхшашда энг яқини эканлар» («Сунани Термизий», 3649-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ғариб ҳадисдир!» дедилар.

164) Али ибн Хужр → Исмоил ибн Жабфар → Хумайд → Анас розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилганлар:

«Жаннатга кирдим. Ногоҳ мен тилга қаср олдидан чиқиб қолдим. «Бу кимнинг қасри?» – дедим. «Бир йигитники», – дейишди. Мен уни ўзимники деб ўйладим. «Ким у?» – деб сўрадим. «У Умар ибн ал-Хаттоб», – дедилар» («Сунани Термизий», 3688-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳасан-саҳих ҳадисдир!» дедилар.

165) Исмоил ибн Мусо → Али ибн Обис → Муслим ал-Муллоий → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам сешанба кунин пайғамбар қилиндилар. [Хазрат] Али қарамаллоху важаҳу эса чоршанба кунин намоз ўқитганлар»¹⁵⁵ («Сунани Термизий», 3728-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ғариб ҳадисдир!» дедилар.

166) Кутайба → Жабфар ибн Сулаймон → Жабд Абу Усмон → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

¹⁵⁴ Дихя ал-Калбий – Дихя ибн Халифа ал-Калбий (ваф. тах. 657) мадналик саҳобалардан бири. У саҳобалар орасида келишган ва кўрам бўлгани бонс Жабронг алайхиссалом, одатда, у кишининг суратида келар экан. Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам у зотин Византия императори Хиракста эгян қилиб маккуб билан юборганлар. У Расулulloх солаллоху алайхи ва салламга бир жуфт маҳси соғи қилганда, у зотин шариф уни қилиб юртанлари нақ қилганлар.

¹⁵⁵ Бу ҳадисдан хали меърож воқеасидан олдин, беш вақт намоз фарз бўлишдан аввал – ислонининг биринчи кунлариданок намоз ўқилишгани маълум бўлади. У пайтда эрталаб ва кечқурун намоз ўқилган. Маъжур ҳадисдан ана Али ибн Абу Талибнинг болалар орасида энг аввал муслмон бўлгани маълум бўлади.

«Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам ўтиб кетаётганларида онам Умму Сулайм розийаллоху анху у зотининг болаларини эшитиб қолди. «Эй Расулulloх! Ота-онам Сизга фарз бўлсин! Бу Анасча [унинг ҳақиқа дуо қилинг]», – деди. Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам мен учун учта дуо бердилар. Мен улардан иккитасини дунёда [ижобат қилинган] кўрдим. Учинчисини охирагга [бўлишини] умид қилганам» («Сунани Термизий», 3827-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳадис ушбу жиҳатдан ҳасан-саҳих-ғарибдир!» дедилар.

167) Кутайба → Ибн Лахья → Мишрах ибн Охон → Уқба ибн Омир розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар. Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат қилдилар:

«Амр ибн ал-Ос¹⁵⁷ розийаллоху анху одамларнинг энг муҳаммонроғи ва мўминроғидир!» («Сунани Термизий», 3844-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу ҳадис ғарибдир! Уни Ибн Лахьянинг Мишрах ибн Охондан қилган ривоятг орқали биланам, холос. Санади унчалик кучли эмас!» дедилар.

168) Муҳаммад ибн Абдуллох ибн Базъ → Фузайл ибн Сулаймон → Абу Хозим → Саҳл ибн Саъд розийаллоху анху бизга ҳадис айтганлар:

«Биз Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам билан бирга эдик. У зот хандак қовлар, биз эса тупрок таширдик.

¹⁵⁶ Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам Анас ибн Молик (р.а.)ни мол-дунёдан ва фарзандларини кўп бўлишини, узок умр кўришини ҳақда туюноҳларини маъфрат қилишинини сўраб дуоин қилганлар. Ҳақиқатдан ҳам, Анас (р.а.) 100 ёшдан ўтиб вофот этганлар. Унга пайтда бола-чақалари 120 нафардан ҳам ўтиб кетган эди.

¹⁵⁷ Амр ибн ал-Ос – Абу Абдуллох Амр ибн ал-Ос ибн Воил ал-Курайши (ваф. 644) маъжаллик саҳобалардан бири. Курайшликлар уни Нақошй (р.а.) хузурига Ҳабешистонга юборган эди. Бироқ улар кутган натижа чиқмаган, балки иш унинг исломга кириши билан тугалган. Ҳижрий 8 йили Холд ибн Валид (р.а.) ва Усмон ибн Тавқа (р.а.) учови бирга Мадинага келиб, исломга кирганлар. Миллий 629 йили Зот Таваккел жингида Расулulloх солаллоху алайхи ва саллам уни лашқароош қилиб ишлатганлар, кейинчалик Уммонга волий қилиб юборганлар. Кейинчалик Миср ва Йеменларнинг шавкатини фотиҳи бўлганлар.

Бизга караб: «Аллохумма, ла ыййа илла ыййа-л-охират»,
Фазфир ли-л-ансори ва-л-мухоссирах!» – дердилар¹⁵⁸ («Сунани Термизий», 3856-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хадис ушбу жихатдан хасан-сахих-тарибдир!» дедилар.

169) Яхё ибн Ҳабиб ибн Арабий → Мусо ибн Иброҳим ибн Касир ал-Ансорий → Талха ибн Хирош → Жобир ибн Абдуллох розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. У зот Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг бундай деб марҳамат қилганларини эшитдим, деганлар.

«Мени кўрган ёки мени кўрганни кўрган муслмонни дўзах тутмайдир!»¹⁵⁹.

Талха: «Мен Жобир ибн Абдуллох розийаллоху анхуни кўрдим», – деган. Мусо эса: «Мен эса Талхани кўрдим!» – деган. Яхё айтишчи, Мусо: «Сен эса мени кўриб турибсан!» – деди ва «Биз [ҳаммамиз] Аллохдан умид қиламиз!» – деди («Сунани Термизий», 3858-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-тариб хадисдир!» дедилар.

170) Кутайба → Лайс → Абу-з-Зубайр → Жобир розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деб марҳамат қилганлар:

¹⁵⁸ Арабча шеърнинг мазмуни: «Эй Аллох! Охират ҳаётиндан ўнга ҳаёт йўқи! Анзорлар ва муҳожирларни мафрит қил!» Аслида, бу шеър Абдуллох ибн Равоҳа розийаллоху анхуга тегинчи бўлиб, Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам хандак қазинетни саҳобаларнинг ўзаро айттишга тиниш-ордага жавобан қўйишга эдилар. Бу воқеа хижрий 5 (милодий 627) йили Мадинада Ҳандак жағида рўй берган эди. Муслмонлар шаҳарни душмандан унинг атрофига хандак қазиб химоя қилган эдилар. Мазкур хадисдан нисон адабиёти ва шеърдаги ошно бўлиб яшаши муслмонларик маданияти белгиларидан экани аниқлашди.

¹⁵⁹ Мазкур хадисда Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам ўзларини кўриб муслмон ҳолида вафот этган саҳобаларини ва уларни кўрган тобеъинларни мактабгандар. Бошқа хадисларда тобеъинларни кўрган табъа тобеъинларни ҳам мактабгандар. Шу тариқа Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламга яқинлашган сайин биздан олдинги даврдагилар бизга нисбатан афзал бўлиб бораверди.

«Дарахт остида байъат қилганлардан ҳеч ким дўзахга кирмайдир!»¹⁶⁰ («Сунани Термизий», 3860-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

171) Кутайба → Лайс → Ибн Абу Мулайка → Мисвар ибн Маърик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар. У зот: «Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг минбарда туриб, бундай деганларини эшитдим», – деган.

«Хитом ибн Мутира»¹⁶¹ боғалари мендан қизларини Али ибн Абу Толиб розийаллоху анхуга никоҳлаб беришлари боғаларимда руҳсат сўради. Мен унга изн бермайдман! Сўнг яна изн бермайдман! Сўнг яна изн бермайдман! Фақат Абу Толибнинг ўгли меннинг қизимни талок қилиб, уларнинг қизларини уйланишини хоҳласа, майли! Чунки қизим меннинг бир бўлигимдир. Уни эган нарсаси мени ҳам эзди, унга озор етганини нарсаси менга ҳам озор беради»¹⁶² («Сунани Термизий», 1667-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

172) Али ибн Ҳужр → Исмоил ибн Жавфар → Абдуллох ибн Абдурахмон ибн Мармар ал-Ансорий → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айтганлар.

¹⁶⁰ Хижрий 6 (милодий 628) йилда Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам 1000 нафар саҳобалар билан Байтуллох зиёратига чиққандариди, мушриклар Мадинага киритмагандар ушун Ҳудайбия деган жойда тўхтаб қолишган. Бу ерда Мадиналиклар билан муслмонлар ўртасида Ҳудайбия суҳби тузилган. Шу ердати баъта дарахт остида барча муслмонлар Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламга байъат қилганлар. Бу байъат ҳақида «Фатҳ» сурасининг 18-оятига хабар берилган. Унда бу байъатга қатнашганлардан Аллох рози экани эълон қилинган. Шунга кўра, бу байъат байъат ар-Ризвон деб ҳам аталган. Дарахт остидаги байъат деганда ушбу байъат назарда тутилган.

¹⁶¹ Хитом ибн Мутира – курайининг маҳумий зодагонларидан бири, исломдан олдин фарот этиб кетган. Абу Жабрининг қариндоши бўлган. Унинг Хорис, Амр, ал-Ос (р.д.) қабилар исмомга кирганлар.

¹⁶² Мазкур хадис шарифдан некинчи хотинга уйландувчи биринчи хотиннинг кўлини қарши, уни ҳафа ва маҳзун бўлишига йўл қўймайсиз, қудалар орасига сонуқчинни тушурмасиз кераклиги маълум бўлади.

зийаллоху анху бизга хадис айттанлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бундай деб марҳамат килганлар:

«Ойша розийаллоху анхонинг бошка аёллардан афзаллиги саридининг¹⁶³ бошка таомларга [нисбатан ортикча] фазилати кабилдир» («Сунани Термизий», 3887-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан хадисдир!» дедилар.

173) Ахмад ибн Абда аз-Заббий → Муътамир ибн Сулаймон → Хумайд → Анас розийаллоху анху бизга хадис айттанлар:

«Эй Расулulloх! Сизга одамларнинг энг севимлиси ким?» – дейилди. У зот: «Ойша», – дедилар. «Эркаклардан ким?» – дейилди. «Унинг отаси»¹⁶⁴, – деб жавоб бердилар («Сунани Термизий», 3890-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хадис ушбу жихатдан хасан-сахих-гарибдир!» дедилар.

174) Кутайба → Лайс → Яхё ибн Савид ал-Ансорий → Анас розийаллоху анху бизга хадис айттанлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Сизларга ансорларнинг ховгиларидан энг яхшилари хакида хабар бермайнми?» – дедилар. «Ха, ё Расулulloх! Хабар беринг!» – дейилди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Бани Нажжор, сўнг уларга якин жойлашган Бани Абдулашхал, сўнг уларга якин жойлашган Бани ал-Хазраж, сўнг уларга якин жойлашган Бани Ҳарс ибн диллар¹⁶⁵. Кейин эса худди отаётгандек кўллари бармоқларини буккиб ёзиллар ва «Ансорларнинг барча ховгилари яхши!» дедилар» («Сунани Термизий», 3910-ракам).

¹⁶³ Сарид – гўшт ва нон аралаштирилб тайёрланган арабларнинг севимли таъми. Нониллов.

¹⁶⁴ Ойша (р.а.)нинг оталари Абу Бакр ас-Сидик (р.а.)дирлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам билан бирга горда бўлганлар, у зотнинг кайиноталари ва ас-Сидик (р.а.)дирлар.

¹⁶⁵ Мадинада, ушман, арабларда уруғчилик анча кучайган эди. Кабиллар уруғлари бўлинар эдилар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам бу ерда Мадинадаги уруғлар номини бирма-бир санаганлар.

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

175) ал-Ансорий → Мавн → Молик ибн Анас; Кутайба → Анас ибн Анас → Муҳаммад ибн ал-Мункадир → Жобир розийаллоху анху бизга хадис айттанлар:

«Ибн аъробий Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламга келиб исломга байъат килди. Мадинада эса уни енгил бекон тутиб қолди. Аъробий Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам хузурига келиб: «Байъатимни қайтиб олинг!» деди. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам кўнмадилар. Аъробий [Мадинадан бош олиб, берухсат] чикиб кетди. Шунда Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам: «Мадина бекон кабилдир. Ифлослигини кетказиб, яхшисини яркиратинг», – дедилар» («Сунани Термизий», 3920-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

176) Кутайба → Молик; ал-Ансорий → Мавн → Молик → Амар ибн Абу Амар → Анас ибн Молик розийаллоху анху бизга хадис айттанлар:

«Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламга Ухуд [тоғи шайбанидан] чиққанида: «Бу тоғ бизни яхши кўради, биз ҳам уни яхши кўрамыз!»¹⁶⁶ Эй Аллох! Иброҳим алайҳиссалом Моккини харам қилди, мен эса Мадинанинг икки тошлок ери¹⁶⁷ орасидаги жойини харам қилдим!» – деб марҳамат қилдилар» («Сунани Термизий», 3922-ракам).

Абу Исо раҳимахуллох: «Бу хасан-сахих хадисдир!» дедилар.

¹⁶⁶ Мазкур хадисда айтган оддий тоғнинг севини ва севилиши Ватан туйғу-ни қисобланади. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам ўз Ватанларини севганган антипарвар инсон эдилар!

¹⁶⁷ Мадинанинг шарк ва тарб томонига тошлок ерлар мавжуд эди. Улар Ҳарра деб аталган. Мадина шаҳри ушбу икки тошлок орасида жойлашганди.

ИСМЛАР ИЗОҲИ

«Рубоъийёт ат-Термизий»даги ровий саҳобалар

Абдуллох ибн Абӯ Авфо – Абдуллох ибн Абӯ Авфо ал-Асламий (ваф. 705) таникли саҳобалардан бири. Отаси ҳам саҳоба бўлган. Ризвон байъатида Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламга кўл берганлар. Пайғамбаримиз соллаллоху алайхи ва саллам вафотларидан сўнг Кўфата кўчиб кетганлар. Кўфда вафот этган энг охириги саҳоба бўлдилар. Имоми Аъзам Абӯ Ҳанифа раҳимахуллох у зотни зиёрат қилганлар. 95 та ҳадис ривоят қилганлар.

Абдуллох ибн Жъффар – Абдуллох ибн Жъффар ибн Абӯ Толиб ал-Ҳошимий ал-Кураший (622–700) машхур саҳобалардан бири. Ҳабашистонда туғилганлар. Оталари Жъфари Тайёр (ваф. 629) розийаллоху анху бўлдилар. Саховатли зот бўлган эканлар.

Абдуллох ибн Сарjis – Абдуллох ибн Сарjis ал-Музаний (ваф. 702) саҳобалардан бири. Унинг саҳоба эканита шубҳа билдирганлар ҳам бор. Лекин Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам билан бирга ҳамтовок бўлиб, гўшг ва нон егани, у зотга: «Менинг ҳажимга истиффор айтгин!» – деб иттимос қилгани нақл қилинган. Унинг Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламдан сафар дуосини ривоят қилгани ҳам маълум. Басрада истикомат қилганлар. «Саҳихи Бухорий»дан бошқа ҳадис тўпламларида унинг ривоят қилган ҳадислари мавжуд.

Абдуллох ибн Умар – Абдуллох ибн Умар (612–693) саҳобаларнинг олим ва мухталифларидан бири. Ҳижоз фикҳи ва фувузининг тамал тошини қўйган зот. Мадинага хижрат қилганлар, Ҳазрат Усмон (р. а.)дан кейин халифалик тақлиф қилинган рад жавоби берганлар. Абӯ Хурайра розийаллоху анхудан ривий энг кўп – 2630 ҳадис ривоят қилганлар.

Абӯ Жуҳайфа – Ваҳб ибн Абдуллох Абӯ Жуҳайфа аз-Суъувий (ваф. 691) кичик саҳобалардан бири. Кўфда яшаб қолганлар. Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам вафот этганларида у вақт баълотта етмаган ёш бола бўлганлар. Ҳазрати Али карваллилоху ваъжаху уни яхши кўрар ва Ваҳбуллох дер эканлар.

Абӯ Махзура – Абӯ Махзура Авс ибн Мейяр ал-Кураший ал-Жумҳий (ваф. 696) машхур саҳобалардан бири. Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламининг Маккадаги муаззинлари бўлганлар. Куниyasi билан танилганлар, ҳақиқий исми борасида бўлган фикрлар айтилган. Макка фатҳида ва ундан кейин Маккада муаззинлик қилганлар. Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам сизатан сочлар деб, табаррук юзасидан сочларини олтиний юракандлар.

Абӯ Савид ал-Хурий – Абӯ Савид Савд ибн Молик ал-Хурий (613–693) мадиналик машхур саҳобалардан бири. Оталари ҳам саҳоба бўлганлар. Пайғамбаримиз соллаллоху алайхи ва салламининг ходимларидан бири. У зот кўплаб – 1170 та ҳадисларни ривоят қилганлар.

Абӯ Умома ал-Бохиллий – Абӯ Умома Садий ибн Ажлон ал-Бохиллий (610–700) саҳобалардан бири. Боҳила қабиласининг (Аҳм уруғидан бўлганлар. Умрининг охирида Шомнинг Ҳимс шаҳрида истикомат қилганлар. Ҳимсда яшган саҳобаларнинг энг охиригиси. 250 та ҳадис ривоят қилганлар.

Абӯ Хурайра – Абӯ Хурайра Абдурахмон ибн Саҳр ал-Давсий (602–679) машхур саҳобалардан бири. Энг кўп ҳадис ривоят қилган саҳоба сифатида танилган. Бир мулдат Баҳрайнга волий,

Маккага кози бўлиб турган, Мадинада волийлик ҳам килганлар. Карийб уч йил давомида муттасил Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламдан ажралмаганлар. Унинг ривоят килган хадисларининг сони 5374 та экани аниқланган.

Абу Шурайх ал-Адавий – Абу Шурайх Хувайлид ибн Амр ал-Хузъий ал-Адавий (ваф. 687) саҳобалардан бири. Исминини Каъб деганлар ҳам бўлган. Мадинага кўчиб борганлар ва Макка фатҳидан олдин муслмон бўлганлар. Макка фатҳи куни Хузъа кабиласининг байроғини кўтариб олган эдилар. Мадинада вафот этганлар.

Адо ибн Холид ибн Ҳавза – Адо ибн Холид ал-Омирий (VII аср) саҳобалардан бири. Басра аъробийларидан ҳисобланган. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам хузурида Ҳунайн ғазотидан кейин келиб исломга кирганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам ундан бир кул сотиб олиб, мазкур байъ бўйича олди-сотди шартномаси ёздириб берганлар.

Анас ибн Молик – Анас ибн Молик ибн Назр ал-Ҳазражий ал-Ансорий (610–712) мадиналик машхур саҳобалардан бири. Фақиҳ саҳобалардан бўлганлар. Болалигидан бошлаб ўн йил Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламнинг хос ходимларидан бўлган. 2630 (айримлар фикрича 2286) та хадис ривоят этганлар. Узок умр кўриб, Басрада вафот этганлар.

Бароқ ибн Озб – Абу Умоира ал-Баро ибн Озб ибн ал-Ҳорис ал-Ҳазражий (ваф. 690) таниқли саҳобалардан бири. Бадр жанги пайтида 14 ёш бўлгани учун Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам уни оркага кайтарганлар. Бир муллат Райъа волий бўлиб турганлар.

Жобир ибн Абдуллох – Жобир ибн Абдуллох ал-Ҳазражий ал-Ансорий (607–697) мадиналик машхур саҳобалардан бири. Умриларининг охирида «Масжиди набавий»да халқа ташкил килиб, ўқувчиларга дарс берганлар. У ҳам кўп хадис ривоят килувчилардан бўлиб, 1540 та хадис ривоят килганлари маълум.

Жобир ибн Самура – Жобир ибн Самура ибн Жунода ибн Умий (ваф. 693) саҳобалардан бири. Отаси ҳам саҳоба бўлганлар. Кўфага келиб яшаб қолганлар. Унинг 148 та хадис ривоят килгани маълум.

Ибн Аббос – Абдуллох ибн Аббос ал-Кураший (619–687) таниқли фақиҳ саҳобалардан бири. «Умат донишманди», «Кушон таржумони» деган фахрли унвонларга эга бўлганлар. 1060 та хадис ровийси сифатида ҳам танилганлар. Унинг тафсири бўйича айтган гап ва ривоятларини тўшаб, «Тафсир ал-Кураъин» деган китоб яратилган. Зехни ва хотираси жуда ўткир бўлган экан. Бир эшитишда 80 байтти ёдлаб олгани нақл қилинган. Ҳар бир кунини шогидлари учун бир мавзуга – тафсир, фикҳ, шеърят, тарих кабиларга бўлиб кўйган эканлар.

Мисвар ибн Махрама – Абу Абдурахмон Мисвар ибн Махрама ал-Кураший (624–683) саҳобалардан бири. Ҳижратининг иккинчи йили Маккада туғилганлар. Саҳобаларнинг аҳли ном фақиҳларидан бўлганлар. Унинг отаси ҳам саҳоба бўлиб, кураишликларнинг олимларидан саналган. Улар хижратининг еттикинчи йили Мадинага кўчиб борганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам вафот этганларида саккиз яшар бола бўлиб, ул зотдан эшитган хадисларини ёдлаб қолганлар. Кейинчалик тоғалари Абдурахмон ибн Авф розийаллоху анҳу билан бирга шўро хайъатида иштирок қилиб юрганлар. У зот Сиффинда Ҳазрати Али қаррамаглоху важаҳу тарафини олганлар. Намоз ўқиётганида устига тош тушиб вафот топганлар. 22 та хадис ривоят килгани маълум.

Муттира ибн Шўба – Муттира ибн Шўба ас-Сакафий (600–670) саҳобалардан бири. Хандак ғазоти бўлган йили исломга кирганлар. Худайбияда иштирок қилганлар. Саҳобаларнинг улуғ ва машхурларидан бўлиб, шижоатли ва ақл-идроқли, узун бўйли, қалди-қомати келишган, бакуват киши бўлган эканлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам унга «Абу Исо» деб, Ҳазрати Умар эса «Абу Абдуллох» деб куняи кўйганлар. У саҳо-

балар орасида «Даҳо» деган лақабга эга бўлган. Уни вафотигача 300 та аёлга уйланганлигини ёзиб қолдирганлар. Ҳазрати Умар даврида Басарага волий бўлиб, у ерда илк бор девонхона ташкил қилганлар. Сўнг Кўфата бир муддат волий бўлиб турганлар. 12 та ҳадис ривоят қилганлар.

Нўъмон ибн Башир – Нўъмон ибн Башир ал-Ансорий ал-Ҳазражий (623–684) мадиналик танкини саҳобалардан бири. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам Мадинага кўчиб борган вақтларида илк ёки иккинчи тутилган чакалок у бўлганлар. Кейинчалик Дамашқда қози, Яман ва Кўфата бир муддат волийлик қилган.

Рифоъа ибн Рофъ ибн Афроръ – Рифоъа ибн Рофъ ибн Афроръ ал-Ансорий (VII аср) мадиналик саҳобалардан бири. Афроръ уларнинг онасининг исми бўлади. У илк мусулмон бўлган Муоз, Муъаввиз ва Авф розийаллоху анҳумнинг амакивачасидир. Ундан ўз ўғли Муоз раҳимахуллох ҳадис ривоят қилган, ҳолос. Имом ат-Термизий раҳимахуллох унинг ҳадисини ривоят қилганлар.

Рубаййеъ бинти Муъаввиз ибн Афроръ – Рубаййеъ бинти Муъаввиз ибн Афроръ (VII аср) саҳобия аёллардан бири. Афроръ унинг онасининг исми. Отаси Муъаввиз ибн ал-Ҳорис ал-Ансорий (ваф. 624) мадиналик саҳобалардан бири бўлган. У зот ансорлар орасида илк мусулмон бўлганлардан ва Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламга байъат қилган ва Бадрда иштирок этиб, Абу Жаҳлни ўлдирган ва кейин ўзи шахид бўлган. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам Рубаййеъ розийаллоху анҳони ҳурмат қилганлар, тўйида шахсан иштирок қилганлар, жангларда бирга олиб юрганлар. У баъзида Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламнинг таҳоратларига сув куйиб турганлар.

Салама ибн ал-Ақваъ – Салама ибн ал-Ақваъ ал-Асламий (613–693) саҳобалардан бири. Мадинада яшганлар, Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламга байъат қилганлар. Кейинчалик Рабаъага бориб яшганлар. Умридан бир-икки кун қолгани-

да Мадинага қайтиб келиб, шу ерда вафот этганлар. Шижоватли, широйли хислатли ва яхши ўқотар бўлганлар. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам у зот ҳақларида «Мурдларимизнинг яқини!» деб таъриф берганлар. 77 та ҳадис ривоят қилганлар.

Сафина – Сафина Абу Абдурахмон (ваф. 689) саҳобалардан бири. Мўъминлар онаси Умму Салама уни Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламга хизмат қилиб юриш шарти билан оғоз қилганлар. Асли исми бошқача бўлган экан. Расулulloх соллаллоху алайхи ва саллам унинг жуда отир юк кўтариб кетганини кўриб: «Сен сафина, яъни кема экансан-ку!» деганлари учун «Сафина» унинг лақаби бўлиб қолган. «Уматимда маърифатлик ўттиз йилдир. Ундан кейин подшоҳликлар бўлади», деган ҳадисни ривоят қилганлар. Унинг 14 та ҳадис ривоят қилгани маълум.

Саҳл ибн Саъд ас-Совийдий – Саҳл ибн Саъд ас-Совийдий ал-Ҳазражий ал-Ансорий (611–710) мадиналик саҳобалардан бири. Қабиласининг улуғ қишларидан бўлганлар, юз ёшларидан вафот этганлар. Бир муддат Мисрда ҳам яшганлар. 188 та ҳадис ривоят қилганлар.

Торик ибн Ашйам ибн Масъуд ал-Ашжаъий – Торик ибн Ашйам ал-Ашжаъий (VII аср) саҳобалардан бири. Кўфата ишқомат қилганлар. Иккита ҳадис ривоят қилгани маълум. У тобейиларнинг олимларидан бўлмиш Абу Молик ал-Ашжаъий раҳимахуллохнинг отасидир.

Уқба ибн Омир – Уқба ибн Омир ал-Жуханий (ваф. 678) танкини саҳобалардан бири. Мисрда уч йилча волий бўлиб турганлар ва у ерда вафот этганлар. Ҳозирда қабри катта зиёратгоҳдир. У зот қори, факх, дин олими сифатида обрўга эга бўлганлар. Қуръони каримни ўзи алоҳида китоб – мусхаф ҳолига келтирганлар. Унинг 55 та ҳадис ривоят қилгани маълум.

Умайма бинти Рукайка – Умайма бинти Рукайка (VII аср) саҳобия аёллардан бири. У мўъминлар онаси Ҳалича розийаллоху анҳонинг она бир синглиси, Пайғамбаримиз алай-

хиссаломнинг кизлари Фотима Захро розийаллоху анхонинг холалари, машхур тобейин Муҳаммад ибн ал-Мункадир раҳимахуллохнинг эса аммасидир. Ундан кизи Хужайма ҳам ҳадис ривоят қилган. Ҳазрати Муовия розийаллоху анху уни Шомга кўчириб олиб бориб, ховли қуриб берганлар. Бир неча ҳадислар ривоят қилганлар.

Умайр Маъло Обу-л-Лахм – Умайр ал-Ғифорий (VII аср) саҳобалардан бири. Хайбар ғзотида ҳали қул бўлгани сабабли унга ўлжалардан улуш ажратилмаган. Расулulloх солдаллоху алайҳи ва саллам унга қилч совет қилганлар. Унинг 9 та ҳадис ривоят қилгани маълум. У зот тўшт ейишдан ўзини тийгани, тўшт емасликка қасд қилгани сабабли «Оби-л-Лахм» («Ўйшгдан безор бўлган киши») деган лақаб билан танилган. Бани Ғифор уруғининг оқоқолларидан ва шoirларидан бўлган саҳоба Оби-л-Лахм ал-Ғифорий (ваф. 629)нинг озод қилган қули. Шунинг учун уни бошқалардан ажратилиш учун Умайр маъло Обу-л-Лахм дейилади.

Усома ибн Шарик – Усома ибн Шарик ас-Сълабий (VII аср) саҳобалардан бири. Бани Сълаба қабиласидан бўлганлар. Расулulloх солдаллоху алайҳи ва салламнинг олдидарига келганида, саҳобалари у зотнинг хузурида худди бошлариди қуш қўниб тургандек одоб саклаб ўтирар эдилар, деган ривоятни айтганлар.

Кулома ибн Абдуллох – Кулома ибн Абдуллох ал-Омирий ал-Қилбобий (ваф. 700) саҳобалардан бири. Илк муслимон бўлган саҳобалардан бўлиб, Маккада истикомат қилганлар. Ҳижрат қилмай қолганлар. Кейинчалик Наждининг саҳросига кетиб яшаганлар. Расулulloх солдаллоху алайҳи ва саллам билан бирга ҳажжат ал-вадотда бирга бўлганлар ва ҳаж тўғрисидаги иккита ҳадисни ривоят қилганлар.

Ҳориса ибн Вахб – Ҳориса ибн Вахб ал-Хузъий (VII аср) саҳобалардан бири. У зот Қўфад истикомат қилиб қолганлар. Унинг «Жаннатийлар тўғрисида сизга хабар берайми? Улар ҳар

бир шиф бечорахоллар бўлиб, агар Аллоҳга қасам ичса, уни ижобит қилар. Дўзахийлар ҳақида ҳам хабар берайми? Улар қорин қўйган золим манман қимсаларлардир» деган ҳадисни ҳам ривоят қилгани маълум.

«Рубобийёт ат-Термизий»даги ровий тобейинлар

Абдулазиз ибн Сухайб – Абдулазиз ибн Сухайб ал-Буноний (ваф. 748) ишончли тобейинлардан бири. Басралик бўлиб, Бунона қўчасида яшаган. Баъзилар уни қурайшнинг Бунона уруғидан бўлган дейишган. У зот Анас ибн Молик розийаллоху анху қабил саҳобаларни кўрган. Иброҳим ибн Таҳмон, Шўба, Ҳаммад ибн Зайд қабилар ундан ҳадис ривоят қилганлар. Умарининг охирида кўзлари кўрмай қолган. Имом Аҳмад уни «ишончли-ишончли зот!» деганлар.

Абдуллох ибн Абдулрахмон ибн Мабмар ал-Ансорий – Абу Тувола Абдуллох ибн Абдулрахмон ибн Мабмар ибн Ҳазм ал-Ансорий (ваф. 751) Мадина қозиси, ишончли ҳадис ровийси. Халифа Умар ибн Абдулазиз даврида қозилик қилган. У пайтда саҳобалардан бир қанча си ҳаёт эдилар. Доим рўза тутган эканлар.

Абдуллох ибн Динор – Абу Абдулрахмон Абдуллох ибн Динор ал-Адавий ал-Маданий (ваф. 745) тобейинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Абдуллох ибн Умар розийаллоху анхунинг ходими. Анас ибн Молик розийаллоху анху қабил саҳобаларни кўрган.

Абдуллох ибн Муҳаммад ибн Ақил – Абдуллох ибн Муҳаммад ибн Ақил ибн Абу Толиб (ваф. 762) тобейинлардан бири бўлиб, Ибн Умар, Анас, Жобир, Рубайиъ бинти Муаввиз розийаллоху анхум аждаъин қабил саҳобаларни кўрганлар. Савд ибн ал-Мусайаб, Муҳаммад ибн ал-Ханафия, Абу Салама, Ато ибн Йсор қабил тобейинлардан ҳам ҳадис эшитганлар. Айрим муҳаддислар унинг ҳадисларини инкор қилган бўлса ҳам, лекин Имом

ат-Термизий унинг хадисларини буюк муҳаддислар ҳужжат қилишганини таъкидлаганлар.

Абдулмажид ибн Вахб – Абу Вахб Абдулмажид ибн Абу Язид Вахб ал-Уқайлий ал-Омирий ал-Басрий (VIII аср) тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Бир неча саҳобаларни кўрганлар.

Абдулмалик ибн Абу Махзура – Абдулмалик ибн Абу Махзура ал-Жумахий (VIII аср) тобъинлардан бири. Оталари пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг муаззинлари. Бир канча саҳобаларни кўрганлар. Имом Бухорий ва бошқа муҳаддислар унинг ривоятларини ўз китобларига киритганлар.

Абдулрахмон ал-Аъраж – Абу Довуд Абдулрахмон ибн Хурмуз ал-Аъраж ал-Маданий (ваф. 735) тобъинлардан бири. Мадиналик бўлиб, Абу Хурайра, Абу Саъид ал-Худрий розийаллоху анҳум каби бир канча саҳобаларни кўрганлар. Ишончли хадис ровийси сифатида кўплаб хадисларни ривоят қилганлар. Искандарияда вафот топганлар.

Абу Жамра – Абу Жамра Наср ибн Имрон аз-Забуъий (ваф. 746) таникли тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Ибн Аббос, Ибн Умар ва Анас ибн Молик розийаллоху анҳум каби саҳобаларни кўрган, кўпроқ Ибн Аббос розийаллоху анҳунинг шогирди бўлган. Нишопур, Марв ва Сарахсда яшаганлар, Сарахсда вафот этганлар.

Абу Зилол – Абу Зилол Ҳилол ал-Қасмалий ал-Басрий (VIII аср) тобъинлардан бири, Анас ибн Молик розийаллоху анҳунинг шогирди. Кўплаб хадислар ривоят қилганлар, лекин хадис ривоятда унчалик кучли ҳисобланмаган.

Абу Имрон ал-Жавний – Абу Имрон Абдулмалик ибн Ҳабиб ал-Аздий ал-Киндий ал-Жавний ал-Басрий (ваф. 746) машхур тобъинлардан ва уламолардан бири, ишончли хадис ровийси. Имрон ибн Ҳусайн розийаллоху анҳу каби саҳобаларни кўрганлар.

Абу Исом – Абу Исом Холид ибн Убайд ал-Атакий ал-Басрий (VIII аср) тобъинлардан ва уламолардан бири. Анас ибн Молик, Абдуллох ибн Бурайда ва Ҳасан ал-Басрий розийаллоху анҳум каби саҳоба ва тобъинлардан хадислар ривоят қилганлар. Марвада истикомат қилганлар. Абдуллох ибн ал-Муборак ибн буюк зотлар унга шогирд бўлишиб, уни жуда иззаг-икром қилишни нақл қилинган. Гарчи айрим муҳаддислар унинг ривоятларига тап топишган бўлса-да, муҳаддислардан Имом Муслим унинг ривоятини олганлар.

Абу Исхок ал-Ҳамалоний – Абу Исхок Амр ибн Абдуллох ал-Ҳамалоний ас-Сабиъий (653–745) тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Ҳазрати Али, Ибн Аббос, Зайд ибн Ариям розийаллоху анҳум каби 38 ёки 48 нафар саҳобаларни кўрган. Ўз даврининг 400 нафарга яқин устозларидан таълим олгани алоҳида қайд қилинган.

Абу Молик ал-Ашжаъий – Абу Молик Саъд ибн Торик ал-Ашжаъий ал-Куфий (ваф. 757) тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Анас ва Абдуллох ибн Абу Авфо розийаллоху анҳумо каби саҳобаларни кўрганлар. Имом Бухорий ҳам унинг хадисларини ривоят қилганлар.

Абу Отлика – Абу Отлика Турайф ибн Салмон ал-Куфий (ваф. 781) тобъинлардан бири, хадис ровийси. Басрада ҳам яшаган бу зот Анас розийаллоху анҳудан хадис ривоят қилганлар. Узок умр кўрган бу зотнинг зехнларига қарилик чоғида путур етган экан. Имом ат-Термизий ундан биттагина хадис ривоят қилганлар.

Абу Райхона – Абу Райхона Абдуллох ибн Матар ал-Басрий (VIII аср) тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Ибн Аббос, Ибн Умар, Сафина розийаллоху анҳум каби саҳобалардан хадис ривоят қилганлар. Лекин ривоятлари унчалик кучли ҳисобланмаган.

Абу Ҳозим – Абу Ҳозим Салама ибн Динор ал-Аъраж ал-Маданий (ваф. 761) кичик тобъинлардан бири, ишончли

ҳадис ровийси, Мадина қозиси. Саҳобалардан фақат Саҳл ибн Савд ас-Савдий розийаллоҳу анҳуни кўрганлар. Савд ибн ал-Мусайиб, Муҳаммад ибн ал-Мункадир каби тобеъинлардан ҳадис эшитган. Масжили набавияда қозилик қилган ва шогирдларига сабоқ берган. Ундан ўз даврининг улўф олимлари сабоқ олган. Жумладан, Имом Молик, Ҳаммад ибн Салама, Ҳаммад ибн Абду Сулаймон, Суфён ибн Ҳуяйна, Суфён ас-Саврий каби муҳаддислар ундан ҳадис тинглаганлар.

Абду Ҳорун ал-Абдий – Абду Ҳорун Умра ибн Жувайн ал-Абдий ал-Басрий (ваф. 751) тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Абду Савд ал-Худрий, Ибн Умар розийаллоҳу анҳумо каби саҳобалардан ҳадис ривоят қилган. Лекин ҳадис ривоятида унчалик қучли ҳисобланмаган. Уни шаликда айблаган.

Абду Юнус – Абду Юнус Сулайм ибн Жубайр ал-Давсий ал-Мисрий (ваф. 741) тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Таниқли саҳоба Абду Ҳурайра розийаллоҳу анҳу уни кулликдан озод қилгани боис «Абду Ҳурайранинг мавласи» лақаби билан танилган. Бир қанча тобеъин, табаъа тобеъинлар ва мисрлик ровийлар ундан ҳадис ривоят қилганлар.

Абду Яъфур ал-Абдий – Вуклон Абду Яъфур ал-Абдий ал-Кўфий (ваф. 738) тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Исмани Вокид бўлган, деган олимлар ҳам бор. Мутира ибн Шўъба, Ибн Абду Авфо, Ибн Умар ва Анас розийаллоҳу анҳум каби саҳобаларни кўрганлар. Бу Абду Яъфур ал-Абдий каттаси бўлиб, шу номда қичик табаъа тобеъин ҳам бор. У Абдурахмон ибн Убайд ас-Савлабий ал-Омирый ал-Бужоий ал-Кўфий раҳил махлулоҳдир.

Абду-з-Зубайр – Абду-з-Зубайр Муҳаммад ибн Муслим ибн Тадрус ал-Асадий ал-Макий (ваф. 744) тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Ибн Аббос, Ибн Умар, Ибн Масъуд, Ойша розийаллоҳу анҳум каби саҳобалардан ҳадис ривоят қилган. Лекин ривоятда унчалик қучли ҳисобланмаган. Имом Молик унинг ривоятларини олганлар.

Абду-р-Рихол ал-Ансорий – Абду-р-Рихол Муҳаммад ибн Халид ал-Ансорий ал-Басрий (VIII аср) тобеъинлардан бири. Исмани Халид ибн Муҳаммад деганлар ҳам бор. Ҳазрати Анас розийаллоҳу анҳуни кўрганлар. Бир қанча катта тобеъинлардан ҳам ривоятлар қилганлар. Лекин, ҳадис ривоятида унчалик қучли деб топилмаган.

Айман ибн Нобил – Абду Имрон Айман ибн Нобил ал-Ҳабаший (VIII аср) тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Маккада яшаганлар. Ҳадис ривоятида унчалик қучли ҳисобланмаган.

Али ибн ал-Ақмар – Абду-л-Возъ Али ибн ал-Ақмар ал-Ҳамдоний ал-Водеъий ал-Кўфий (VIII аср) тобеъинлардан бири. Асли Ҳамдондан бўлиб, Кўфада истикомат қилган. Ибн Умар розийаллоҳу анҳу ва бошқа саҳобалардан ривоят қилган. Ибн Мабин уни ишончли ҳужжат ровий деганлар.

Алоъ ибн Абдурахмон – Абду Шибл ал-Алоъ ибн Абдурахмон ал-Ҳуракий ал-Маланий (ваф. 750) тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Ибн Умар розийаллоҳу анҳу ва Анас розийаллоҳу анҳу каби бир қанча саҳобалардан ҳадис ривоят қилган.

Амр ибн Абду Амр – Абду Усмон Амр ибн Абду Амр ал-Махзумий (ваф. 762) тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Отасининг исми Майсара дейишган. Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳудан ҳадис эшитган. Айримлар унинг ривоятларини унчалик қучли эмас деб топишган бўлса-да, лекин Имом Молик, Имом Бухорий ва Имом Муслим каби буюк муҳаддислар ундан ҳадис ривоят қилишиб, унинг ишончли эканини тасдиқлаган.

Амр ибн Динор – Амр ибн Динор ал-Жумахий (666–743) Маккада муфтий ва мужтаҳид бўлган зотлардан бири, буюк тобеъинлардан ҳисобланади. Асли келлиб чиқиши форслардан бўлган бу зот бир қанча фақиҳ саҳобаларга хизмат қилганлиги боис ушлари ҳам фақиҳ бўлиб танилганлар. Ишончли ровий сифатида

500 та ҳадис ривоят қилганлар. Суфён ибн Уйайна тўрт марта «У ишончли, ишончли, ишончли ва ишончлидир!» деганлар.

Анас ибн Сирин – Абу Мусо Анас ибн Сирин ал-Ансори (ваф. 738) тобеъинлардан бири. У зот Анас розийаллоҳу анҳунинг озод қилган кули бўлиб, Ибн Умар розийаллоҳу анҳу ва Ибн Аббос розийаллоҳу анҳу каби бир канча саҳобалардан ҳадис ривоят қилган.

Ато ибн Абу Рабъ – Ато ибн Аслам ибн Сафвон (647–732) тобеъинларнинг улугʻларидан бири, факих, мухтаҳид, ишончли ҳадис ровийси. Асли яманилик бўлган, лекин қоратанли кули бўлиб, Маккага келиб қолган. Маккада саҳобалар давридаёқ муфтий сифатида танилган. Энг улугʻ саҳобалардан 200 та яқинини кўриб шотирд бўлган. Ибн Аббос розийаллоҳу анҳу мақаликларга қарата: «Эй Макка аҳли! Сизларнинг юртингизда Ато бўла туриб, менинг олдимга келашисизми?!» – дегани нақл қилинган. Умвийлар ҳалифаси жаръиси: «Атодан бошқа одам Маккада фатво бермасин!» – деб эълон қилган эди.

Жаъд Абу Усмон – Абу Усмон ал-Жаъд ибн Динор ал-Яшкуррий ал-Басрий (VIII аср) тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Анас розийаллоҳу анҳудан ҳадис ривоят қилган.

Зайд ибн Аслам – Абу Усома Зайд ибн Аслам ал-Адавий ал-Умарий (ваф. 753) улугʻ ва таникли тобеъинлардан бири, ўта ишончли ҳадис ровийси. Умар ибн ал-Хаттоб розийаллоҳу анҳунинг озод қилган кули бўлган. Мадинада яшган факих ва муфасссир тобеъинларнинг уламоларидан ҳисобланади. Масжиди набавийда халқа тузиб, талабаларга сабоқ берганлар. Абу Хотим: «Мадинада унинг факих бўлиб етишган кирк нафар шогирдини кўрганман», – деган эди. У зот Дамашка бир масалани шаръий жиҳатдан ҳал қилиб берилиши учун маҳус юборилган. Унинг «Тафсир ал-Қуръон» китоби бўлган.

Зиёд ибн Илока – Абу Молик Зиёд ибн Илока ас-Сабъабий ал-Куфий (ваф. 743) тобеъинлардан бири. Усома ибн Шарик, Жарир, Муғира ибн Шуъба ва Кутоба ибн Молик розийаллоҳу

анҳудан ҳадис ривоят қилган. Шуъба, Суфён ас-Саврий ва Суфён ибн Уйайна каби ҳадис олимлари ундан ривоят қабул қилиб олганлар.

Зарбий – Абу Яхё Зарбий ибн Абдуллоҳ ал-Асдий ал-Басрий (VIII аср) тобеъинлардан бири. Масжидда муаззин ва имом бўлган. Ҳадис ривоятда заиф деб топилган. Ҳатто ривоятлари инкор қилинган.

Ибн Абу Мулайка – Абу Бакр Абдуллоҳ ибн Убайдуллоҳ ибн Абу Мулайка ат-Таймий ал-Маккий (ваф. 735) машхур тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Абдуллоҳ ибн аз-Зубайр розийаллоҳу анҳу даврида қози ва муаззин бўлган. 80 нафарга яқин саҳобаларни кўрган ва улардан ҳадислар ривоят қилган.

Ибн Шихоб аз-Зухрий – Муҳаммад ибн Муслим ибн Абдуллоҳ ибн Шихоб аз-Зухрий (678–742) таникли ҳадисшунос олим, тобеъинларнинг ишончли ровийси. Булок тобеъинлардан бўлганлар. Ҳадисларни илк бор китоб ҳолига келтирганлар.

Иброҳим ибн Майсара – Иброҳим ибн Майсара ат-Тонфий (ваф. 750) тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Асли тонфрийлик бўлиб, Маккада истикомат қилган. Анас розийаллоҳу анҳу каби узок умр кўрган бир неча саҳобаларни кўриб қолган. Суфён ас-Саврий: «У мен кўрган одамларнинг энг ишончлиси ва тўғриси», – деб баҳо берган. 60 дан ортиқ ҳадис ривоятлари етиб келган.

Исмоил ибн Абу Холид – Исмоил ибн Абу Холид ал-Ахма-ний (ваф. 764) тобеъинлардан бири. Абдуллоҳ ибн Абу Авфо розийаллоҳу анҳу каби ўндан ортиқ саҳобаларни кўриб, улардан ҳадис ривоят қилган. Тегирмончилик касби билан шуғулланган, ҳадис ривоятда ўта ишончли деб топилган. У орқали жами 500 га яқин ҳадис ривоят қилинган.

Қатода – Абу-л-Хаттоб Қатода ибн Динъома ас-Садусий ал-Басрий (680–737) тобеъинлардан бири, таникли мухаддис ва муфасссир олим. Анас ибн Молик, Абу Сабид ал-Худрий розий-

аллоху анхумо каби саҳобалар билан бирга бўлган. Унинг кўлари ожиз эди. Ҳадис, тафсир, луғат, адабиёт илмларига жуда моҳир, «Тафсир ал-Қуръон» номи асари бўлган дейилган. Восит шаҳрида вабо сабабли вафот этган.

Мишрах ибн Ҳорон (Оҳон) – Мишрах ибн Ҳорон ал-Маофирий (ваф 738) тобеъинлардан бири. Бир неча саҳобалардан Ҳадис ривоят қилган. Лекин Ҳадис ривоятида унчагина қучли ҳисобланмаган.

Муоз ибн Рифоъа – Муоз ибн Рифоъа ибн Рофъа ибн Моина ал-Ансорий аз-Зуракий ал-Маданий (VIII аср) тобеъинлардан бири. Жобир ибн Абдуллох розийаллоху анху каби саҳобаларни кўриб, улардан Ҳадис ривоят қилган. Ўз отасидан ҳам Ҳадис ривоят қилган. Ҳадис ривоятида заиф деб топилган.

Муслим ал-Аъвар – Абу Абдуллох Муслим ибн Кайсон ал-Аъвар аз-Заббий ал-Мулоний (VIII аср) тобеъинлардан бири. Барод, яъни чопар бўлган. Анас розийаллоху анхудан Ҳадис ривоят қилган. Ҳадис ривоятида унчагина қучли бўлмаган, заиф деб топилган.

Муслим ал-Мулоний – қаранг: *Муслим ал-Аъвар*.

Муҳаммад ибн ал-Мунқадир – Абу Бақр Муҳаммад ибн ал-Мунқадир ибн Абдуллох ибн Ҳудайр ат-Таймий (674–748) улўғ тобеъинлардан бири, машҳур олим, ўта ишончли Ҳадис ривийси. Бир қанча буюк саҳобаларни кўриб, уларга хизмат қилган ва шогирд бўлган. Парҳезкор обид ва зоҳидлиги билан ҳам танилган. Суфён ибн Уйайна у ҳақида: «У тўғрисида маъдани», – деган экан. 200 га яқин Ҳадис ривояти етиб келган.

Муҳаммад ибн Аммор ибн Саъд ал-Қараз – Муҳаммад ибн Аммор ибн Саъд ал-Қараз ал-Маданий (VIII аср) тобеъинлардан бири. Мадинада Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг «Масжиди набавий»ларида муаззинлик қилган. Абу Хурайра розийаллоху анху каби бир неча саҳобалардан Ҳадис ривоят қилган.

Муҳаммад ибн Зайд – Муҳаммад ибн Зайд ибн ал-Муҳомар ибн Қурайш аз-Зуракий ат-Таймий ал-Маданий (VIII аср) тобеъинлардан бири, ишончли Ҳадис ривийси. Абдуллох ибн Абдуллох, Умар, Ибн Омир, Абу Умома розийаллоху анхум каби бир қанча саҳобаларни кўриб, улардан Ҳадис ривоят қилган.

Муҳаммад ибн Зиёд Абу-л-Ҳорис ал-Басрий – қаранг: *Муҳаммад ибн Зиёд ал-Жумаҳий*.

Муҳаммад ибн Зиёд ал-Алхоний – Абу Суфён Муҳаммад ибн Зиёд ал-Алхоний ал-Ҳимсий (VIII аср) тобеъинлардан бири, ишончли Ҳадис ривийси. Бир қанча саҳобалардан Ҳадис ривоят қилган. Лекин Ҳадис ривоятида унчагина қучли ҳисобланмаган.

Муҳаммад ибн Зиёд ал-Жумаҳий – Абу-л-Ҳорис Муҳаммад ибн Зиёд ал-Жумаҳий ал-Қурайш ал-Маданий ал-Басрий (VIII аср) тобеъинлардан бири, ишончли Ҳадис ривийси. Басрада яшиганлар. Ўнга яқин саҳобалардан Ҳадислар эшитиб, ривоят қилганлар.

Нофъ – Абу Абдуллох Нофъ ал-Маданий (ваф. 735) таник-тобеъинлардан бири. Ўзининг факихлиги билан танилган, ишончли Ҳадис ривийси. У саҳоба Абдуллох ибн Умар розийаллоху анхунинг хос ходими ва шогирди бўлганлар. Ҳалифа Умар ибн Абдулазиз раҳимахуллох уни Мисрга муаллим-устоз қилиб жўнатганлар.

Осим ал-Ахвал – Абу Абдурахмон Осим ибн Сулаймон ал-Ахвал ал-Басрий (ваф. 760) тобеъинлардан бири, парҳезгор олим, ишончли Ҳадис ривийси. Кўфда мухтасиб, Мадонда эса қотиб бўлган.

Рабъа ибн Абу Абдурахмон – Абу Усмон Рабъа ибн Абу Абдурахмон Фаррух ал-Қурайш ат-Таймий (ваф. 754) таник-тобеъинлардан бири, буюк олим. У раъй ва қиёста кўп эътибор қаратгани учун «Рабъа ар-Раъй» лақаби билан шуҳрат қозонган. У зот буюк мужтаҳид Имом Моликнинг усто-

зидирлар. У Анас ибн Молик розияллоху анху ва ас-Соиб ибн Язид розияллоху анху каби саҳобаларни кўриб, улардан халис ривоят килган. Мадинада муфтий бўлганлар. Имом Молик: «Рабъ ар-Раъй вафот этгандан бери фикҳнинг ҳам ҳаловати кетди!» – деган эканлар.

Салама ибн Вардон ал-Лайсий – Абу Яъло Салама ибн Вардон ал-Лайсий ал-Маданий (ваф. 725) тобеъинлардан бири. Жобир ибн Абдуллоҳ, Салама ибн ал-Акваъ, Абдулрахмон ибн Ашйам, Анас ибн Молик розияллоху анхум каби саҳобаларни кўриб, улардан халис ривоят килган. Лекин халис ривоятда заиф деб топилган.

Савд ибн Иброҳим – Савд ибн Иброҳим аз-Зухрий ал-Батлодий (VIII аср) тобеъинлардан бири. У машхур саҳоба Абдулрахмон ибн Авф розияллоху анхунинг невараси. Восит шаҳрида кози бўлган.

Савид ибн Абу Савид ал-Макбурий – Абу Савд Савид ибн Абу Савид Кайсон ал-Макбурий ал-Маданий (ваф. 743) тобеъинлардан бири, таниқли ва ишончли халис ровийси. Аждодлари Мадинадаги бир макбарата шайхлик килгани боис ал-Макбурий ёки ал-Макбарий деган нисба билан танилган. Ўндан оптик саҳобаларни кўриб, шотирд бўлиб, улардан халис ривоят килганлар. Вафот санаси ҳақида турли фикрлар бор.

Савид ибн Язид Абу Маслама – Абу Маслама Савид ибн Язид ал-Аздий ат-Тоҳий ал-Басрий (VIII аср) тобеъинлардан бири, ишончли халис ровийси. Анас розияллоху анху ва бошқа саҳобаларни кўриб, ундан халислар ривоят килган.

Симок ибн Харб – Абу-л-Мутира Симок ибн Харб ибн Авс ибн Халид аз-Зухалий ал-Бакрий (ваф. 741) машхур тобеъинлардан бири, ишончли халис ровийси. Саксон нафардан оптик саҳобаларни кўрганлар. Лекин халис ривоятда унчалик кучли ҳисобланмаган. Умрининг охирида хотираси сустлашган экан.

Собит ал-Буноний – Абу Муҳаммад Собит ибн Аслам ал-Буноний ал-Басрий (ваф. 745) машхур тобеъинлардан бири, ишончли халис ровийси. Унинг 250 дан оптик халислар ривоят қилгани маълум. Анас розияллоху анхунинг хос шотирлари-дан бири. Хар куни бир марта Куръонни хатм қилар, кунда рўза тутар эканлар.

Солих Мавло ат-Тавъама – Солих ибн Абу Солих Набхон ибн Маданий (ваф. 743) тобеъинлардан бири. У Умайя ибн Халифнинг кизи Тавъаманинг озод қилган кули бўлган. У Абу-л-Дардо, Ойша, Абу Хурайра, Ибн Аббос розияллоху анхум каби саҳобаларни кўриб, улардан халис эшитган. Бирок умрининг охирида хотирасига путур етгани сабабли, халис ривоятда заиф деб топилган.

Судаймон ат-Таймий – Абу-л-Муътамир Судаймон ибн Турхон ат-Таймий ал-Басрий (665–760) машхур тобеъинлардан бири, ишончли халис ровийси. Саҳоба Анас ибн Молик розияллоху анху ва машхур тобеъинлардан халис ривоят қилган. Умлатининг энг обид кишиларидан бири бўлган. Қирқ йил хуфтонинг таҳорати билан бомдодни ўқигани нақл қилинган. Хар кеча бошқа-бошқа масжидларга бориб ибодат қилиб чиққанини энг зикр этилган.

Талха ибн Хирош – Талха ибн Хирош ибн Абдулрахмон ал-Ансорий ал-Маданий (VIII аср) тобеъинлардан бири, ишончли халис ровийси. Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоху анху каби саҳобалардан халис ўранган. У мазкур саҳобанинг амакивачиси бўлган.

Халид ибн Заъвон – Абу-л-Хусайн Халид ибн Заъвон ал-Маданий (VIII аср) тобеъинлардан бири, ишончли халис ровийси. Рубайъиъ бинти Муаввиъ, Умму-л-Дардо розияллоху анхума каби саҳобаларни кўрган. Лекин халис ривоятда унчалик кучли деб топилмаган. Ўзи ҳам озгина халисларни ривоят қилган.

Шабоб ибн Бишр – Абу Бишр Шабоб ибн Бишр ал-Халаби ал-Куфий (VIII аср) тобъинлардан бири. Анас розийаллоху анху ва Икрима раҳимахуллохнинг шогирди. Ишончли хадис ровийси бўлса-да, ривоятда унчалик кучли ҳисобланмаган.

Шурахбил ибн Муслим ал-Хавлоний – Шурахбил ибн Муслим ибн Ҳомид ал-Хавлоний аш-Шомий (VIII аср) тобъинлардан бири. Беш нафар саҳобани кўрган экан. Асосан, шомлик ровийлар ундан хадис ривоят қилганлар.

Язид ибн Абу Убайд – Абу Холид Язид ибн Абу Убайд ал-Ҳижозий ал-Асламий (ваф. 764) тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. У саҳоба Салама ибн ал-Акваъ розийаллоху анхунинг озода қилган кули бўлган.

Яхё ибн Абу Исҳоқ ал-Ҳазрамий – Яхё ибн Абу Исҳоқ ал-Ҳазрамий ал-Басрий ан-Нахвий (ваф. 754) тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Анас ибн Молик розийаллоху анху каби саҳобаларни кўриб, улардан хадис ривоят қилган. Куръон ҳофиз, нахв – араб тили грамматикаси олим бўлган. Лекин хадис ривоятда унчалик кучли ҳисобланмаган.

Яхё ибн Савид ал-Ансорий – Яхё ибн Савид ибн Қайс ал-Ансорий ан-Нажжорий (ваф. 760) тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Саҳоба ва катта тобъинлар даврида бир мулдат Мадинада қози бўлган. Хадис илмининг улуғ имомларидан бири бўлиб, кейинчалик Ироқда ҳам қозилик қилган.

Ханзала ибн Абдуллох (ас-Садусий) – Абу Абдуллахмон Ханзала ибн Абдуллох ас-Садусий (VIII аср) тобъинлардан бири. Отасининг исмини Убайдуллох, Абдуллахмон, Абу Сафийа ҳам дейишган. У Анас розийаллоху анху каби бир неча саҳобалардан хадис ривоят қилган. Лекин хадис ривоятда заиф деб топилган. Муаллим ва китобдор бўлган.

Ҳорис ибн ан-Нўъмон ал-Лайсий – ал-Ҳорис ибн ан-Нўъмон ал-Лайсий (VIII аср) тобъинлардан бири. У Анас розийаллоху анху каби бир неча саҳобалардан хадис ривоят

қилган. У машхур тобъин Савид ибн Жубайрнинг опасининг устоди бўлган. Хадис ривоятда заиф деб топилган. Имом ат-Термизий битта хадисни, Ибн Можа эса учта хадисни ундан ривоят қилишган.

Ҳумайд ат-Тавийл – Абу Убайда Ҳумайд ибн Абу Ҳумайд ат-Тавийл ал-Ҳузъобий ал-Басрий (687–760) машхур тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Намоз ўқиб турганида вафот этган. Унинг хадис тўплами ҳам бўлган. Анас розийаллоху анхунинг кўриб, ундан 24 та хадисни ривоят қилган. У, асосан, Ҳасан Басрий раҳимахуллохнинг шогирдидир.

«Рўбъийёт ат-Термизий»даги ровий табаъа тобъинлар

Аббод ибн Аббод ал-Мухаллабий – Абу Муовия Аббод ибн Аббод ибн Ҳабīb ал-Атакӣй ал-Мухаллабий ал-Басрий (ваф. 797) табаъа тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Ўнгиюлда яшган улуғ олимлардан бўлган. Аҳмад ибн Ханбал, Яхё ибн Мавин, Қутайба каби муҳаддислар устози. Қутайба: «Хар кунни у зотдан камиди икки хадис ўрганмагунча уйга қайтмас эдик», – деганлар.

Аббод ибн Лайс Соҳиб ал-Каробисий ал-Басрий – Абдулҳасан Аббод ибн Лайс ал-Каробисий ал-Қайсий ал-Басрий (VIII аср) табаъа тобъинлардан бири, хадис ровийси. Бир канча тобъинлардан хадис ривоят қилган, лекин хадис ривоятда унчалик кучли деб топилмаган.

Абдулазиз ибн Абу Ҳозим – Абу Таммом Абдулазиз ибн Абу Ҳозим Салама ибн Динор ал-Маданий (725–800) табаъа тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси, буюк олим, факих ва муҳаддис. Ўз даврида Имом Моликдан кейин Мадинада ундан кучли факих топилмаган. Сажада ҳолатида вафот топганлар.

Абдулазиз ибн Муслим – Абу Зайд Абдулазиз ибн Муслим ал-Қасмалий ал-Марвазий ал-Басрий (ваф. 784) табаъа тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Абу Исҳоқ ал-Ҳама-

доний, Абдуллох ибн Динор, Яхё ибн Савид ал-Ансорий каби тобеъинлар шотирди бўлган. Обид ва абдол зотлардан хисобланган.

Абдулазиз ибн Муҳаммад – Абу Муҳаммад Абдулазиз ибн Муҳаммад ибн Убайд ал-Даровардий ал-Маданий (ваф. 803) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Хуросоннинг Даробжирд кишлоғидан бўлган дейилса, у яшаган пайтда Мадинага хориждан келиб қолганларга нисбатан «Даровардий» нисбаси қўлланади деб ҳам айтилган. Ҳадис ривоятда унчалик қучли хисобланмаган. Ўзининг алоҳида ҳадис тўплами бўлган.

Абдулваҳҳоб ас-Сакафий – Абу Муҳаммад Абдулваҳҳоб ибн Абдулмажид ас-Сакафий ал-Басрий (728–810) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси, факих олим. Аҳмад ибн Ханбал, Исҳоқ ибн Роҳвайх каби мухтаҳид муҳаддисларга устозлик қилган. Бир йили ғаласини 40 000 дирҳамга сотиб, маблагининг ҳаммасини муҳаддисларга улаштириб берган экан.

Абдулворис ибн Савид – Абу Убайда Абдулворис ибн Савид ибн Заъвон ал-Анбарий ат-Танурий ал-Басрий (720–796) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. У басралик таниқли муҳаддислардан хисобланади. Бирок қадарийлик оқими вакили деган айб қўйилган.

Абдуллох ибн ал-Муборак – Абу Абдурахмон Абдуллох ибн Муборак ал-Марвазий (736–797) машҳур табаъа тобеъинлардан бири, таниқли факих ва ҳадисшунос олим. Имоми Аъзам Абу Ханифа раҳимахуллоҳнинг шотирларидан хисобланади. Тарихда биринчи бўлиб «Арбавин» («Қирқ ҳадис») ёзган зот. Унинг «аз-Зухд ва-р-рақоник» номи асари бор.

Абдуллох ибн Бакр – Абу Ваҳб Абдуллох ибн Бакр ибн Ҳабіб ас-Саҳмий ал-Бохилӣ ал-Басрий (ваф. 804) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Аҳмад ибн Ханбал, Абу Бакр ибн Абу Шайба, Али ибн ал-Мадиний каби муҳаддислар устози.

Абдуллох ибн Жавфар – Абу Жавфар Абдуллох ибн Жавфар ал-Бохилӣ ал-Мадиний (ваф. 795) табаъа тобеъинлардан бири. Машҳур ҳадис олими Али ибн ал-Мадинийнинг отаси. Басрада шайхона қилганлар. Абдуллох ибн Динор, Абу Ҳозим сингари тобеъинлардан ҳадис ривоят қилган. Лекин ҳадис ривоятлари деб топишган.

Абдулҳамид ибн Сулаймон – Абу Умар Абдулҳамид ибн Сулаймон ал-Ҳузайлий ал-Маданий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири. Басрада истикомат қилган, кўзлари ожиз бўлган. Абу Ҳозим ва Ибн Ажлон сингари тобеъинлардан ҳадис ривоят қилган. Лекин ҳадис ривоятлари заиф деб топишган.

Абдурахмон ибн Абу-л-Маволий – Абу Муҳаммад Абдурахмон ибн Зайд ибн Абу-л-Маволий (ваф. 790) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Муҳаммад ибн Каъб ал-Куразий, Муҳаммад ибн ал-Мункадир, Ибн Шихооб ал-Зухрий каби тобеъинлардан ҳадис ривоят қилган.

Абу Авона – ал-Ваззох ибн Абдуллох (Ҳолид) ал-Йашкурий ал-Воситий (ваф. 792) таниқли табаъа тобеъинлардан бири. Ҳадис ҳофизларидан бўлган. Қатоданинг шотирларидан бири ҳисобланади. Уни таниқли ҳадис олими Шўъбадан кўра ишончлироқ дейилган. Чунки у зот барча ҳадисларни ёзиб, улар устида тинмай изланар эканлар. Басрада вафот этган. Уни «ал-Муенад» муаллифи Абу Авона билан адаштирмаслик керак.

Абу Бакр ибн Айёш – Абу Бакр ибн Айёш ибн Солим ал-Асадий ал-Куфий (714–810) таниқли ҳадис ровийларидан бири, дунёнинг обид ва факихларидан бўлган. Асил исми бо-расида турли фикрлар билдирилган. Куфанинг кироат олимларидан бири бўлган. Ўттиз йил давомида ҳар кунни бир марта Куръонни хатм қилган, етмиш йил давомида муттаасил рўза тутган, кечаси ухламай ибодат билан ўтказган эканлар. Умрининг охирида ёлдан ҳадис айтганда, кўп янгилашган бўлиб қолган экан.

Абу Осим – Абу Осим ан-Набил аз-Заххок ибн Муҳаллад аш-Шайбоний ал-Басрий (740–828) ишончли хадис ровийси, факих, ўзининг хадис тўйламати эта бўлган. Маккада туғлиб-ўсган, лекин Басрада яшаб қолган. Имом Аҳмаднинг устозларидан бири.

Абу-л-Ахвас – Абу-л-Ахвас Муҳаммад ибн Хайён ал-Батвий (ваф. 842) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Батлолда истикомат қилган. Бир канча тобеъинлардан хадис эшитган. Имом Муслим ундан бир неча хадис ривоят қилган.

Айноб ибн Жобир – Абу Сулаймон Айноб ибн Жобир ас-Суҳаймий ал-Йомоний ал-Куфий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири, хадис ровийси. Симок ибн Ҳарб каби тобеъинлардан хадис эшитган. Лекин хадис ривоятда заиф деб топишган.

Али ибн Обис – Али ибн Обис ал-Асдий ал-Куфий ал-Мулоий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири, хадис ровийси. Муслим ал-Мулоий каби тобеъинлардан хадис ривоят қилган. Лекин хадис ривоятда заиф деб топишган.

Али ибн Муҳхир – Абдулҳасан Али ибн Муҳхир ал-Кураший ал-Куфий (ваф. 805) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Мавсий ва Арминия қозиси, факих ва муҳаддис. «Сихохи ситта»да унинг ривоятлари мавжуд. Умарининг охирида кўзлари ожиз бўлиб, Куфата қайтиб келган.

Аттоф ибн Халид ал-Маҳзумий – Аттоф ибн Халид ибн Абдуллоҳ ибн ал-Осс ал-Маҳзумий ал-Маданий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Машхур тобеъинлардан сабоқ олган. Юзга яқин хадисларни ривоят қилган.

Ахмад ибн Башир – Абу Бакр Ахмад ибн Башир ал-Маҳзумий ал-Куфий (ваф. 813) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Батлолда истикомат қилган. Лекин хадис ривоятда қучли эмас деб топишган.

Бишр ибн ал-Муфаззал – Абу Исмом Бишр ибн ал-Муфаззал ибн Люҳик ар-Рақоший ал-Басрий (ваф. 803) табаъа тобеъинлардан бўлиб, Басранинг энг ишончли хадис ровийларидан бири. Таникли тобеъинларнинг шогирди. У зот ҳар қуни 400 рақъат намаз ўқир, кун ора рўза тутар эди.

Жаъфар ибн Сулаймон аз-Забуъий – Абу Сулаймон Жаъфар ибн Сулаймон аз-Забуъий ал-Басрий (ваф. 795) табаъа тобеъинлардан бири, хадис ровийси. Собит ал-Буноний ва Ибн Жувайж каби тобеъинлардан сабоқ олган. Лекин ўзи шайхликда ишлаган. Хадис ривоятда заиф деб топишган.

Йеъд ибн ар-Раъбъ – Абу Хидош Йеъд ибн ар-Раъбъ ал-Йахсий ал-Басрий (ваф. 801) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Ахмад ибн Ханбал, Ибн Абу Шайба, Ибн ал-Мадиний каби муҳаддислар ундан хадис ривоят қилганлар.

Ибн Абу Адний – Абу Амр Муҳаммад ибн Иброҳим ибн Адний ас-Суламий ал-Қасмалий ал-Басрий (ваф. 810) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Сулаймон ат-Таймий, Хумйд ат-Тавил, Ибн Авн ва Хишом ал-Дастувозий каби тобеъинлардан хадис ривоят қилган. Ахмад ибн Ханбал каби буюк муҳаддисларга устоз ҳисобланган.

Ибн Абу Фудайк – Абу Исмом Муҳаммад ибн Исмом ибн Муслим ибн Абу Фудайк ал-Дайлий ал-Маданий (ваф. 816) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Имом Ибн Шофеъий, Имом Ахмад, Қутайба, Абд ибн Хумайд каби муҳаддислар ундан хадис ривоят қилганлар. Лекин хадис ривоятда унчалик қучли ҳисобланмаган.

Ибн Лаҳиъа – Абу Абдулрахмон Абдулрахмон ибн Лаҳиъа ибн Фаръон ал-Ҳазрабий ал-Мисрий (715–790) Миср қозиси, таникли хадис ровийси. Мисрда ўн йил қозилик қилганлар. 787 йилда уйи ва қутубхонаси бутунлай ёниб кетган экан. Тарқин ривоятлари заиф дейилса-да, бироқ Суфён ас-Саврий, Ахмад ибн Ханбал каби муҳаддислар унга хадис ровийси сифатида юксак баҳо берганлар.

Иброҳим ибн Абдулазиз ибн Абдулмалик ибн Абу Махура – Абу Исмоил Иброҳим ибн Абдулазиз ибн Абдулмалик ибн Абу Махура ал-Кураший ал-Жумахий ал-Маккий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Ўз отаси ва бообасидан, шунингдек, бошқа тобеъинлардан ҳадис ривоят қилган. Лекин ҳадис ривоятда заиф деб топишган. У Пайғамбаримиз Расулulloх солалulloх алайхи ва салламнинг муаззинлари Абу Махура розийаллоху анхунинг чевараси бўлади.

Иброҳим ибн Саъд – Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Саъд ал-Кураший аз-Зухрий ал-Маданий (727–800) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Бағдодда истикомат қилганлар. У ўн нафар жаннат башорати берилган машхур саҳобалардан бири Абдулрахмон ибн Авф розийаллоху анхунинг чевараси бўлади. У Имом аш-Шофеъий ва Имом Аҳмадининг устози ҳисобланади. Халифа Хорун ар-Рашидининг байтулмоли хазинадори ва қозиси бўлиб ҳам ишлаган. У зот мусикани жоғоз сановчи, ўзи ҳам удни маҳорат билан черта оладиган киши бўлган экан. Унинг ҳадис тўпламидан бир парча бизнинг давримизгача кўлсизма ҳолда сақланиб қолган.

Исмоил ибн Айёш – Абу Утба Исмоил ибн Айёш ал-Ансий ал-Ҳимсий (721–798) табаъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Ўттиз мингдан ортиқ ҳадис ёд билгани зикр қилинган. Шомда Ҳазрати Али розийаллоху анхунинг ёмонловчилар кўпайиб кетганида, у зот уларни тўғри йўлга солгани маълум. Шомлик муҳаддислардан ривоят қилган ҳадисларига ишонч билдирилган, ҳижозликлардан қилган ривоятларига шубҳа билдирилган. Қариган чотида хотирасига путур етган экан.

Исмоил ибн Жавфар – Абу Исҳоқ Исмоил ибн Жавфар ибн Абу Касир ал-Ансорий аз-Зуракий (ваф. 797) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Жавари Содик, Ҳумайд ат-Тавил, Абдуллох ибн Динор каби тобеъинларни кўрган. Асли мадиналик бўлиб, Бағдодда истикомат қилган. Бир мажлисда

100 та ҳадисни ёддан айтиб ривоят қилиб берган. У зот Имом Молик билан ҳамсабоқ шерик бўлган.

Исмоил ибн Иброҳим – Абу Бишр Исмоил ибн Иброҳим ал-Асдий ал-Басрий (729–809) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. У зот «Ибн Улайя» кунияси билан таънишган. У зотни «фақиҳларнинг райҳони» деб таърифлаган. Муҳаддис Абу Довуд: «Муҳаддисларнинг барчаси ҳам хато қилган, лекин Исмоил ибн Улайя адашмайдил!» – деганлар.

Лайс ибн Саъд – Абу-л-Ҳорис ал-Лайс ибн Саъд ибн Абдулрахмон ал-Фаҳмий ал-Мисрий (713–792) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Асли келиб-чиқиши Исфахондан бўлган. Нофеъ, Ато ибн Абу Рабоҳ, Катода, Ибн Ажлон сингари танкили тобеъинлардан ҳадис эшитган. Саховатли зот бўлган, танларга фатво бериш билан шуғулланган танкили мужтахид ҳисобланган. Ахли илмларга жуда катта ҳомийликлар қилган. Инчирма йил давомида уйда меҳмонсиз таом емагани нақл қилинган. Унинг ёзган асарлари бўлган, лекин бизгача етиб келмаган. Унинг таржимаи ҳолига бағишлаб Ибн Ҳажар ал-Аскалоний «ар-Раҳмат ал-ғайсия» деган рисола битган.

Марвон ибн Муовия ал-Фазорий – Абу Абдуллох Марвон ибн Муовия ал-Фазорий ал-Кўфий (ваф. 809) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Макка ва Дамашқда истикомат қилган. Ҳумайд ат-Тавил, Осим ал-Ахвал, Сулаймон ат-Таймий, Айман ибн Нобил каби тобеъинларга шогирд бўлган. Имом Аҳмад, Исҳоқ ибн Роҳвайх, Ибн Абу Шайба, Аҳмад ибн Мансур, Абу Қурайб, Саид ибн Мансур каби танкили муҳаддисларга устозлик қилган.

Молик ибн Анас – Абу Абдуллох Молик ибн Анас ал-Мадиний (713–795) машхур фақиҳ, муҷтаҳид олимлардан бири. Моликийлик мазҳабининг асосчиси. «Мадина имомини» деган фахрли унвонга эга бўлганлар. Унинг ҳадисга оид «ал-Муават» асари машхур.

Мункадир ибн Мухаммад ибн ал-Мункадир – Мункадир ибн Мухаммад ибн ал-Мункадир ал-Кураший ал-Маданий (ваф. 797) таъбаъа тоъбъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийи-си. ʻУз отази Мухаммад ибн ал-Мункадир ҳамда Абу Ҳозим, Ибн Шихоб аз-Зухрий каби тоъбъинлардан ҳадис ривот қилган. Лекин ҳадис ривоятинда кучли ҳисобланмаган.

Мусо ибн Иброҳим ибн Қасир ал-Ансорий – Мусо ибн Иброҳим ибн Қасир ал-Ансорий ал-Ҳаромий ал-Маданий (VIII аср) табъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Бир канча тобеъинлардан ҳадис ривоят қилган, лекин ривоятда қўй хато қилиши зикр этилган.

Мухаммад ибн Абдуллоҳ ал-Ансорий – Абу Абдурахмон Мухаммад ибн Абдуллоҳ ибн Абдурахмон ал-Ансорий ал-Маданий (ваф. 757) табаъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Мадинада масжидда уларнинг хонадонига тегишли илм ҳалқаси бўлган. Кам ривоят қилган, лекин Имом Молик каби мужтахидларга устозлик қилган.

Муҳаммад ибн ал-Фазл – Абу ан-Нўмон Муҳаммад ибн ал-Фазл ас-Садусий ал-Басрий (ваф. 838) табаъа тобеъинлардан бири, шиончли ҳадис ровийси. У зот Орим (Баджаҳл) лакаби билан танилган. Умарининг охирларида хотираси сустлашган экан. Имом Бухорий ундан 100 дан ортиқ ҳадисларни ривоят қилганлар.

Мухаммад ибн Аммор ал-Куразий (Кашокаш) – Мухаммад ибн Аммор ибн Хафс ал-Куразий (VIII аср) табаъа тобъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Унинг лақаби Кашокаш бўлган. Унинг шу номдagi она томондан бобоиси саҳобаларни кўрган тобъин хисобланади. У зот бир канча тобъинлардан хадис ривоят қилган, масжидда муаззинлик қилганлар.

Муҳриз ибн Ҳоруи — Муҳриз ибн Абдуллоҳ ат-Тамимий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийи-
си. Унинг исми Муҳаррар деб ҳам зикр қилинган. Жумладан,

Имом Бухорий унинг исми Мухаррар бўлган деб кайд қилган-
дир. Бироқ ҳадис ривоятда заиф деб ҳисобланган. «Сихохи
қатъда Имом ат-Термизийгина ундан ҳадис ривоят қилганлар,
қайси...

Мўътамир ибн Сулаймон – Абу Мухаммад Мўътамир ибн Сулаймон ибн Тархон ат-Таймий ал-Басрий (725–803) табача тобейинлардан бири, шончли хадис ровийси, Басра мухаддис-и. Ибн Умайр, Осим ал-Ахвал, Айюб ас-Сахтиённий ва Мансур ибн ал-Мўътамир каби тобейинлардан хадис ривоят қилган. Маънафа бориб истикомат қилган. Имом Аҳмад каби мухаддис-лорга устозлик ҳам қилган. Унинг «ал-Мағозий» номили хадис йиғилими бўлган.

Нух ибн Қайс — Абу Рух Нух ибн Қайс ибн Рабоҳ ал-Хуло-
ни ал-Басрий (ваф. 800) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли
қадис роъийси. Бир канча тобеъинлардан ҳалис ривоят килган.
Шиндликта айёланган. Имом Бухорийдан бошқа муҳаддислар
ушунг ривоятларини ўз тўпламларига киритганлар.

Рифоъа ибн Яхё ибн Абдуллох ибн Рифоъа ибн Рофъ аз-Зураккий – Рифоъа ибн Яхё ибн Абдуллох ибн Рифоъа ибн Рофъ аз-Зураккий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири, инлончили ҳадис равийси. Машинадаги Бани Зурайк қайида-сининг масжидида имомлик қилган. Имом ал-Каробисий ва Кутайба қаби олимлар ундан ҳадис ривоят қилганлар. Унинг номозда акса урган одам ҳақидати биттагина ривоятини Абӯ Муовуъ, ат-Термизий ва ан-Насойй қаби муҳаддислар ўз тўплам-ларида келтирганлар.

Собит ибн Мухаммад ал-Обид ал-Куфий – Абу Мухаммад Собит ибн Мухаммад ал-Обид ал-Куфий (ваф. 831) табаъа то-беъинлардан бири, ишончли хадис ровийси. Имом ас-Саврий, Мисъар ибн Кидом каби мухаддислар шотирди. Имом Бухо-рий ундан хадис ривоят қилганлар. У зот ўзининг обидлиги ва юхлиги билан танитган эkanлар. Лекин хадис ривоятда ун-чаллик кучли хисобланмаган.

Суфён ибн Уйайна – Суфён ибн Уйайна ибн Маймун ал-Хилолий ал-Куфий (725–814) кўфлик машхур олимлардан бири, ҳадис ровийси. Кўпроқ Маккада истикомат қилганлар. Ҳадис соҳасида «ал-Жомеъ» ва «ат-Тафсири» асарлари бўлган.

Убайд ибн Вокид – Абу Аббод Убайд ибн Вокид ал-Қайсий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири, басралик ҳадис ровийси. Бир қанча тобеъинларни кўриб, улардан ҳадис ривоят қилган. Лекин ҳадис ривоятида заиф деб топилган.

Умар ибн Али ал-Мукаддамий – Абу Жарфар Умар ибн Али ибн Ато ал-Мукаддамий ал-Басрий (ваф. 808) табаъа тобеъинлардан бири, басралик ҳадис ровийси. Аҳмад ибн Ханбал, Кутайба, Ибн Абу Шайба ва Бундор каби таниқли муҳаддисларга устоз саналади.

Умар ибн Убайд ат-Танофисий – Абу Ҳафс Умар ибн Убайд ат-Танофисий ал-Куфий (723–801) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Абу Исҳоқ ас-Сабъий, Симок ибн Ҳарб, ал-Аъмаш каби муҳаддислар шогирди, Аҳмад ибн Ханбал, Ибн Абу Шайба каби муҳаддислар устози.

Усмон ибн Абдуллоҳмон ал-Жумахий – Абу Амр Усмон ибн Абдуллоҳмон ал-Жумахий ал-Басрий (ваф. 800) табаъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Ҳумайд ат-Тавний каби тобеъинлардан ҳадис ривоят қилган. Лекин ҳадис ривоятида заиф саналган.

Фузайл ибн Сулаймон – Абу Сулаймон Фузайл ибн Сулаймон ан-Нумайрий ал-Басрий (ваф. 801) табаъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Ҳадис ривоятида заиф саналган.

Ҳолид ибн Абдуллоҳ ал-Воситий – Абу-л-Ҳайсам Ҳолид ибн Абдуллоҳ ал-Музаний ал-Воситий (734–799) табаъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Унинг «ат-Таххон» деган лақаби бўлган. Ҳумайд ат-Тавний, Сулаймон ат-Таймий, Ибн Авн каби тобеъинлардан ҳадис ривоят қилган.

Шарик – Абу Абдуллоҳ Шарийк ибн Абдуллоҳ ибн ал-Ҳолид ан-Нахавий ал-Куфий (713–794) таниқли ва ишончли ҳадис ровийси, муҳаддис олим, факих. Кўфда адолатли қозилик қилгани билан танилган. Асли келин-чикиши Бухородан бўлган.

Язид ибн Баён ал-Уқайлий – Абу Ҳолид Язид ибн Баён ал-Уқайлий (VIII аср) табаъа тобеъинлардан бири, ҳадис ровийси. Басрада масжидда муаззинлик қилган, кўзлари ожиз бўлган. Бундор, Имом ал-Доримий каби муҳаддислар ундан ҳадис ривоят қилганлар. Имом ат-Термизий унинг биттагина ҳадисини ривоят қилган. Лекин ҳадис ривоятида заиф саналган.

Язид ибн Ҳоруи – Абу Ҳолид Язид ибн Ҳоруи ибн Волий ал-Сулаймий ал-Воситий (735–822) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси, машхур муҳаддис олим. Асли Бухородан бўлган. Имом Аҳмад уни «Ҳадис хофиз» деганлар. Умарнинг охирида кўзлари ожиз бўлиб қолган. Ҳар куни чоптоқ намозини 16 рақат қилиб ўқир экан. Манбаларда унинг намозларни чиройли ўқиши алоҳида қайд қилинган. 25 минг ҳадисни ёд олганини, шомлиқларнинг ўзидан 20 минг ҳадисни ривоят қилганини айтган. Дарс мазруъаларида 70 мингтача исом қатнашган экан. Ҳадис тўплами бўлгани манбаларда зикр қилинган.

Ҳаммод ибн Зайд – Абу Исмомил Ҳаммод ибн Зайд ибн Дирхам ал-Азрак ал-Аздий ал-Жаҳзамий ал-Басрий (717–795) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси, таниқли муҳаддис олим. Абдуллоҳмон ибн Махдий уни Басранинг энг олим кишиси деб санатган. Имом Мошк эса унга жуда юқори баҳо берган. Кўзлари ожиз бўлган. Асли Сижистондан бўлиб, кул бўлиб, Басрага бориб қолган. 4000 ҳадисни ёддан ўқиб бергани нақл қилинган.

Ҳаммод ибн Салама – Абу Салама Ҳаммод ибн Салама ибн Динор ал-Басрий (ваф. 784) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси, муҳаддис олим, Басра муфтийси. Кўпша тобеъинларга шогирд бўлган. Ўз даврининг обид ва зоҳид кишиси

хисобланган. Дуоси ижобат бўлганга зотлардан бўлган. Басрада илк китоб ёзган олим сифатида ҳам эсланади. Имом Аҳмад унинг ўта ишончли ровий эканини таъкидлаганлар. Умрининг охирида зехнига путур етган экан.

Ҳасан ибн Атийя – Абу Али ал-Ҳасан ибн Атийя ибн Нажиҳ ал-Кураший ал-Кўфий (ваф. 827) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Базозлик билан шугулланган. Имом Бухорий ва бошқа муҳаддислар ундан ҳадис ривоят қилганлар. Имом ат-Термизий у ривоят қилган битта ҳадисни келтирганлар.

Ҳотим ибн Исмоил – Абу Исмоил Ҳотим ибн Исмоил ал-Ҳорисий ал-Маданий (ваф. 803) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Асли кўфалик бўлиб, Мадинада истикомат қилган. Исоҳк ибн Роҳвайх, Абу Курайб ва Ибн Абу Шайба каби муҳаддислар ундан ҳадис ривоят қилганлар.

Хушайм – Абу Муовия Хушайм ибн Башир ибн ал-Қосим ибн Динор ас-Сулаймий ал-Воситий (723–799) табаъа тобеъинлардан бири, ишончли ҳадис ровийси. Асли Бухородан бўлиб, отаси саройда ошпаз бўлган экан. 20 минг ҳадисни ёддан билгани нақл қилинган. Суфён ас-Саврийдан кўра зехнлироқ бўлгани нақл қилинган.

«Рубоъийёт ат-Термизий»даги Имом ат-Термизийнинг муҳаддис устозлари

Абд ибн Ҳумайд – Абд (Абдулҳамид) ибн Ҳумайд ибн Набр ал-Кеший (ваф. 863) таникли муҳаддислардан бири. Қадимги Кеш – Шахрисабъдан бўлганлар. «Тафсири» асари, шунингдек, «ал-Муснад» китоби билан шухрат қозонган.

Абдулаъло ибн Восит ал-Кўфий – Абдулаъло ибн Восит ал-Кўфий (ваф. 862) ишончли ҳадис ровийси. Имом ат-Термизий, Имом ан-Насоий, Ибн Жарир, Ибн Абу Дунаё, Абу Ҳотим ва Ҳаким ат-Термизий каби муҳаддислар ундан ҳадис ривоят қилганлар.

Абдулжаббор ибн ал-Аълоъ ал-Аътор – Абу Бақр Абдулжаббор ибн ал-Аълоъ ибн Абдулжаббор ал-Басрий (ваф. 862) «ал-Аътор» тахаллуси билан танилган ҳадис ровийси. Маккада яшганлар, Суфён ибн Уяйна, Абдулрахмон ибн Маҳдий каби муҳаддислар шотирди бўлиб, ўз навбатида, Имом Муслим, Имом ат-Термизий, Имом ан-Насоий, Ибн Ҳувайма каби буюк муҳаддисларга устозлик қилган. Ишончли ҳадис ровийси хисобланган.

Абдуллох ибн Имрон Абу-л-Қосим ал-Маккий ал-Кураший – Абу-л-Қосим Абдуллох ибн Имрон ал-Маккий ал-Кураший (ваф. 860) ҳадис ровийси. У Фузайл ибн Йез ва Суфён ибн Уяйна каби зотларнинг шотирди. Имом ат-Термизийнинг устозларидан бири. Обид зотлардан бири бўлган.

Абдуллох ибн Мунир – Абу Абдулрахмон Абдуллох ибн Мунир ал-Марвазий (ваф. 858) ишончли ҳадис ровийси. Марвалик зоҳид зотлардан бири бўлган. Имом Бухорий: «Абдуллох ибн Мунирга ўхшашини кўрмаганман!» – деб таърифлаганлар. Бошқа муҳаддислар ҳам ундан ҳадис ривоят қилганлар.

Абдуллох ибн Муовия ал-Жумахий ал-Басрий – Абу Жаъфар Абдуллох ибн Муовия ал-Жумахий ал-Басрий (ваф. 858) ишончли ҳадис ровийси. Абу Довуд, Имом ат-Термизий, Ибн Можа, Абу Бақр ал-Баззор каби муҳаддислар устози.

Абу Мусъаб – Абу Мусъаб Аҳмад ибн Абу Бақр аз-Зухрий ал-Авфий ал-Мадиний (767–856) ишончли ҳадис ровийси, фақиҳ олим. У Имом Моликиннинг катта шотирди бўлиб, «ал-Мувоъзининг» илк ровийси хисобланади. Мадина фақиҳи сифатида ушугланган, Мадинада қозилик қилган. У зот Имом Бухорий ва Имом Термизий каби муҳаддислар устози.

Ал-Ансорий – Абу Мусо Исоҳк ибн Мусо ал-Ансорий ал-Хитмий ал-Мадиний (ваф. 859) ишончли ҳадис ровийси. Нишопур қозиси. У зот Мазн ибн Исо, Суфён ибн Уяйна каби муҳаддислар шотирди бўлиб, Имом Муслим, Имом ат-Термизий

ва Имом ан-Насойи каби мухаддисларга устозлик қилган. Имом ат-Термизий кўпинча унинг номини келтирмастан ал-Ансорийи нисбаси билан зикр қилганлар.

Али ибн Хужр – Абулхасан Али ибн Хужр ибн Аёс ал-Марвазий (771–858) ишончли хадис ровийси. Асосан, Бағдодда яшган, умрининг охирида яна ўз ватани Марвага қайтиб келган. Имом Бухорий, Имом Муслим, Имом ат-Термизий, Ҳаким ат-Термизий каби мухаддисларга устозлик қилган. Имом Бухорий 5 та, Имом Муслим эса 188 та хадисни ундан ривоят қилганлар. Юз ёшларида вафот этган.

Аҳмад ибн Абда аз-Заббий – Абу Абдуллоҳ Аҳмад ибн Абда ибн Мусо аз-Заббий ал-Басрий (ваф. 860) ишончли хадис ровийси. Ҳаммод ибн Зайд, Фузайл ибн Йез каби зотлар шотирдн. Ундан «Сихохи ситта»да Имом Бухорийдан бошқа мухаддислар хадис ривоят қилганлар. Имом Бухорий эса «Сахиҳ»ларидан бошқа асарларида ундан хадис келтирганлар.

Аҳмад ибн Манъ – Абу Жъфар Аҳмад ибн Манъ ибн Абдуллахмон ал-Бағавий (777–858) ишончли хадис ровийси. Бағдодда яшган, Имом ат-Термизийнинг устози. Қирқ йил давомида ҳар уч кунда бир хатм қилган экан. Вафотидан кейин китобларидан бошқа бор мол-мулки бор йўғи 24 дирҳамгагина баҳоланган. Имом Аҳмаднинг кабри ёнига дафн қилинган.

Бишр ибн Муоз ал-Басрий ал-Ақадий – Абу Саҳл Бишр ибн Муоз ал-Ақадий ал-Басрий аз-Зарир (ваф. 859) ишончли хадис ровийси. Имом ат-Термизий, ан-Насойи ва Ибн Можа каби мухаддислар ундан хадис ривоят қилганлар.

Бишр ибн Ҳилол ас-Сиввоф – Абу Муҳаммад Бишр ибн Ҳилол ас-Сиввоф ан-Нумайрий ал-Басрий (ваф. 862) ишончли хадис ровийси. Яхё ал-Қаттон, Абдулворис ибн Савид каби мухаддислардан хадис ривоят қилган. Имом Бухорийдан бошқа мухаддисларга, шунингдек, Ҳаким ат-Термизийга устозлик қилганлар.

Восил ибн Абдулваъло – Абдулқосим Восил ибн Абдулваъло ибн Ҳилол ал-Ақадий ал-Қўфий (ваф. 859) ишончли хадис ровийси. Имом Бухорийдан бошқа мухаддисларга устозлик қилганлар.

Ибн Абу Умар – Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Яхё ибн Абу Умар ал-Ақадий ал-Даровардий (ваф. 858) ишончли хадис ровийси, Адан қозиси. Суфён ибн Уйайна ва Фузайл ибн Йезнинг хошотирларидан бири. Маккада истикомат қилганлар. Унинг «Ибн-Муснад» хадис тўплами бўлган. Узок умр кўрган, 77 марта ибда ҳаж қилган экан. Имом Муслим, Имом ат-Термизий каби унуг мухаддислар унга шотирд бўлишган.

Исмоил ибн Мусо ал-Фазорий – Абу Муҳаммад Исмоил ибн Мусо ал-Фазорий (ваф. 860) ишончли хадис ровийси. Имом Молик ва Суфён ибн Уйайнанинг шотирларидан бўлган. Имом Бухорий «Ҳалқ афъол ал-ибод» асаридан ундан хадис ривоят қилган. Абу Довуд, Имом ат-Термизий, Ибн Можа, Ибн Ҳузайма ва Абу Яъло каби мухаддислар уни ўзларига устоз деб биллишган. Шайхликда айбланган.

Исхок ибн Мансур – Абу Яъқуб Исхок ибн Мансур ибн Баҳром ал-Қўсаж ал-Марвазий (ваф. 865) ишончли хадис ровийси, факих ва олим. Нишопурда истикомат қилганлар. У зот Аҳмад ибн Ҳанбал ва Исхок ибн Роҳвайх каби мухаддислар шотирдн бўлган. «Сихохи ситта» тўшамларида унинг ривоят қилган хадислари келтирилган. Ҳанбалий мазҳаби факихи сифатида «ал-Масоил» номли фикхй тўшам тузган.

Мавн – Абу Яхё Мавн ибн Исо ал-Қаззоз ал-Ашжабий ал-Маданий (ваф. 814) ишончли хадис ровийси, факих олим. У зот Имом Моликиннг хошотирларидан бўлганлар. «Имом Моликлан "ал-Муваффо"даги барча хадисларни эшитганман!» – деганлар. Инаффурушлик касби билан шуғулланган.

Муҳаммад ибн Абдулваъло ас-Санъоний – Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Абдулваъло ас-Санъоний ал-Қайсий ал-Басрий

(ваф. 860) ишончли хадис ровийси. «Сихохи ситта»да Имом Бухорийдан бошқа барча мухаддислар ундан хадис ривоят қилганлар. Имом Муслим ундан 25 та хадис ривоят қилган.

Муҳаммад ибн Абдуллох ибн Базъ – Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Абдуллох ибн Базъ ал-Басрий (ваф. 862) ишончли хадис ровийси. Имом Муслим бошлиқ мухаддислар жамоаси ундан хадис ривоят қилганлар. Имом Муслим ундан 9 та хадис ривоят қилган.

Муҳаммад ибн ал-Ало Абу Курайб – Абу Курайб Муҳаммад ибн ал-Ало ибн Курайб ал-Хамдоний ал-Куфий (777–862) ишончли хадис ровийси. Унинг 300 минг хадисни ёл билгани нақл қилинган. Бағдодда Имом Аҳмаддан кейин энг кўп хадис билдирган одам сифатида таърифланган. Имом Бухорий, Имом Термизий каби буюк мухаддислар устози. Имом Бухорий ундан 75 та, Имом Муслим эса 556 та хадисни ривоят қилганлар.

Муҳаммад ибн ал-Мусанно – Абу Мусо Муҳаммад ибн ал-Мусанно ибн Убайд ал-Аназий (783–866) ўз даврининг машхур мухаддисларидан бири. Имом Бухорий, Имом Муслим ва Имом Термизий каби буюк мухаддислар устози. Имом Бухорий ундан 103 та хадисни, Имом Муслим эса 772 та хадисни ривоят қилганлар. У зотнинг ўз хадис тўплами бўлган.

Муҳаммад ибн Башшор – Абу Бақр Муҳаммад ибн Башшор ибн Усмон ал-Абдий ал-Басрий (784–866) ишончли хадис ровийси, машхур мухаддис. У зот онасининг хизмати билан Басрадан ташкари чиқмаган эканлар. У зот Бундор лакаби билан танилган. Бундор – хирожларни назорат қилувчи, солиқлар дафтарини юритувчига нисбатан айтилган бўлиб, ўз шаҳридаги барча хадисларни ёл олган ва кўлидаги дафтарда мавжуд хадислар ҳофизига нисбатан ҳам кўпланган. «Сихохи ситта» муаллифлари унинг шогирди ҳисобланади. Абу Довуд: «Мен Бундордан 50 минг хадисни ёзиб олганман!» – деганлар. Имом Бухорий ундан 205 та хадисни, Имом Муслим эса 460 та хадисни ривоят қилганлар.

Муҳаммад ибн Марзуқ – Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Марзуқ ал-Бохилӣ (ваф. 863) ишончли хадис ровийси. Имом Муслим, Имом ат-Термизий ва Ибн Можа ундан хадислар ривоят қилганлар. Имом Муслимда унинг 7 та хадис ривоти сақланиб қолган.

Муҳаммад ибн Хотим ал-Муқаттиб – Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Хотим ибн Сулаймон аз-Зиммий ал-Муқаттиб (ваф. 861) ишончли хадис ровийси. Асли хуросонлик бўлиб, Бағдодда яшатаганлар. Имом ат-Термизий, Имом ан-Насоий, Имом ал-Доримий, Абу Хотим ар-Розий каби мухаддислар ундан хадис ривоят қилганлар.

Наср ибн Абдулрахмон ал-Куфий – Абу Сулаймон Наср ибн Абдулрахмон ибн Бақвор ан-Ножий ал-Куфий (ваф. 863) ишончли хадис ровийси. Имом ат-Термизий, Ибн Можа, Абу Хотим ар-Розий ва Ибн Жарир ат-Табарий каби мухаддис ва олимларнинг устози ҳисобланади. У зот ўзининг хусни хулқи ва ишлитган чеҳраси билан танилган экан.

Наср ибн Али – Абу Амр Наср ибн Али ал-Жаҳзамий ал-Басрий (ваф. 865) ишончли хадис ровийси. «Сихохи ситта» муаллифларининг барчаси у зотдан хадис ривоят қилганлар. У кичик Наср ибн Али дейилади. Катта Наср ибн Али у зотнинг бобоси бўлади. У зотни хадис илмида «хужжат» деб таърифланган. Басрада қозилиқ тақлиф қилинган кечаси вафот этган. У зот тўғрисида Басрада ундан кўра ақлироқ одам бўлган дейилган.

Савид ибн Абдулрахмон – Абу Убайдуллох Савид ибн Абдулрахмон ибн Ҳасон ал-Махзумий (ваф. 863) ишончли хадис ровийси. Имом Термизий, Насоий, Ибн Ҳуайма каби мухаддислар устози. Мақкада вафот этган.

Савид ибн Яъқуб ат-Толакони – Абу Бақр Савид ибн Яъқуб ат-Толакони (ваф. 859) ишончли хадис ровийси. Ҳаммад ибн Зайд, Абдуллох ибн ал-Муборак, Муътамир ибн Сулаймон,

Хушайм каби хадис олимларининг шотирди бўлиб, Абу Довуд, Имом ат-Термизий ва Имом ан-Насойи каби мухаддислар ундан хадис ривоят қилганлар. У зот Хуросон мухаддиси сифатида таърифланган. Нишопурда хадис олимларига сабоқ берганлар.

Сувайд – Абулфазл Сувайд ибн Наср ат-Тўсоний ал-Марвазий (ваф. 855) ишончли хадис ровийси. Шох деган лақоби бўлган. Ибн ал-Муборак, Ибн Уйайна каби мухаддислар шотирди, Имом ат-Термизий, Имом ан-Насойи каби мухаддислар устози.

Укба ибн Муқрам ал-Басрий – Абу Абдулмалик Укба ибн Муқрам ал-Амий ал-Басрий (ваф. 865) ишончли хадис ровийси. Имом Муслим бошлик мухаддислар ундан хадис ривоят қилганлар. Абу Довуд уни ўта ишончли зот деб таърифлаганлар. У зотнинг хузурда Ғундар ва Ибн ал-Мадинийнинг хадис тўпламлари мавжуд бўлган.

Юсуф ибн Ҳаммод ал-Басрий – Абу Яъқуб Юсуф ибн Ҳаммод ал-Мўъний ал-Басрий (ваф. 860) ишончли хадис ровийси. Имом Муслим, Имом ат-Термизий, ибн Можжа каби мухаддислар ундан хадис ривоят қилганлар. Имом Насойи уни ишончли хадис ровийси деганлар.

Яхё ибн Талха ал-Ярбуъий ал-Кўфий – Абу Закарий Яхё ибн Талха ибн Абу Касир ал-Ярбуъий ал-Кўфий (IX аср) ишончли хадис ровийси. Суфён ибн Уйайна ва бошқа хадис олимларидан сабоқ олган. Имом ат-Термизийнинг устозларидан бири.

Яхё ибн Ҳабоб ибн Арабий – Абу Закарий Яхё ибн Ҳабоб ибн Арабий ал-Ҳорисий ал-Басрий (ваф. 863) ишончли хадис ровийси. Ўз даврининг етук олимларида таҳсил олган. «Сихохи ситта»нинг Имом Бухорийдан бошқа муаллифлари эса ундан хадис ривоят қилганлар.

Кутайба ибн Савил – Абу Ража Кутайба ибн Савил ибн Жамил ас-Сакафий ал-Бағалоний ал-Балхӣй (767–855) ишончли

хадис ровийси, улў ва таникли мухаддис. Имом Бухорий бошлик мухаддисларнинг устози. Имом Бухорий ундан 308 та, Имом Муслим эса 668 та хадис ривоят қилганлар.

Ҳаннод – Абуссарий Ҳаннод ибн ас-Сарий ал-Кўфий ал-Доримий (769–857) ишончли хадис ровийси, улў ва таникли мухаддис. Зоҳидлиги ва обидлиги сабабли «Кўфа роҳиб» номи билан танилган. Имом Бухорийдан бошқа мухаддислар ундан хадис ривоят қилганлар. Имом Аҳмад: «Кўфада Ҳаннодни ўзининг лозим тутинг!» – деганлар. Имом Вакеъ у зотни ниҳоят даражада ҳурмат ва таъзим қилганлиги нақл қилинган. У зотнинг «Китоб аз-Зухд» номли асари бўлган.

Ҳасан ибн Арафа – Абу Али ал-Ҳасан ибн Арафа ибн Язид ал-Абдий ал-Бағдодий (767–871) ишончли хадис ровийси. Имом ат-Термизий ва Ибн Можжанинг устозларидан бири, Имом ан-Насойи ҳам восита билан ундан хадис ривоят қилганлар. Унинг хадис тўплами бўлган. Бағдодда яшаб, боғаларга мактабдорлик қилган экан.

Ҳумайд ибн Масъада ал-Басрий – Абу Али Ҳумайд ибн Масъада ибн ал-Муборак ал-Бохилӣй ал-Басрий (ваф. 859) ишончли хадис ровийси. Имом Бухорийдан ташқари «Сихохи ситта»нинг барча муаллифлари ундан хадис ривоят қилганлар. Имом ан-Насойи ўз шайхлари рўйхатида уни ишончли хадис ровийси эканини қайд қилганлар. У зот Исфаҳон қозисини қотиби бўлиб илмий фаолият юритган, умрининг охирида йерига келган эканлар.

Ҳусайн ибн ал-Ҳасан ал-Марвазий – ал-Ҳусайн ибн ал-Ҳасан ал-Марвазий (ваф. 861) ишончли хадис ровийси. Мактаб иттиҳомат қилганлар. У зот Абдуллоҳ ибн ал-Муборакнинг шотирди ҳисобланади. Имом ат-Термизий ва Ибн Можжа ундан хадис ривоят қилганлар.

КЎРСАТКИЧЛАР

Исмлар кўрсаткичи

«Рубоъийёт ат-Термизий»даги ровий саҳобага

Абдуллох ибн Абу Авфо – 86; 96.
 Абдуллох ибн Жаъфар – 98.
 Абдуллох ибн Саржис – 157.
 Абдуллох ибн Умар – 6; 20; 21; 25; 43; 48; 61; 65; 68; 69; 71; 75;
 80; 89; 90; 92; 113; 115; 136; 154; 155.
 Абу Жухайфа – 97.
 Абу Махзура – 8.
 Абу Савид ал-Худрий – 137.
 Абу Умома ал-Боҳилӣ – 35; 59; 130.
 Абу Хурайра – 32; 99; 121; 133; 162.
 Абу Шурайх ал-Адавӣ – 41; 107.
 Адо ибн Холид ибн Хавза – 56.
 Анас ибн Молик – 4; 7; 10; 11; 12; 13; 14; 16; 28; 29; 30; 34; 36;
 37; 38; 39; 40; 42; 47; 49; 50; 51; 53; 55; 60; 62; 63; 66; 72; 81; 82;
 84; 87; 88; 91; 101; 102; 104; 105; 106; 109; 110; 111; 112; 116;
 118; 120; 123; 124; 125; 127; 128; 131; 132; 134; 138; 139; 140;
 143; 144; 145; 148; 149; 150; 151; 152; 153; 158; 159; 160; 164;
 165; 166; 172; 173; 174; 176.
 Бароъ ибн Озӣб – 78; 156.

* Ракамлар «Рубоъийёт»да келтирилган ҳадисларнинг тартиб рақамини англатди.

Жабир ибн Абдуллох – 3; 15; 22; 24; 46; 54; 57; 58; 67; 73; 76; 85;
 91; 94; 95; 100; 108; 117; 146; 163; 169; 170; 175.
 Жабир ибн Самура – 23; 27; 33; 64; 119; 142; 161.
 Ибн Аббос – 79; 135.
 Минсар ибн Махрама – 147; 171.
 Мутира ибн Шуъба – 19.
 Нуъмон ибн Башир – 9; 126.
 Рафъа ибн Рофъ ибн Афров – 18.
 Рубайъ бинти Муъаввиз ибн Афров – 1; 52.
 Садма ибн ал-Ақваъ – 5; 74.
 Сафина – 2.
 Саъд ибн Саъд ас-Созидӣ – 26; 83; 103; 122; 129; 141; 168.
 Турк ибн Ашйам ибн Масъуд ал-Ашжаъӣ – 17.
 Уба ибн Омир – 31; 167.
 Умайма бинти Рукайка – 77.
 Умайр маъло Обу-л-Лаҳм – 70.
 Умома ибн Шарик – 114.
 Умома ибн Абдуллох – 45.
 Хориса ибн Ваҳб – 44.

«Рубоъийёт ат-Термизий»даги ровий тобеъинлар

Абулазиз ибн Сухайб – 37; 49; 55.
 Абдуллох ибн Абдулрахмон ибн Маммар ал-Ансорий – 172.
 Абдуллох ибн Динор – 75; 80; 90; 92; 115; 136; 154.
 Абдуллох ибн Муҳаммад ибн Ақил – 1; 3.
 Абдулмажид ибн Ваҳб – 56.
 Абдулмалик ибн Абу Махзура – 8.
 Абдулрахмон ал-Аъраж – 121.
 Абу Жаъра – 79; 135.

Абу Зилог – 34; 128.
 Абу Имрон ал-Жавний – 131; 145.
 Абу Исом – 101.
 Абу Исхок ал-Хамадоний – 44; 78; 156.
 Абу Молик ал-Ашжавий – 17.
 Абу Отика – 38.
 Абу Райхона – 2.
 Абу Хозим – 26; 83; 103; 122; 129; 168.
 Абу Хорун ал-Абдий – 137.
 Абу Юнус – 162.
 Абу Яъфур ал-Абдий – 96.
 Абу-з-Зубайр – 15; 46; 58; 67; 73; 76; 94; 95; 117; 146; 163; 170.
 Абу-р-Рихол ал-Ансорий – 112.
 Айман ибн Нобил – 45.
 Али ибн ал-Акмар – 97.
 Алло ибн Абдурахмон – 4.
 Амр ибн Абу Амр – 176.
 Амр ибн Динор – 24; 54; 57; 85; 93.
 Анас ибн Сирин – 21.
 Ато ибн Абу Рабох – 100.
 Жавд Абу Усмон – 153; 166.
 Зайд ибн Аслам – 90; 113.
 Зиёд ибн Илока – 19; 114.
 Зарбий – 104.
 Ибн Абу Мулайка – 147; 171.
 Ибн Шихоб аз-Зухрий – 12; 13; 88; 102; 106; 138; 141.
 Иброхим ибн Майсара – 28.
 Исмоил ибн Абу Холид – 86.
 Мишрах ибн Ховон (Охон) – 31; 167.
 Муоз ибн Рифоъа – 18.

Муслим ал-Аъвар – 50.
 Муслим ал-Мулоий – 165.
 Муҳаммад ибн ал-Мункадир – 3; 22; 28; 77; 108; 175.
 Муҳаммад ибн Аммор ибн Савд ал-Караз – 133.
 Муҳаммад ибн Зайд – 70.
 Муҳаммад ибн Зиёд Абу-л-Хорис ал-Басрий – 32.
 Муҳаммад ибн Зиёд ал-Алхоний – 130.
 Муҳаммад ибн Зиёд ал-Жумахий – 99.
 Норв – 6; 20; 25; 43; 48; 61; 65; 68; 69; 71; 89; 90; 155.
 Олим ал-Ахвал – 157.
 Рифоъа ибн Абу Абдурахмон – 160.
 Салима ибн Вардон ал-Лайсий – 110.
 Савд ибн Иброхим – 98.
 Савд ибн Абу Савид ал-Макбурий – 41; 107.
 Савд ибн Язид Абу Маслама – 16.
 Синок ибн Харб – 9; 23; 27; 33; 64; 119; 126; 142; 161.
 Собит ал-Буноний – 49; 53; 72; 87; 111; 125; 152.
 Солих мавло ат-Тавъама – 133.
 Сулаймон ат-Таймий – 144.
 Тахха ибн Хирош – 169.
 Умид ибн Заквон – 52.
 Умид ибн Абдуллох (ас-Салусий) – 143.
 Уррис ибн ан-Нўмон ал-Лайсий – 124.
 Умид ат-Тавийл – 14; 36; 39; 40; 42; 51; 60; 81; 82; 84; 91; 105;
 109; 116; 118; 120; 127; 132; 134; 140; 148; 149; 150; 151; 158;
 159; 164; 173.
 Улода – 7; 10; 11; 30; 37; 47; 55; 63; 66; 123.
 Улоб ибн Бишр – 62; 139.
 Урухбил ибн Муслим ал-Хавлоний – 35; 59.
 Улод ибн Абу Убайд – 5; 74.

Яхё ибн Абу Исхок ал-Хазрабий – 29.
Яхё ибн Савд ал-Ансорий – 174.

«Рубоъийёт ат-Термизий»даги ровий табаъа тобъинлар

Аббод ибн Аббод ал-Мухаллабий – 79; 135.
Аббод ибн Лайс Сохиб ал-Каробисий ал-Басрий – 56.
Абдулазиз ибн Абу Хозим – 26; 103.
Абдулазиз ибн Муслим – 34; 128.
Абдулазиз ибн Мухаммад – 113.
Абдулваххоб ас-Сакафий – 91; 140.
Абдулворис ибн Савд – 49; 101.
Абдуллох ибн ал-Муборак – 134; 143.
Абдуллох ибн Бакр – 148.
Абдуллох ибн Жавфар – 26; 154.
Абдулхамид ибн Сулаймон – 122.
Абдулрахмон ибн Абу-л-Маволий – 22.
Абу Авона – 7; 9; 10; 11; 19; 30; 37; 47; 55; 63; 66; 114; 123.
Абу Бакр ибн Айёш – 78; 81.
Абу Осим – 62.
Абу-л-Ахвас – 23; 27; 33; 44; 126.
Айноб ибн Жобир – 161.
Али ибн Обис – 165.
Али ибн Мусхир – 50.
Аттоф ибн Холид ал-Махзумий – 83.
Ахмад ибн Башир – 139.
Бишр ибн ал-Муфаззал – 1; 52; 70.
Жавфар ибн Сулаймон аз-Забуъий – 72; 111; 125; 145; 153; 166.
Зиёд ибн ар-Рабъ – 131.
Ибн Абу Адий – 40; 118; 132.

Ибн Абу Фудайк – 110.
Ибн Лахья – 31; 94; 162; 167.
Иброхим ибн Абдулазиз ибн Абдулмалик ибн Абу Махзура – 8.
Иброхим ибн Савд – 98.
Исмоил ибн Айёш – 35; 59; 130.
Исмоил ибн Жавфар – 4; 36; 39; 60; 75; 80; 82; 84; 116; 127; 158; 159; 164; 172.
Исмоил ибн Иброхим – 16; 105.
Исмоил ибн Утайя – 2.
Лайс ибн Савд – 6; 13; 20; 25; 41; 43; 48; 58; 61; 65; 68; 69; 71; 73; 99; 100; 107; 138; 146; 147; 155; 163; 170; 171; 174.
Марвон ибн Муовия ал-Фазорий – 14; 45.
Молик ибн Анас – 46; 67; 88; 90; 92; 95; 102; 136; 160; 175; 176.
Мункадир ибн Мухаммад ибн ал-Мункадир – 108.
Мусо ибн Иброхим ибн Касир ал-Ансорий – 169.
Мухаммад ибн Абдуллох ал-Ансорий – 120.
Мухаммад ибн ал-Фазл – 152.
Мухаммад ибн Аммор ал-Куразий (Кашокаш) – 133.
Мухриз ибн Хорун – 121.
Муътамир ибн Сулаймон – 173.
Нух ибн Кайс – 137.
Рифоъа ибн Яхё ибн Абдуллох ибн Рифоъа ибн Рофъ аз-Зу-
ррий – 18.
Собит ибн Мухаммад ал-Обид ал-Куфий – 124.
Суфён ибн Уйайна – 3; 12; 15; 28; 57; 76; 77; 85; 96; 106; 115; 141; 144; 156.
Умар ибн Вокид – 104.
Умар ибн Али ал-Мукаддамий – 129.
Умар ибн Убайд ат-Танофисий – 119.
Уммон ибн Абдулрахмон ал-Жумахний – 99.

Фузайл ибн Сулаймон – 168.
 Холид ибн Абдуллох ал-Воситий – 109.
 Хаммод ибн Зайд – 21; 24; 32; 42; 53; 54; 87; 152; 157.
 Хаммод ибн Салама – 117.
 Хасан ибн Атийя – 38.
 Хотим ибн Исмонл – 5; 74.
 Хушайм – 29; 149.
 Шарик – 64; 97; 142.
 Язид ибн Баён ал-Укайлий – 112.
 Язид ибн Хорун – 17; 51; 86; 150; 151.

Абу Исо ат-Термизийнинг устозлари

Абд ибн Хумайд – 150; 151; 152.
 Абдулаъло ибн Восил ал-Кўфий – 38; 124.
 Абдулжаббор ибн ал-Алоъ ал-Аттор – 106.
 Абдуллох ибн Имрон Абу-л-Косим ал-Маккий ал-Кураший – 103.
 Абдуллох ибн Мунир – 62.
 Абдуллох ибн Муовия ал-Жумахий ал-Басрий – 34; 117; 128.
 Абу Мусъаб – 121.
 ал-Ансорий – 90; 102; 160; 175; 176.
 Али ибн Хужр – 2; 4; 16; 26; 36; 39; 50; 59; 60; 75; 80; 82; 84; 116; 127; 133; 142; 154; 158; 159; 164; 172.
 Ахмад ибн Абда аз-Заббий – 152; 157; 173.
 Ахмад ибн Манъ – 2; 17; 29; 45; 51; 76; 85; 86; 96; 105; 149; 150.
 Бишр ибн Муоз ал-Басрий ал-Акадий – 7; 8; 19; 114.
 Бишр ибн Хилол ас-Сиввоф – 72.
 Восил ибн Абдулаъло – 78.
 Ибн Абу Умар – 3; 15; 57; 115; 141; 144; 156.

Исмонил ибн Мусо ал-Фазорий – 98; 165.
 Исхок ибн Мансур – 148.
 Мамъ – 90; 102; 160; 175; 176.
 Мухаммад ибн Абдулаъло ас-Санъоний – 129.
 Мухаммад ибн Абдуллох ибн Базъ – 131; 168.
 Мухаммад ибн ал-Ало Абу Курайб – 119.
 Мухаммад ибн ал-Мусанно – 112.
 Мухаммад ибн Башир – 40; 56; 118; 140.
 Мухаммад ибн Марзук – 104.
 Мухаммад ибн Хотим ал-мукаттиб – 120.
 Ниср ибн Абдулрахмон ал-Кўфий – 139.
 Ниср ибн Али – 85; 93.
 Салид ибн Абдулрахмон – 106.
 Салид ибн Яъкуб ат-Толаканий – 134; 161.
 Сушайд – 143.
 Уба ибн Муқрам ал-Басрий – 110.
 Утайба ибн Саяд – 1; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 27; 28; 30; 31; 32; 33; 37; 41; 42; 43; 44; 46; 47; 48; 49; 53; 54; 55; 58; 61; 63; 65; 66; 67; 68; 69; 70; 71; 73; 74; 77; 79; 83; 87; 88; 89; 90; 92; 93; 94; 95; 97; 100; 101; 102; 107; 108; 109; 111; 113; 122; 123; 125; 126; 135; 136; 137; 138; 145; 146; 147; 153; 155; 160; 162; 163; 166; 167; 170; 171; 174; 175; 176.
 Халид – 23; 35; 59; 64.
 Халил ибн Арафа – 130.
 Хувайд ибн Масъада ал-Басрий – 52; 91.
 Хувайл ибн ал-Хасан ал-Маразий – 132.
 Ибнуф ибн Хаммод ал-Басрий – 99; 101.
 Ибн ибн Талха ал-Ярбуъий ал-Кўфий – 81.
 Ибн ибн Хабиб ибн Арабий – 169.

МУНДАРИЖА

Абу Исо ат-Термизий ва унинг «Тўрт ровийлик хадислар»
(«Ар-Рубобийёт фи-л-хадис») асари 3

Тўрт ровийлик хадислар (Ар-Рубобийёт фи-л-хадис)

Биринчи жуз 10
Иккинчи жуз 54

Шахслар ҳақида маълумот 84
Кўрсаткичлар 122
Асарнинг факсимилеси 134

٤٧٠١ الرباعيات في الحديث

УЎК: 821.512.133(092) Термизий
КБК: 83.3(5Ў)

Т41

ат-Термизий, ал-Ҳаким

141

Ал-Илал ас-сағир [Матн] / Абу Исо ат-Термизий. Таржимон
ва нашрга тайёрловчилар Ҳ. Аминов, М. Исмоилов, Б. Абдул-
лаев. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
«Фан» наشريёти давлат корхонаси, 2018. – 224 бет.

ISBN 978-9943-19-459-5

Илмий-матрифий нашр

Абу Исо ат-Термизий

АР-РУБОВИЙЁТ ФИ-Л-ХАДИС

Тўрт ровийлик ҳадислар

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

«Фан» нашриёти давлат қорхонаси

Тошкент—2018

Муҳаррир Жаҳонгир Қўлишев

Балний муҳаррир Умид Саидов

Сахифаловчи Ҳасан Мақсудов

Нашриёт лицензияси АЛ № 266, 15. 07. 2015 й.

09.10.2018-йилда босништа руҳсат этилди.

Қотоз бичими $60 \times 84 \frac{1}{16}$ «Times New Roman» тарнитураси.

Кетли 12. Шартли босма табоғи 10,75. Адади 200 нусаха.

Буюртма раками № 03, Бахоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

«Фан» нашриёти давлат қорхонасида нашртга тайёрланди.
100047, Тошкент ш., Яхё Ғуломов кўчаси, 70-уй.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

«Фан» нашриёти давлат қорхонаси босмақонасида чоп этилди.
100047, Тошкент ш., Яхё Ғуломов кўчаси, 70-уй.

أبو عيسى محمد بن عيسى الترمذي

الرجاءات في الحديث

«АР-РУБОБИЙЁТ
ФИ-Л-ХАДИС»

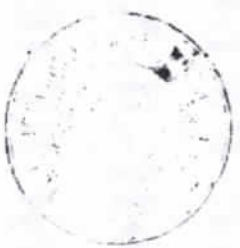
АСАРИ ҚЎЎЎЎЎЎЎЎЎЎЎЎ
ФАКСИМЕЛ НУСХАСИ

-1852-

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAYLIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

المطبعة
على أي عهد الملك
ولي الأثر في تاريخ
الملك
موسى بن عبد الله
الملك
الملك

جداول الزمان
الزمن

٢٨٢

MILLET GENEL KÜTÜPHANESİ
Yeni KAYIT No. 282
TASNİF No.

بسم الله الرحمن الرحيم
أخبرنا الشيخ الاسلام العالم العلامة شيخ الدين محمد بن
أحمد بن عمر القزويني المالكي قال أخبرنا الشيخ أبو عبد الله محمد
بن أحمد بن علي بن أبي المثنى الحلبي والجلال عبد الله بن علي بن يحيى
ابن فضل الله البصري قال أخبرنا أبو الحسن علي بن أحمد بن محمد
ابن صالح بن مكي العنبري قال الأول جماعة عليه الجز الأول منها
وقال الثاني حصو لها في الرابعة قال أخبرنا الإمام أبو
الحسن محمد بن علي بن محمد بن عبد الواحد بن الجباري أنا أبو جعفر
محمد بن محمد بن محمد بن طبرزد البغدادي أنا أبو الفتح عبد الملك بن
القاسم بن أبي سهل الكوفي ثقة عليه وأنا السمع عله قال أخبرنا
أبو عامر محمد بن القاسم الأزدي وأبو بكر أحمد بن محمد الصمد
العنبري وأبو نصر عبد العزيز بن محمد الزبيري قال أبو الحسين
أبو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد الله بن أبي الجراح الجرجاني قال
أخبرنا أبو العباس محمد بن محمد بن محبوب المحبوبي المروزي قال
أخبرنا أبو علي محمد بن سودة بن موسى التميمي الجافظي رحمه الله
تعالى قال حدثنا فقيهة حدتنا بشر بن المفضل عن عبد الله بن محمد
ابن عتيق عن الربيع بن مفضل عن مولى بن عوف عن أبي بصير عن عبد الله بن
مسح بن راسه عن مولى عن أبي بصير عن مولى عن أبي بصير عن مولى
طاهر بن روح وبطونهم قال أبو عيسى هذا حديث حسن حديث

وَمَا لَهُمْ

تَقِيَّةٌ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ زَيْنٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْإِسْلَامِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الَّذِي يَقُولُ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَكَأَنَّمَا وَتَرَاهُ كَمَا تَرَاهُ قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ وَبَشِيرٌ مَعَاذَ اللَّهِ لَا حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيَصِلْهَا إِذَا ذَكَرَهَا قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا بَشِيرٌ مَعَاذَ اللَّهِ هَبْ بَنِي عُمَرَ بْنِ الْإِسْلَامِ بْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَجَدَنِي جَمِيعًا عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقَدَمُ وَالْقَدَمُ الْإِذَا أَنْ جَرْنَا فَاقَالَ أَبُو هَبْ مِثْلَ إِذَا تَقَالَ لَمْ يَسْرُ قُلْتُ لَهُ أَعَدَّ عَلَيَّ فَوَصَفَ الْإِذَا أَنْ لَمْ يَجِيعَ قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ عَنْ تَيْمَالِ بْنِ حَزِيبٍ عَنْ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ بِي صَبُورٌ فَخَرَجَ يَوْمَافِي رَجُلًا خَارِجًا صَدْرُهُ عَلَى الْقَوْمِ فَقَالَ لَسْتُ بِي صَبُورٌ فَمِنْ أَوْلِيَاءِ الْفِرَافِ بَيْنَ وَجْهِهِمْ قَالُوا أَبُو عُبَيْدَةَ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَخْفِ النَّاسِ صَلَاةً فِي بَيْتِهِ قَالُوا أَبُو عُبَيْدَةَ وَهَذَا حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَرَضِيَ

هَذَا حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَرَضِيَ

هَذَا حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَرَضِيَ

أَخْبَرَنِي بَشِيرٌ وَعَلِيُّ بْنُ خُنْجَرٍ قَالَ لَا حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي رِجَاءٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَوَضَّأُ بِالْمَدَى وَيُغَسِّلُ بِالصَّاعِ قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ بِمِثْلِ الْيَمِينِ وَرَضِيَ عَنْهُ قَالَ رَسْمَانُ وَحَدَّثَنَا تَيْمَالُ بْنُ حَزِيبٍ عَنْ الْمُسْلِمِ بْنِ جَابِرٍ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مَعَهُ فَدَخَلَ عَلَى امْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَلَبِثَتْ لَهُ شَاءَ مَا كُلُّهُ وَأَتَتْهُ بِقِطْعٍ مِنْ رَطْبٍ فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ تَوَضَّأَ لِلظُّهْرِ وَصَلَّى ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَتْهُ فَعَلَا لَهُ مِنْ غِلَاةِ الشَّاةِ فَأَكَلَ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ حَتَّى رَأَى نَجْشَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي دَارِهِ بِالْبَيْتِ حِينَ انْصَرَفَ مِنَ الظُّهْرِ وَدَارُهُ يَحْتَبِ السَّجْدَةَ فَقَالَ قَوْمُوا فَصَلُّوا قَالَ فَقُنَّا فَعَلَيْنَا فَأَمَّا انْصَرَفْنَا فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ تِلْكَ صَلَاةُ الْمُنَافِقِينَ يَجْلِسُ رَبِّ الشَّيْءِ بَيْنَ قُرْنَيْ السَّيْطَانِ قَامَ فَنُفِّرَ أَيْدِيَهُ لَا يَذُرُ اللَّهُ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ هَذَا حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْلِسُ الْعُزْبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَتَوَارَتْ بِالْحُجَابِ قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا

فعلية قال نعم حديث حسن صحيح حدثنا احمد بن حنبل في صحيحه
 عن يونس بن هريرة عن ابي مالك الاشجعي قال قلت لابي ابي
 خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم والي بكر وعمر وعثمان
 وعليهم السلام ما ههنا بالكوفة خيرا من خمس سنين اكلوا
 بغيره قال اي بني محمد قال ابو عيسى حديثنا صالح بن عبد
 الله حدثنا ابو عوانة عن ابي مالك الاشجعي بهذا الاسناد
 معنا حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حدثنا يرقا ع
 ابن يحيى بن عبد الله بن يرقا ع عن رافع الزرقي عن ابي
 ابي رفاع ع عن ابيه قال صليت خلف رسول الله صلى الله عليه
 وسلم فمطست فقلت الحمد لله حمد الشراطينا مباركا فيه مباركا
 عليه كما يحب ربنا ويرضى فلما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم
 انصرف فقال من المستكلم في الصلاة فلم يتكلم احد ثم قالها الثانية من المستكلم
 من المستكلم في الصلاة فلم يتكلم احد ثم قالها الثالثة من المستكلم
 في الصلاة فقال رفاع بن رافع بن عوف انا يرسول الله قال
 كيف قلت قال قلت الحمد لله حمد الشراطينا مباركا فيه مباركا
 عليه كما يحب ربنا ويرضى فقال النبي صلى الله عليه وسلم والي
 نفسي مبارك لقد ابتدها بضعه وثلاثون ملكا اياهم يصعد بها
 قال ابو عيسى حديث حسن حديثنا قتيبة وبنسوة
 معاذ قال لا حدثنا ابو عوانة عن زيار بن علقمة عن المغيرة بن

شعب

قالوا لا نرى شيئا من ذلك
 اياه قالوا لا نرى شيئا من ذلك
 صلى الله عليه وسلم

ومما لا يفتنون القراء بالحمد لله رب العالمين قال ابو عيسى
 هذا حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حدثنا سفيان بن عيينة
 عن الزهري عن انس بن مالك به النبي صلى الله عليه وسلم قال اذا
 حضرت العشاء اقيمت الصلاة فابدي وايا العشاء قال ابو عيسى
 حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حدثنا الليث عن ابن ابي
 عن انس بن مالك عن فرس بن محمد بن ابي عدا فمصلينا معه فوجدنا
 ثم انصرف فقال اما الامام او قال انما جعل الامام ليؤتم به
 فاذا كنتم فله وواذ اذ ارفع فالدعاء واذا انا
 سمع الله لم نجاه فقولوا ربنا ولك الحمد واذا اجهدنا سجودا
 واذا صلى قائمنا فصلوا فقولوا اللهم صل على محمد وآل محمد
 حديث صحيح حديثنا قتيبة حدثنا حماد بن عمار عن ابي
 عن حماد عن انس بن مالك ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 قال والله اني لاسمع بك الصبي وانما في الصلاة فاحفف محافة
 ان تصلي اثم قال ابو عيسى حديث حسن صحيح حديثنا
 ابن ابي عمر حدثنا سفيان بن عيينة عن ابي الزبير عن جابر
 قال قيل للنبي صلى الله عليه وسلم اي الصلاة افضل قال
 طول القنوت حديث حسن صحيح حديثنا علي بن حجر
 اسمعيل بن ابراهيم عن سعيد بن يزيد بن ابي مسلمة قال قلت
 لانس بن مالك اكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في

فَبَايَعُوا الْغَضْرِيَّةَ وَأَلْهَمَ الْإِبْرَاهِيمَ الْغُرُوبَةَ وَلَا حَبْلَ عَلَيْهِ شَيْءٌ مِّنَ الْأَلَمِينَ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ
فَقَسَمْنَا لَكَ أَنَّهُ غُرُوبٌ وَقَدْ حَمَلَتْ وَجْهُهُ فَأَن يَكُونَ مَرَّةً أُخْرَىٰ فَلَهُ فِيهَا مَثَلٌ لِّقَوْمٍ يَعْتَبِرُونَ
قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْلِكُ الْإِسْحَاقَ فِي الْأَمْرِ
وَلَقَدْ مَنَعْتُ الْغُرُوبَةَ لِمَنْ لَقِيَ اللَّهُ إِلَىٰ سَحَابَةٍ يَمْلِكُ وَاسْتَعْمَلَ
بَعْدَ ذَلِكَ وَأَسْلَمَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَأَمَّا تَقْدِيرُ وَلَا تَدْرُ
وَقَدْ عَلِمَ وَلَا تَعْلَمُ وَأَمَّا عِلَامُ الصُّبُوبِ أَلَمْ يَكُنْ يَفْهَمُ أَنَّ
الْمُكْرِمِينَ فِي شَيْءٍ وَسَمِعْتِي وَعَاقِبَةُ أُمُورِي وَكَأَنِّي عَاجِلُ
أُمُورِي وَأَجَلُهُ يَسِيرُ لِي ثُمَّ بَارَكَ لِي فِيهِ وَأَنْتَ تَعْلَمُ هَذَا
الْأَمْرَ شَرُّ لِي فِي دِينِي وَسَمِعْتِي وَعَاقِبَةُ أُمُورِي أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ
أُمُورِي وَأَجَلُهُ فَأَمْرُهُ عَنِّي وَأَصْرَفْتِي عَنْهُ وَكَأَنِّي لِي غَيْرُ حَيَّةٍ
كَأَنَّمَا أَرْضِي بِهِ قَالَ وَلَيْسَ بِحَاجَتِهِ قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ حَدَّثَ
حَسَنُ بْنُ مَحْمُودٍ عَنْ أَبِي حَبِيبٍ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ وَهَذَا قَالَ أَحَدُنَا أَبُو
الْأَحْوَصِ عَنْ سَالِكِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ لَمْ أَصِلْ
بِشَيْءٍ إِلَىٰ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَكَاتٍ صَلَاتُهُ قَصُورًا وَخُطْبَتُهُ
قَصُورًا عَدِيدَةً حَسَنُ بْنُ مَحْمُودٍ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا الْإِسْمَاعِيلِيُّ عَنْ
عُمَارِ بْنِ عَمْرِو بْنِ كَثِيرٍ قَالَ إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ انْصَرَفَ لِقَابِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ
ثُمَّ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ ذَلِكَ قَالَ

১৯৩৬ সালের ১১/১২/৩৬
 খ্রীঃ ১৯৩৬ সালের ১১/১২/৩৬
 ১৯৩৬ সালের ১১/১২/৩৬
 ১৯৩৬ সালের ১১/১২/৩৬

[illegible]

سُئِلَ عَنْهُ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى انْجَلَتْ
فَرْدَاهُ فَتَقَبَّلَ لَهُ اسْتَكْلَافَ هَذَا وَقَدْ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ مَا تَقَدَّرَ مِنْ
ذُنُوبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ قَالَ أَمَّا الْكَوْنُ عَبْدًا سَلَوًا حَدِيثُ حَسَنِ
صَحِيحٌ حَدَّثَنَا قَبِيَّةٌ حَدَّثَنَا الْأَيْبُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ
الْأَنْبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ صَلَاةُ الْمَلِيقِ سِتُّ مِائَةٍ فَإِذَا
خَفَّتِ الصُّبْحُ فَأَوْتَرُوا بِوَاحِدَةٍ وَأَجْعَلُوا حَرْصًا لَكَ وَتَرَادُ
حَدِيثُ حَسَنِ صَحِيحٌ حَدَّثَنَا قَبِيَّةٌ حَدَّثَنَا جَاهِدُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ
إِسْحَاقَ بْنِ سَمِيرَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَنْ عُمَرَ فَقُلْتُ أَجْلِبُكَ رَأْسِي
الْخَيْرَ فَقَالَ كَانَ الْبَنِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصِلُ مِنَ الْمَلِيقِ سِتِّ
مِائَةٍ وَيَرْتَدُّ بِرُفْعَةٍ وَكَانَ يَصِلُ الرُّكُوعَيْنِ وَالْإِذَا اشْتَادَ بِهِ

قائمة عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم البراءة المجد حطية وكفارته ونها قال أبو عيسى هذا الحديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا ابن أبي عمير شيخنا عمار بن عتبة بن عمار قال قلت يا رسول الله فلو كان سعد بن أبي المخاض يأن فيها محمد بن قال نعم ومن لم يجدهما فلا يترأى حديث حسن حديثنا قتيبة حديثنا حماد بن زيد عن محمد بن زياد وهو أبو الحرث البصري ثقة عن أبي هريرة قال قال محمد صلى الله عليه وسلم أما يحيى الذي يرفع رأسه قبل الصلاة فيقول الله رأسه وأرجله خير حديثنا حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا أبو الأحوص عن سماك عن جابر بن سمرة قال كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا صلى الفجر فعد في صلاته حتى تطلع الشمس حديث حسن صحيح حديثنا عبد العزيز بن مسلم حديثنا أبو ظلال الجني البصري حديثنا عبد العزيز بن مسلم حديثنا أبو ظلال عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى الفجر في جماعة ثم قعد يذكر الله حتى تطلع الشمس ثم صلى ركعتين كانت له كأجر حجة وعمره قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تأمروا تأمروا هذا حديث حسن غريب وأسم ابن أبي ظلال هلال مؤثر الحديث حديثنا هذا حديثنا اسمعيل بن عمار حديثنا شريك الحديث الحديث الخولا في عوالي ما مائة أبا هلال سمعت رسول الله

صلى

أبو عيسى هذا الحديث حسن صحيح حديثنا علي بن محمد خضيرنا عبد العزيز بن أبي حازم وعبد الله بن جعفر عن أبي حازم عن جابر بن عبد الله قال سألت سعد بن عبد رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا تغفل إلا بعد الجمعة حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا أبو الأحوص عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة قال قال علي بن أبي حمزة عن أبي عبد الله وسلم العيد بن غيرة ولا مرتين بعد إذا نزل الأقامة حديث حسن صحيح حديثنا الحسين بن حرب أبو حمزة روى عن أنس بن مالك حديثنا علي بن أبي حمزة عن جابر بن عبد الله بن محمد بن أبي ذر عن أبي عبد الله عليه السلام يوم عيد ولم يصح قطعا ولا بعد ما وذر أن النبي صلى الله عليه وسلم فضله قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا سفيان بن عيينة عن محمد بن المنكدر وأبو هاشم ابن عيسى سمعا أنس بن مالك قال صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم الظهر بالمدينة أربعا وبدرى الحظمية العصر بعين هذا حديث حسن صحيح حديثنا أحمد بن شعيب أخبرنا هشيم أخبرنا يحيى بن أبي إسحق الخضر عن أنس بن مالك قال خرجنا مع النبي صلى الله عليه وسلم من المدينة إلى مكة ففعل ركعتين قال قلت يا رسول الله صلى الله عليه وسلم بركة قال عشرة حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا أبو عوانة عن

بريد

عن ابن سيرين قال انه سئل عن عزم النبي صلى الله عليه وسلم قال
كان يصوم من الشهر حتى يرى انه لا يرجع ان يضطر فيه ويفطر حتى
يؤى به لا يصوم منه شيئا وتلا لا تشأ ان تراها من الليل مصليا
الا رايته مصليا ولا ناياما الا رايته ناياما هذا حديث حسن
صححه محمد بن محمد بن سنان حدثنا ابن ابى عمير ابنا نا حميد الطويل
عن ابن سيرين قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يتكفل في العشي
الاواخر من رمضان ومضان فلم يعكف غائما فلما كان في العظام المتقلب عكف
عشرين هلزا حديث حسن غريب صححه محمد بن عتيبة بن سعيد
حدثنا الميثب بن سعد عن سعيد بن ابى سعد المقبري عن ابى بن ابي
الاعدوي انه قال لم ير محمد بن سعيد وهو يبيت البعوث الى مكة
اذ ينشأ ايها الامير احدثك قولا قام به رسول الله صلى الله عليه
وسلم الفد من يوم الفتح جميعه اذ نأى ووعاه فليق وانفس به
عينا حتى تكلم به انه حمد الله واشى عليه ثم قال ان مكنته حرمها الله
ولم يجزها الناس ولا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر ان
يسلم عليها دنا او يعصده بها شجرة فان احدثت خضر مكان رسول الله
صلى الله عليه وسلم فيها فقولوا له ان الله اذن لرسوله ولما يدين
لكه وانما اذنا ليه ساع من الفهار وقد عادت حريمه اليوم
لحرمته بالامس ولسيلك انك هذا انك يفتيل لحي سراج ما لك
لك عمو بن سعيد قال انا اعلم منك بذلك يا سراج ان الحرام

صلى الله عليه وسلم يقول في خطبته عا م ر حجة الوداع لا أشق
أمرأه شيئا من بيت زوجها إلا باذن زوجها قبل يرسل الله
ولا الطعام قال ذلك الفضل موالنا قال أبو عيسى حديث
حسن حصداً على بن حجر أخبرنا اسمعيل بن جعفر عن حميد بن
أنس أنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من نسا به سهرا
فأقام في مشربة نسيته وعسر يومها قالوا يا رسول الله انك
كأنت سهرا قال السهر تسع وعشرون قال أبو عيسى هذا حديث
حسن صحيح حصداً قتيبة حدثنا أبو عروبة عن قتادة وعبد
العزيز بن صهيب عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم
قال أشكروا نساء السحر بركة قال أبو عيسى حديث حسن
صحيح حصداً عبد الأعلى بن واصل قال سمعتنا الحسن بن
عطاءة قال حدثنا أبو عطاءة عن أنس عن مالك قال قال رجل
لنبي صلى الله عليه وسلم قال استكثرت عني فأكلت وأنا صائم
قال نعم قال أبو عيسى حديث أنس حديث إسناده ليس بالقوي
ولا ينع عن النبي صلى الله عليه وسلم وفي هذا الباب شي وأبو عطاءة
يضعف حصداً عبد العزيز بن محمد عن مهدي بن أبي صالح عن أبيه
عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم للصائم
فرحان فرحه حين ينفطر وفرحه حين يلقى ربه هذا حديث
حسن صحيح حصداً على بن حجر أخبرنا اسمعيل بن جعفر عن حميد

لا يبيد عاصيا ولا فارا بدم ولا فارا بخزنة حديث حسن صحيح
 وابو شيخ اسمه خويلد بن عمرو العدوي حديثنا قتيبة حديثنا
 حاتم بن زيد عن حميد عن انس قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم
 يقول ليك بهمة وجه حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة
 حديثنا الميث عن يافع عن ابن عمر انه قال قال رجل فقال ليرسل الله
 ماذا منا ان نلبس من الثياب في الحرم فقال رسول الله
 صلى الله عليه ولا تلبسوا القميص ولا السر او بلائ ولا البرانس
 ولا العماير ولا الخفاف الا ان يلبسوا من الثياب
 فلبس الخفين ما اسفل من الكعبين ولا تلبسوا من الثياب
 مسه الزعفران ولا الورس ولا تنقب المرأة الحرام ولا تلبس
 القفا زين هذا حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا ابو
 الاحوص عن ابى اسحق عن خازنه بن وهب قال صليت مع
 النبي صلى الله عليه وسلم بمكة ما كان الناس واكثر وقتين
 حديث حسن صحيح حديثنا احمد بن ميمون حديثنا مروان بن معاوية
 عن ابن عمر بن الخطاب عن قدامة بن عبد الله قال رايت النبي صلى الله
 عليه وسلم يرمي الجمار على قدمه ليس ضرب ولا طرد ولا الملك
 اليك حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا مالك بن انس
 عن ابى الزبير عن جابر قال كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم يوم
 الحديبية البهرة عن سبعة والمدينة عن سبعة حديث حسن صحيح

حديثنا قتيبة حديثنا ابو عوانة عن قتادة عن انس بن مالك
 ان النبي صلى الله عليه وسلم راى رجلا يسوق بديهة فقال له اركبها
 فقال يا رسول الله انها بديهة فقال له في الثالثة او الرابعة اركبها
 ويحك او يملك حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا الميث
 عن يافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم وطلق
 طليقة من اصحابه وقصر بعضهم قال ابن عمر ان رسول الله
 صلى الله عليه وسلم قال رحم الله المحلفين مرة او مرتين ثم قال
 والمعصرون هذا حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة بن
 سعيد حديثنا عبد الوارث بن سعيد عن عبد العزيز بن صهيب
 قال دخلت انا وثابت البناني على انس بن مالك فقال ثابت
 يا احزمة اسكتي فقال انس فلا اريك بركة رسول الله
 صلى الله عليه وسلم قال بلى قال قل اللهم رب الناس هذب
 الناس شفت انت الشاف لا شاف في الاشته شفا لا يفا د رسقا
 حديث حسن صحيح حديثنا علي بن عبد الله بن خزيمة عن
 عن مسلم الاور عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله
 عليه وسلم يعود المريض ويشهد الجنائز ويركب الجمار ويحج
 دعوة العبد وكان يوم بني مريضة على حمار بخطوم جبل من ايف
 عليه اكا ف ايف حديثنا احمد بن ميمون حديثنا يزيد بن هرون
 اخبرنا حميد عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه
 عليه

صحیح حدیثاً قدیمة حدیثاً ابو عوانة عن قتادة وعبد العزيز
ابن صهيب عن ابن خنيس ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
اعتق صفیة وجعل عتقها صدقاً لها حديث حسن صحيح حدیثاً
محمد بن زینار حدیثاً معتاد بن لیث صاحب الکرامات حدیثاً
عبد المجاهد بن وهب قال قال الى العلاء بن رباح بن هوذة الـ
اقربك كتاباً يشبه لى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قلتم
بلى فاحجز لى كتاباً هذا ما اشترى العلاء بن خلد بن هوذة من
محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم اشترى منه عبد الواسعة
لاداً ولا غيلة ولا جيفة بیع المسلم المسلم حديث حسن
غريب حدیثاً ابن ابى عمير حدیثاً سفيان بن عيينة عن عمرو
ابن دينار عن جابر ان رجلاً من الانصار دبر غلاماً له فأتت
ولم يترك ما لا يخبر فأتاه النبي صلى الله عليه وسلم فاشتراه
فعتق من الختام قال جابر عبد اقطيباً مات عام الاوّل فى مائة
ابن الزبير حديث حسن صحيح حدیثاً احمد بن حنبل حدیثاً
اسماعيل بن ابراهيم عن ابي جعفر عن ابي عثمان رسول الله صلى الله
عليه وسلم فمضى عن بيع النخل حتى ترهق وبهذه الاسناد ان ابى
صلى الله عليه وسلم لم يبع السبيل حتى يبيض ويا من العاهة
هنى البائع والمسترى حديث حسن حدیثاً قدیمة حدیثاً
الليث عن ابى الزبير عن جابر قال جاب عبد فابى النبي صلى الله عليه

وسلم يجازة فأتوا عليها حتى أقبل رسول الله صلى الله عليه وسلم وجبت ثم قال اللهم شهد الله في الأرض حديث حسن صحيح حديثنا جميل زسمنة البصري حديثنا لبشر المفضل حديثنا خالدين ذكرنا عن الربيع بنت معوذ قالت جالس رسول الله صلى الله عليه وسلم فدخل على عذبة بنية فجلس على فراشي فجلسنا مني وجعيريات لنا يصنف بزهن ويندبر من قتل من بابي يوم بدر إلى أن قالت أحداهن وفسنا بنى يعلم ما في غد فقالت لها سكتي عن هذه وقولي التي كنت تقولين قبلها حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا حماد بن زيد عن ثابت عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى على عبد الرحمن بن عوف امرأة فقتلها ما هذا فقال النبي تزوجت امرأة علي وزن نواة من ذهب فقالت بارك الله لك أو لم ولو لبناة حديث حسن صحيح قال أحمد بن حنبل وزن نواة من ذهب وزن ثلاثة ألاف درهم وثلاث وقال اسحق وزن خمسة درهم حديثنا قتيبة حديثنا حماد بن زيد عن محمد بن دينار عن جابر بن عبد الله قال تزوجت امرأة فانت النبي صلى الله عليه وسلم فقال الزنى يا جابر فقلت نعم قال بكلام نبيا فقلت لا بل نبيا فقال هلاجات تلاعبها وتلاعبك فقلت يا رسول الله ان عبد الله مات وترك سبع بنات وتسع فحيت كن يقيم عليهن فذكر علي حديث حسن

له حديث غريب حديثا قتيبة قال حدثنا ابو عوانة عن قتادة
عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ما من مسلم يغتر غشاوة
يزرع زرعاً فيما كرمه انسان او طيراً او بهيمة الا كانت له صدقة
حديث حسن صحيح حديثا هنا وحدثنا سفيان عن ابي
حرب عن جابر بن سمرة عن النبي صلى الله عليه وسلم رحمه الله
وآلوه دية حسن غريب من حديث جابر بن سمرة حديثا
قتيبة حديثا اللبث عن نافع عن ابن عمر قال قطع رسول الله
صلى الله عليه وسلم في سخن قتيبة ثلاثة دراهم حديث حسن
صحيح حديثا قتيبة حديثا ابو عوانة عن قتادة عن ابن مسعود
قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يكسب اهل بيته
فيها بركة وسمي وكره ووضع رجله على صفا من حديث حسن
صحيح حديثا قتيبة حديثا مالك بن انس عن ابي الزبير عن جابر
قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم بالحديبية الدير
عن سبعة وابوق عن سمعة هذا حديث حسن صحيح حديثا
قتيبة حديثا اللبث عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم
قال لا ياكل احدكم من لحم اخيه فوق ثلاثة ايام قال ابو بصير
حديث حسن صحيح وانما كان النبي صلى الله عليه وسلم
مستقداً ما رخص بعد ذلك حديثا قتيبة حديثا اللبث عن نافع
عن ابن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم حرق ثوباً

وسلم على الجميع ولا يشتر النبي صلى الله عليه وسلم انه عبد لخال
سيدة يريده فقال النبي صلى الله عليه وسلم بغيره فاشتره
بعد ثمانين سنة لم يباع احد ابداً حتى ييسا له اعبد هو
حديث حسن صحيح حديثا هنا وعن ابن حجر قال لا حديثا
اسماعيل بن عمار عن ابن مسعود عن رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول في خطبة
قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول في خطبة
عام حجة الوداع المعارية مودة الوديع غارم والدين
مفدى حديث حسن حديثا علي بن حجر احبنا اسمعيل
ابن جعفر عن محمد بن عبد الله قال سئل عن كسب الجار فقال ان
استحق رسول الله صلى الله عليه وسلم حجة ابو طيبة فامر له
بها كسب من طعام وكل اهلها فوضعوا عنه من خراج
وقال ان افضل ما تداويتم به الجائمة او ان مثل ذلك
الجائمة حديثا حسن صحيح حديثا قتيبة حديثا اللبث
عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يبيع
بعضكم على بيع بعض ولا يخطب بعضكم على خطبة بعض حديث
صحيح حديثا عبد الله بن منير قال سمعت ابا عاصم عن شبيب
ابن اشعث عن ابن مسعود قال قال لعن الله رسول الله صلى الله عليه
وسلم في الحرة عشرة عاصرها وعقصرها وسارها وحاملها
والجحولة اليه وساقها وبيعها واكلها والمشتري لها والمشتري

بني النضر وقطع وهي البويرة فانزل الله ما قطعتم من لينة او
 تركتموها قايمة على صولها فبانه ل الله ولجنه الى الفاسقين
 قال ابو عيسى وهذا حديث حسن صحيح **حصدنا قتيبة** قال
 حدثنا بشر بن الفضل عن محمد بن زيد عن محمد بن ابي الميمون قال
 شهدت خيبر مع سادتي فكلوا اتي رسول الله صلى الله عليه وسلم
 وكلوه اتي مملوك قال فامرني فقلت السيف فاذا انا احركه
 فامرني بشي من خزني المتاع وعرضت عليه رقية كنت ارقها
 ابلجاني فامرني بطرح بعضها وحسن بعضها هذا حديث
 حسن صحيح **حصدنا قتيبة** ^{يعني} حديثنا الليث عن نافع ابي ابن عمر
 اخبره ان امرأة وجدت في مكان رسول الله صلى الله عليه
 وسلم معقولة فانكر رسول الله صلى الله عليه وسلم ذلك
 ونها عن قتل النساء والصبيان حديث حسن صحيح **حصدنا**
 بشر بن هلال الصواف حدثنا جعفر بن سليمان الضبي عن ثابت
 عن اشعث قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعزوا ابا
 سليم و نسوة معها من الانصار يستقن الما ويداورن
 الجرحى حديث حسن صحيح **حصدنا قتيبة** حديثنا الليث عن ابي
 الزبير عن جابر انه قال قال ربي يوم الاحزاب سعد بن معاذ
 فقطعو الكلد او اجلكم فحسمه رسول الله صلى الله عليه وسلم
 بالنا فاستقت يدك فتركه فزفده الدم فحسمه اخرى فاستقت يدك

فلما راى ذلك قال اللهم لا تخرج نفسي حتى تقرب عني من بني قريظة
 فاستمسك عروة فبما قطر قطر حتى ترلوا على حكم سعد بن معاذ
 فامر الله بهم فحكم ان يقتل رجالهم ويستحيي نساهم فيسقين لهم
 المسلمون فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اصبت حكم الله
 فيهم وكانوا اربعماية فلما فرغ من قتلهم انفق عرقه فمات
 حديث حسن صحيح **حصدنا قتيبة** حديثنا حماد بن اسمعيل
 عن يزيد بن ابي عبيد قال قلت لاسلمة بن الاكوع على ابي الميمون
 رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم بدر الجديده قال على الموت
 هذا حديث حسن صحيح **حصدنا** علي بن محمد اخبرنا اسمعيل
 بن جعفر عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر قال كنا ببيع رسول
 الله صلى الله عليه وسلم على السمع والطاعة فيقول لنا قمنا
 استطعنا هذا حديث حسن صحيح **حصدنا** احمد بن منيع حديثنا
 سفيان بن عيينة عن ابي الزبير عن جابر بن عبد الله قال لم يبيع
 رسول الله صلى الله عليه وسلم على الموت انا يا يعناه على ان لا
 يقتل هذا حديث حسن صحيح **حصدنا قتيبة** حديثنا عتب بن
 عباد المهلب عن ابي حمزة عن ابن عباس ان ابا عبد الله عليه
 وسلم قال لو فزع عبد القيس امرهم ان يزدوا خمس ما عنهم وفي
 الحديث قصه هذا حديث حسن صحيح **حصدنا قتيبة** حديثنا
 حماد بن زيد عن ابي جهم عن ابن عباس نحوه **حصدنا** علي بن حجر

احمد بن حنبل وفسر عن علي بن احمد بن عثمان بن عمر بن عثمان بن حنبل
ابن عبد الله يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الحرب ضد
هذا حديث حسن صحيح احمد بن حنبل وروى في مسنده
احمد بن محمد بن حنبل وروى في مسنده احمد بن حنبل وروى في مسنده
عليه وسلم يروي عن الاحزاب فقال اللهم مثل الكتاب سميع الحجاب
اهزم الاحزاب وروى في مسنده احمد بن حنبل وروى في مسنده احمد بن حنبل
جميعا وروى عن عثمان بن عفان قال كان النبي صلى الله عليه وسلم
احسن الناس واخبر الناس ولقد فرح اهل المدينة بليله سمعوا

وهو مستقل سيفه فقال لم تراعوا لم تراعوا قال لا دسوا له ما في
عليه وسلم وجدته يجزأني الفرس هذا حديث صحيح حسن
فقية حدثنا مالك بن أنس عن ابن شهاب عن أنس بن مالك قال دخل
التي صلى الله عليه وسلم عام الفتح وعلى رأسه المغفر فقبل المان
حظا منطلقا بأمر الملكة قال اتفكروا هذا حديث حسن صحيح
حدثنا قتيبة حدثنا الأبيث عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه
وسلم قال لا احللكم راي وكلكم مرسول عن رعيته فالامير الذي مع
الامان عن راي ومرسول عن رعيته والرجل راي على اهله بيته وهو مرسول
عنهم والامانة رعيته على بيت بعلها وهي مرسولة عنه والعبد راي على مال
سيد وهو مرسول عنه الانكلام راي وكلكم مرسول عن رعيته

اخبرنا اسمعيل بن جعفر عن عبد الله بن دينا رعن عن عمر قال قال
 رسول الله صلى الله عليه وسلم ان اليهود اذا سلم عليكم اخذهم فانما يقول
 السلام عليك قلل عليك هذا خير حسن صحيح حدثنا يحيى بن زكريا عن
 حدثنا ابو بكر بن عياش عن حميد عن انس قال قال رسول الله صلى الله عليه
 وسلم القتل في سبيل الله يفر كل خطيئة فقال جبريل الا الذين قتل النبي
 صلى الله عليه وسلم الا الذين حديد غريب يعني من قتل الله وجهه
 علي بن حجر اخبرنا اسمعيل بن جعفر عن حميد بن انس عن النبي صلى الله عليه
 وسلم انه قال ما من عبد يوفى له عند الله خير يحب ان يرجع الى الدنيا
 وان له الدنيا وما فيها الا الشهيد لما يرى من فضل الدنيا فانه يحب
 ان يرجع الى الدنيا فيعمل مرة اخرى هكذا حديث صحيح حدثنا
 علي بن حجر حدثنا اسمعيل بن جعفر عن حميد بن انس ان رسول الله صلى
 الله عليه وسلم قال لقدوة في سبيل الله او روجه خير من الدنيا
 وما فيها ولما توفى احدكم او موضع يد في الجنة خير من الدنيا وما
 فيها ولو ان اسراة من انس اهل الجنة اطعمت الى الارض لافضلها
 بينها وطلات ما بيننا ربحا ونصيبها على راسها خير من الدنيا وما
 فيها هكذا حديث صحيح حدثنا قتيبة حدثنا العطاء بن حنبل
 المخزومي عن ابن جابر عن سهل بن سعد الساعدي قال قال رسول الله
 صلى الله عليه وسلم غدوة في سبيل الله خير من الدنيا وما فيها وموضع
 سوط في الجنة خير من الدنيا وما فيها هكذا حديث حسن صحيح حدثنا

حديث حسن صحيح حديثنا الانصاري حديثنا سفيان عن مالك ح
 وحديثنا قتيبة عن مالك عن نافع وعبد الله بن ثابت وروى عن ابن اسلم
 كلام جابر عن عبد الله بن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال
 لا ينظر الله يوم القيامة الى من جرت ثوبه خيلة حديث حسن صحيح
 حديثنا حميد بن مسعدة حديثنا عبد الوهاب الثقفي عن حميد بن
 انس قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ربعة ليس بالطويل
 ولا بالقصير حسن الحسن ابن الوليد كان ثوبه ليس بكم ولا سبطا
 اذا مشى يتوسعا حديثنا حسن صحيح عزيب حديثنا قتيبة حديثنا مالك
 ابن انس عن عبد الله بن ثابت عن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم
 سئل عن اكل الفص فقال لا اكله ولا احرمه حديث حسن صحيح
 حديثنا قتيبة ونسب عن علي لا حديثنا سفيان بن عيينة وروى عن
 جابر قال اطمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم الخيل وروى عن
 حرم الجهم حديث حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا ابن لمبة عن
 ابي الزبير عن جابر ان النبي صلى الله عليه وسلم قال اذا اكل احدكم
 طعاما فاستطاع لقمته فليطعمه ما رايه منها ثم ليطعمه ولا يدعه
 للسلطان حديثنا قتيبة عن مالك عن ابي الزبير عن جابر قال
 قال النبي صلى الله عليه وسلم اغلقوا الباب واوكلوا السقا والوا
 الانا او تخمروا واطفوا المصباح فان الشيطان لا يخرج غلاما ولا
 يجل واكلوا بسقاينة وان القوي بسقة فصر على الناس يروى عنهم

حديث حسن صحيح حديثنا احمد بن حنبل حديثنا سفيان عن ابي يعقوب
 اليماني عن عبد الله بن ابي اوفى انه سئل عن الجراد فقال عززت مع
 رسول الله صلى الله عليه وسلم ست عزوات فاكل الجراد وهكذا روى
 سفيان بن عيينة عن ابي يعقوب هذا الحديث وقال ست عزوات
 وروى سفيان بن الثوري عن ابي يعقوب هذا الحديث فقال سبع عزوات
 هذا حديث حسن صحيح وابي يعقوب اسمه واقد ويدعى واقداني
 وابي يعقوب الاخواسمه عبد الرحمن بن عبيد بن نسطاس حديث
 قتيبة حديثنا سفيان بن عزيق عن ابي عمرو عن ابي جهم قال قال
 رسول الله صلى الله عليه وسلم اما ان افلا اكل شيئا هذا
 حديث حسن صحيح حديثنا اسمعيل بن موسى المزني حديثنا
 ابراهيم بن سعد عن ابيه عن عبد الله بن جعفر قال كان النبي صلى الله
 عليه وسلم ياكل الفثا ما لطب حديث حسن صحيح عزيب حديثنا
 ابو سفيان بن حماد حديثنا عثمان بن عبيد الرحمن بن عجل عن زباد
 عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال افثوا الاسلام
 واطفوا الطعام وامنوا اطعام ثوبوا الجنة حديثنا ابن سعد عن عطاء بن
 صحيح عزيب حديثنا قتيبة حديثنا الليث بن سعد عن عطاء بن
 ابي رباح عن جابر بن عبد الله ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 نفخ في يفتند البئر والوطنة جميعا هذا حديث صحيح حديثنا
 قتيبة وروى سفيان بن حماد قال لا حديثنا عبد الوارث بن سعيد عن

إلى عصا موسى عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم كان ينفض
 في الأثلاثا ويقول هو أمرا واري هذا أحديث حسن وحديثنا
 قديم عن مالك عن ابن شهاب عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى
 الله عليه وسلم أتى بلبن قد شرب بها وعينينه أحرأى وعين لسانه
 أبو بكر بن شهاب اعطى الأعرابي وقال الأعرابي لا يمن هذا أحديث
 حسن صحيح حدثنا عبد الله بن عمر أن أبو القيس المكي القرشي حدث
 عبد العزيز بن أبي حازم عن أبيه عن سهل بن سعد قال قال رسول الله
 صلى الله عليه وسلم إنا وكافل البيتم في الجنة كهاتين وإشارا بضميه
 يعني السبابة والوسطى حدثنا حسن صحيح حدثنا محمد بن زكريا
 النخعي حدثنا عبد بن واقد عن زكريا قال سمعت أنس بن مالك
 يقول جاء شيخ يزيد النبي صلى الله عليه وسلم فأبطا اليوم عنه أن
 يسعدوا له فقال النبي صلى الله عليه وسلم ليس منا من لم يرحم
 صغيرنا ويوقر كبيرنا هذا أحديث غريب حدثنا أحمد بن منيع
 اسمعيل بن إبراهيم حدثنا حميد عن أنس قال لما قدم عبد الرحمن
 ابن عوف المدينة أخا رسول الله صلى الله عليه وسلم بينه وبين
 سعد بن الربيع فقال له هلم إنا سمك مالى نصفين ولما أتانا
 فأطلقا أحداهما فأذا انقصت عدتها فتر وجها فقال بارك الله
 لك في أهالك ومالك دلو على السوق فدله على السوق فأتاه
 يومئذ إلا ومعه شيء من القطر وعن قيس بن سعد أنه قال رسول الله

صلى الله عليه وسلم بعد ذلك وعليه وضرب ففعل بهم فقال
 تزوجت امرأة من الأنصار فقال ما أصدقها قال نواة قال حميد
 أوتاه ووزن نواة من ذهب فقال أوم ولو بشاة هذا أحديث حسن
 صحيح حدثنا عبد الجبار بن العلاء بن عبد الجبار العطار وسعيد
 ابن عبد الرحمن قال لا حدثنا سفيان بن عيينة عن الزهري عن أنس
 ابن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقاطعوا ولا
 تدابروا ولا تباغضوا ولا تحاسدوا ولا فواجبا د الله أحونا
 ولا تحل للمسلم أن يخرج أخاه فواف ثلاث هذا أحديث حسن صحيح
 قديم حدثنا الليث بن سعد عن سعيد بن أبي سعيد المقبري عن أبي شريح
 العدر وياه قال أبهرت عيني رسول الله صلى الله عليه وسلم
 وسمعت أذناي حين تكلم به قال من كان يؤمن بالله واليوم الآخر
 فليكرم صفيته جازية قالوا وما جازية قال يوم وليلة قال
 والصياغة ثلاثة أبام وما كان بعد ذلك فهو صدقة ومن كان
 يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل حننا وليسكت هذا أحديث
 حسن صحيح حدثنا قديم حدثنا المنكر بن يحيى بن المنكر عن أبيه
 عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كل
 معروف صدقة وأنس المعروف أن يلقى أخاك بوجه طلق وإن
 يفرغ من ذلك في إنا أخيك هذا أحديث حسن صحيح قديم
 حدثنا خلاد بن عبد الله الواسطي عن حميد عن أنس أن رجلا استعمل

ابن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم نفي عن بيع الوالا وهبته
 هذا الحديث حسن صحيح حديثنا على بن حجر حديثنا اسمعيل بن جعفر
 عن حميد عن انس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله
 اذا اراد بعد حبرا استعمله فقيل كيف يستعمله يا رسول الله قال
 يوفقه لعل صالح قبل الموت هذا الحديث صحيح حديثنا عبد الله
 بن موهبة الحلي البصري حديثنا حماد بن سلمة عن ابى الزبير عن جابر
 قال نفي رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يباع على السيف مملولا
 حديث حسن غريب حديثنا محمد بن فضال حديثنا ابن ابي عدي
 عن حميد عن انس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقوم
 الساعة حتى لا يقال في الارض الله هذا الحديث حسن حديثنا
 ابو كريب حديثنا عمر بن شعيب عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة
 قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يكون من بعدى
 اثنا عشر امرا قال ثم تكلم بشي لو انهم فساك الذي يهني فقال
 قال كل من قرئ فيه هذا حديث حسن صحيح حديثنا محمد بن خاتم
 المودب حديثنا محمد بن عبد الله الانصاري حديثنا حميد الطويل
 عن انس بن مالك عن ابى بنى صلى الله عليه وسلم قال انضوا خالك
 ظالما ومظلوما قيل يا رسول الله نصرة مظلوما فكيف انص
 ظالما قال تكفه عن الظلم فذاك نصرك اياه هذا حديث حسن
 صحيح حديثنا ثلثة لابي عيسى رضي الله عنه قال حديثنا اسمعيل
 ابن عوف

وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم من احسن الناس خلقا وما
 مست خرا قفا ولا حرم ولا ثا كان ابن عمر كف رسول الله
 صلى الله عليه وسلم ولا شئت مسكا قفا ولا عطر كان طيب
 من عرق رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا حديث حسن صحيح
 حديثنا محمد بن المثنى حديثنا يزيد بن يسار القيلي حديثنا ابو الرخاء
 الانصاري عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه
 وسلم ما اكرم شاب بجماله الا قبض الله له من بخره عند
 منه هذا الحديث غريب لا نعرفه الا من حديث هذا الشيخ بر بن
 ابان و ابو الرخاء الانصاري اخر حديثنا قتيبة حديثنا عبد
 العزيز بن محمد عن زيد بن اسلم عن ابن عمر ان رجلا قد ما في
 زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم فخطبا فحبب الناس من
 كلامها فالتفت اليها رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال
 ان من المي ان يحل او ان يعرض اليها ان يحذر هذا حديث حسن
 صحيح حديثنا بسر بن عمار القعدي البصري حديثنا ابو عوانة
 عن زياد بن غلانة عن سامة بن سرية قال قال رسول الله
 يا رسول الله لا تشد افي قال نعم يا عباد الله تد او قال الله
 لم يصنع كما لا وضع له سفا و والالا و واحد فقالوا يا رسول
 الله وما هو قال الطهر هذا حديث حسن صحيح حديثنا ابن
 عمر حديثنا سفيان بن عيينة حديثنا عبد الله بن دينار سمع عبد الله

حضر

فكانت عاقبة لوراء رسول الله قال لهم يدخلوا الجنة قبل ان يغشاكم
 باربعين جزئيا يا عاقبة لا تردى المسكين ولو بسق تمره يا عاقبة
 جئى المساكين قريتهم قال الله يقربك يوم القيامة هذا احديث
 غريب حديثا قديما حديثا سكر من سليمان بن ابي ناس
 قال كان النبي صلى الله عليه وسلم لا يدخر شيئا لنفسه هذا احديث
 غريب حديثا قديما حديثا ابو الاحوص عن سماك بن حرصه
 قال سمعت النعمان بن بشير يقول الستم في طعام وشراب ما شئتم
 لعد رايتم فيكم صلى الله عليه وسلم وما يجد من الدنانير بلا به
 بطنه هذا احديث صحيح حديثنا على بن يحيى حديثنا اسمعيل
 ابن جعفر عن محمد بن عيسى قال قال جابر بن جابر الى رسول الله صلى الله
 عليه وسلم فقال يا رسول الله متى قيام الساعة فقال النبي صلى الله
 عليه وسلم الى الصلاة فلما قضى الصلاة قال ابن المسكين انما قيام الساعة
 فقال الرجل انا يا رسول الله قال ما عددت لها قال يا رسول الله
 ما عددت لها كبر صلاتي لا صوم الا الى احب الله ورسوله
 فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الموضع من احب وانت
 مع من احبته فما رايتم فيج المسكين بعد الاسلام فجمع هذا
 هذا احديث صحيح حديثنا عبد الله بن معوية الجعفي حديثنا عبد
 العزيز بن مسلم حديثنا ابو طلحة عن انس بن مالك قال قال رسول الله
 صلى الله عليه وسلم ان الله يقول اذا اخذت كرمي جدي بالانبا

ابن عيسى العزازي ان ابن ابي السدي الكوفي قال حديثنا عمر بن شاذان
 عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا ايها
 الناس زمانا لصا برفهم على دينه كالقافض الجره هذا احديث
 غريب من هذا الوجه وعمر بن شاذان روى عنه غير واحد من اهل
 العلم وهو شيخ بصري حديثنا ابو مصعب عن محمد بن زهران عن
 عبد الرحمن الاعرج عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 قال بادوا بالاحمال سبعا هل ينظرون الا الى فقر مني وعني
 مطني او مرض نفسي او هزمو معندي او موت فجاءوا الدجال
 فسرا غائب ينظرون الساعة فالساعة ادهى واسرها هذا احديث غريب
 حسن حديث قديم يا عبد الحميد بن سليمان عن ابي جازم عن
 ابن سعد قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو كانت
 الدنيا تعدل عند الله جناح بعوضة ما سقى كافرا منها شربة
 هذا احديث صحيح غريب من هذا الوجه حديثنا قديم حديثنا
 ابو عروبة عن قتادة عن انس بن مالك ان رسول الله صلى الله عليه
 وسلم قال لهرم بن ادم وتشب منه اثنتان الخمر على العسر
 والخمر على المال هذا احديث حسن صحيح حديثنا عبد الاعلى بن اهل
 الكوفي حديثنا ثابت بن نجل العابد الكوفي حديثنا الحارث بن ابي
 النبي عن انس بن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اللهم احصني
 مسكيا وامسني مسكيا واحسب في زمرة المساكين يوم القيامة

سورة

عليه وسلم لا ما دعوتكم الله فطرو وانتم عليهم هذا حديث حسن
 صحيح غريب حصدا علي بن حجر اخبرنا محمد بن عمار حديثي محمد
 بن عمار وصالح بن النوفلي عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى
 الله عليه وسلم ضرب من الكاف يوم القيامة مثل احد وغنقه مثل
 البعوض ومعه من النار مسيرة ثلث اربعة مثل البقرة مثل الربوة
 يعني به كافرين المدينة والزبقة والبعضا جبل هذا حديث حسن
 غريب حصدا سمعنا بن يعقوب الطالقاني اخبرنا ابن المبارك
 اخبرنا حميد الطويل عن اسنن بن مالك قال قال رسول الله صلى
 الله عليه وسلم امرت ان اقاتل الناس حتى يشهدوا ان لا اله الا الله
 وان محمد رسول الله عبده ورسوله وان يستقيموا قلوبنا وبالكوا
 في حقنا وان يصلوا صلاتنا فاذا فعلوا ذلك حرمت علينا ديارهم
 واموالهم الا جمعها لخصم المسلمين وعليهم ما على المسلمين هذا
 حديث حسن صحيح غريب من هذا الوجه حصدا قتيبة
 حدثنا عباد بن عباد المديني عن ابي جعفر عن ابن عباس قال قدم وفد
 عند الفرس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا انا
 هذا الخي من سبعة ولست نصل اليك الا في الشهر الحرام
 فربنا يسي نأخف عنك ندعو اليه من وراءنا فقال امسككم
 بالبح الايمان بالله وحده ثم فرها لخصمها دة ان لا اله الا
 الله والى رسول الله واقام الصلاة وآتوا الزكاة وان تودوا

حسن

لم يكن له جزا عندي الا الجنة هذا حديث حسن غريب وابو ظلال
 اسمه هلال حصدا محمد بن عبد الاعلى الصنعاني حديثي عمر بن علي
 المقدسي عن ابي حازم عن سهل بن سعد قال قال رسول الله صلى الله
 عليه وسلم من تكفل به ما بين يديه وما بين رجليه انكفله به الجنة
 هذا حديث حسن صحيح غريب حصدا الحسن بن عرفة حديث
 اسمعيل بن عياش عن محمد بن زياد الاطفي قال سمعت ابا اسما
 يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول وعدني ربي ان
 يدخل الجنة من امتي سبعين الفا لا احساب عليهم ولا عذاب
 مع كل الف سبعون الفا وثلاث حبات من خجيات ربي هذا
 حديث حسن غريب حصدا محمد بن عبد الله بن بزيح البصري
 حدثنا زيار بن الربيع حدثنا ابو عمران الجوني عن اسنن بن
 مالك قال ما اعرف شيئا مما كان عليه علي عهد رسول الله صلى الله
 عليه وسلم فقلت ابن الصلاة قاله او لم تصنعوا في صلاتكم ما
 قد علم هؤلاء حديث غريب من هذا الوجه حصدا الحسين
 ابن الحسن المروري بكه حصدا ابن ابي عدي حديثي محمد بن اسنن
 قاله لا قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة انا ه المهاجرون
 فقالوا يا رسول الله ما رينا ابدا من شرب ولا احسن مواساة
 من قبل من قوم تركنا من طهرهم لقد كونا الموتة ولشربوا في
 المهن حتى لقد خفنا ان يذهبوا بالاجر كله فقال النبي صلى الله

حسن صحيح حديثنا علي بن حجر اخبرنا سفيان عن سماك بن حرب عن
 جابر بن سمرة قال قال اذا اتينا النبي صلى الله عليه وسلم جلس
 احدهما حيث ينبغي هذا حديث حسن غريب حديثنا سفيان
 اخبرنا عبد الله اخبرنا حفص بن غنيم عن عبد الله عن انس بن مالك
 قال قال رجل يا رسول الله الرجل منا يلقي اخاه او صديقه
 ايحي له قال لا قال لا فيلتي به ويقبله قال لا قال فماخذ بيده
 ويصافيه قال نعم هذا حديث حسن حديثنا ابن ابي عمير حديثنا
 سفيان عن سليمان بن ابي عمير عن انس بن مالك ان رجلا من عظماء عند
 النبي صلى الله عليه وسلم صحت احدهما ولم يثبت الاخر فقال
 الذي لم يثبت يا رسول الله سمعت هذا ولم يسمعتي فقال
 رسول الله صلى الله عليه وسلم انه حديثنا وانك لم تحاه هذا
 حديثنا حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا جعفر بن سليمان عن ابي
 عمران الجوني عن انس بن مالك قال وقت لنا رسول الله صلى الله
 عليه وسلم في قصص النساء رب وتعلميم الاطفال وحقوق العائنة ونقف
 الايط الماترك اكثر من ربعين يوما حديثنا قتيبة حديثنا
 الميث عن ابي الزبير عن جابر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 يري عن ستمال الصما والاحياء في ثوب واحد وان يرفع الرجل
 احدي رجله على الاخرى وهو مستلق على ظهره هذا حديثنا
 حسن صحيح حديثنا قتيبة حديثنا الميث عن ابن ابي مليكة عن

المسور

ما لا يثبت

حسن ما عنتم هذا حديثنا حسن صحيح حديثنا قتيبة عن مالك
 ابن انس عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه
 وسلم قال ايما رجل قال لاجنيه كافق ففقد بابها احدهما هل هذا
 حديثنا صحيح حديثنا قتيبة حديثنا توفيق بن قيس عن ابي هريرة
 العبد يغيثني ابي سعيد الخدري عن النبي صلى الله عليه وسلم قال يا ايها
 رجال من قبل المشرك يتعلون فاذا جاءكم فاستوصوا بهم خيرا
 قال فكان ابو سعيد اذا راانا قال مرحبا بوضيعة رسول الله صلى
 الله عليه وسلم هذا حديثنا لا نعرفه الا من حديثنا ابي هريرة
 العبد يغيثني ابي سعيد الخدري واسمه عمار بن جوف بن حديثنا
 قتيبة حديثنا الميث بن سعد عن ابن شهاب عن انس بن مالك قال
 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من عذب علي حسيبت انه
 قال متعذرا فليتبوا بدينه من النار هذا حديثنا حسن عن
 من هذا الوجه حديثنا نضر بن عبد الرحمن الكوفي حديثنا احمد
 ابن بسير عن شبيب بن بشر عن انس بن مالك قال قال النبي صلى الله
 عليه وسلم رجل يستجله فلم يجد عنده ما يجله فذله على اخر فحمله فاني
 النبي صلى الله عليه وسلم فاحضره فقال لان لا اري على اخي كاهله هذا
 حديثنا غريب من هذا الوجه حديثنا بند ارحدثنا عبد الوهاب
 المتقي عن حميد عن انس ان النبي صلى الله عليه وسلم كان في بيته
 فاطم عليه رجل فاهوى اليه فسقط فأتاه الرجل هذا حديثنا

وهو يدعوهم الى الله فانزل الله تبارك وتعالى ليس لك من الامر
شيء و يتوب عليهم اوبعد عنهم فانهم ظالمون هل هذا حديث
حسن صحيح حديثنا احمد بن عيسى العتيبي حديثنا حماد بن زيد عن
ثابت عن انس قال لما تزلت هذه الآية وتحيي نفسك ما الله
مبدية في شأن زينب بنت جحش جازيد يشكو افرم بطلانها
فاسأ من ابني صلى الله عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم
امسك عليك روحك واتق الله هذا حديث حسن صحيح حديثنا
قبيصة بن سميح حديثنا جعفر بن سليمان الصبيعي عن الجعدي عن عمار
عن انس بن مالك قال تزوج رسول الله صلى الله عليه وسلم
فدخلنا هذه قال فصنعت امي ام سلمة خديعة فماتت في ثوب
فقال يا انس اذهب بهذا الى رسول الله صلى الله عليه وسلم
فعل بعث. فهذا اليك امي وهي تعريك السلام وتقول ان هذا
لك منا قليل يا رسول الله قال فذهبت به الى رسول الله
صلى الله عليه وسلم فقالت اني تعريك السلام وتقول
ان هذا منا لك قليل فقال صغره ثم قال اذهب فادع في الجلاء
وفلانا وفلانا ومن لعيت وسمي رجلا فادعوت من سميت
لعيت قال قلت لانس عدد كم كانوا قال زهاء ثلاثمائة قال
وقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم يا انس هات بالثوب
قال فدخلوا عليه حتى احتملوا الصفة والحجرة فقال رسول الله

صلى الله عليه وسلم

المسلمون من خزنة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قسم القيمة
ولم يوطئ خزنة شيئا فقال خزنة يا بني انطلقنا الى رسول الله
صلى الله عليه وسلم فانطلقت معه قال ادخل فادع لي فدعوتني
له فخرج النبي صلى الله عليه وسلم وسمي عليه فبات بها فقال جئت
لك هذا قال فتظلم اليه فقال رضى خزنة هذا حديث حسن
حديثنا صحيح حديثنا اسحق بن منصور حديثنا عبد الله بن بكر السهمي
حديثنا حماد بن اسحق قال لما تزلت هذه الآية اني ابر حتى
تفقوا مما تجنون او من ذلك الذي يقرض الله فراضنا قال
ابو طلحة وكان له حايط يا رسول الله حايط الله ولم استطعت
ان ايسر لم اعلمه فقال اجعله في ثوبك او اقربك حديثنا
احمد بن شبيب حديثنا هشيم بن اخيم حديثنا انس بن مالك
عليه وسلم كسرت ربا عيته يوم واحد وبج وجهه فجاءه
حتى سال الدمر على وجهه فقال كيف يفلح قوم فعلوا هذا
بنهم وهو يدعواهم الى الله فمات ليس لك من الامر شيء
يوتى عليهم اوبعد عنهم هذا حديث حسن صحيح حديثنا
احمد بن شبيب وعبد بن حميد قال لا حديثنا يزيد بن هرون اخبرنا
حميد عن انس ان رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج في وجهه
وكسرت ربا عيته ورمى رمية على كتفه فجعل الدم يسيل على
وجهه وهو يحسبه ويقول كيف تفلح امه فعلوا هذا بنهم

ان الله قد اذهب عنكم عبية الجاهلية وتظاهر بها باباها قال يا رسول الله
 رجل يرتقي كرم على الله وفاجر شقي هين على الله والناس بنو ادم وكل
 الله ادم من تراب قال الله يا ايها الناس انا خلقناكم من ذكروا نثي
 وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا ان اكرمكم عند الله اتقاكم ان الله
 عليهم غيبه لهذا حديث غريب حدثنا قتية حدثنا اللبث عن
 نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل
 بني النضير وقطع وهي البويرة فانزل الله ما قطعتم من لينة او
 تركتموها قايمة على الصلوات فباذن الله وليخزي المنافقين هذا
 حديث حسن صحيح حدثنا ابن ابي عمر حدثنا سفيان عن عيينة عن
 ابي اسحق الحميري عن ابراهيم بن عمار ان ابي سلمى بن ابي عبد الله عليه وسلم
 قال له الا اعلمك كلمات تقولها اذا اويت الى فراشك فانست
 من ليلتك مت على الصلوة وان صحبت اصبحت وقد اصبحت خيرا
 يقول اللهم اسلمت نفسي اليك وبجيت وجهي اليك وفوضت امري
 اليك رغبة ورهبة اليك والجات ظهري اليك لا حياء ولا خجالتك
 الا اديك امست بكلك الذي نزلت وبذلك الذي ارسلت قال البراء
 فقلت ورسولك الذي ارسلت قال فطعن يده في صدرى ثم قال
 وبنيك الذي ارسلت حدثنا احمد بن عبد الله الصبي بصري حدثنا
 حماد بن زيد عن عاصم الاحول عن عبد الله بن سرجس قال كان
 النبي صلى الله عليه وسلم اذا سافر يقول اللهم انت الصاحب يميني
 اليسر

صلى الله عليه وسلم ليعتاق عبثه عشرة ولما اكمل انسان رحله عليه قال
 فاكملوا كلهم حتى شيعهم قال فخرجت طائفة ودخلت طائفة حتى اكملوا
 كلهم قال فقال ليا انس ارفع فرغت فما ادرى حين وضعت كان
 اكثر ام حين رفعت قال وجلس طوافي منهم يجادلون في بيوت
 رسول الله صلى الله عليه وسلم ورسول الله صلى الله عليه وسلم
 جالس وزوجه موقلة وجهها الى الحائط فقلوا على رسول الله
 صلى الله عليه وسلم فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فسلم على
 نساءه ثم رجع فلما راوا رسول الله صلى الله عليه وسلم قد رجع ظنوا
 انهم قد ثقلوا عليه قال فاستدروا الباب فخرجوا كلهم وجلس
 رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى ارخى الست ودخل وانا جالس
 في الجحر فاني لم يلبث الا يسيرا حتى خرج علي واتت هذه الايات
 فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم وقرا هزيعا الناس يا ايها الذين
 امنوا لا تدرخلوا بيوت النبي الا ان يودن لكم الى طعام غير ناظرين
 انا ه ولكن اذا دعيت فادخلوا فانه اطعمكم فانفسوا وكامتنين
 لحديث ان ذكركم كان نودي النبي الى اخر الاية قال الجسد قال انس
 انا اعهد الناس عهدا بهذه الايات وتجيبن نسا النبي صلى الله
 عليه وسلم هذا حديث حسن صحيح حدثنا علي بن حجر العسقلاني عن
 الله بن جعفر حدثنا عبد الله بن دينا عن ابن عمر ان رسول الله
 صلى الله عليه وسلم خطب الناس يوم فتح مكة فقال يا ايها الناس

إلى الزبير عن جابر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال عرض علي
 الأنبياء فإذا هو سي ضرب من الرجال كأنه من رجال سبورة ورايت
 عيسى بن مريم فإذا الوقت الناس من رايته سبها صاحبكم يعني نفسه
 ورايت جبريل فإذا الوقت من رايته سبها دحية هذا حديث
 حسن صحيح عزيب حدثنا علي بن حجر حدثنا اسمعيل بن جعفر عن
 حميد عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال دخلت الجنة
 فإذا أنا بقصر من ذهب فقلت لمن هذا القصر قالوا المساب من قرآن
 فظننت أني أنا هو فقلت ومن هو فقالوا عمر بن الخطاب لهذا حديث
 صحيح حدثنا اسمعيل بن جعفر حدثنا علي بن عباس عن مسلم الملاي عن
 أنس بن مالك قال بعث النبي صلى الله عليه وسلم يوم الاثنين وصلى
 على يومئذ الملك لهذا الحديث عزيب حدثنا فليمة اخبرنا جعفر
 ابن سليمان عن الجعد بن عطاء عن أنس بن مالك قال قال رسول الله
 صلى الله عليه وسلم سمعت أبا وسليم صوتة فقلت يا بني وامي يا
 رسول الله دعوات قد رايته منهن اثنتين في الدنيا وانا ارجو اننا انما
 في الآخرة لهذا الحديث حسن صحيح عزيب من هذا الوجه حديثا
 فليمة حدثنا ابن لهيعة عن مسطح بن هان عن عتبة بن عازم قال
 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اسلم الناس وامن عمر وبن
 العاص لهذا حديث عزيب لا نعرفه الا من حديث ابن لهيعة عن

مسطح

السفر والخليفة في الأهل اللهم اصحبنا في سفرنا واخلفنا في اهلنا
 اللهم اني اعوذ بك من وعثا السفر وكأبة المنقلب ومن الخور بعد
 الكور ومن دعوة المظلوم ومن سوء المنظر في الأهل والمال
 هذا حديث حسن صحيح حدثنا علي بن حجر اخبرنا اسمعيل بن جعفر
 عن حميد عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا قدم من سفر
 فنظر إلى حماره إن المدينة أو ضرع راحلته وإن كان على دابة حركها
 من تحتها لهذا الحديث حسن صحيح حدثنا علي بن حجر حدثنا اسمعيل
 ابن جعفر عن حميد عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يدعو يقول
 اللهم اني اعوذ بك من الكسل والهرو والجبن والخل وقتنة المسيح
 وعذاب القبر لهذا الحديث صحيح حدثنا فليمة عن خلاد بن أنس
 عن دبيعة بن عبد الرحمن أنه سمع أنس بن مالك يقول لم يكن رسول
 الله صلى الله عليه وسلم بالطويل إلا بن ولا بالقصير ولا بالاسبط بعث الله على
 الأنبياء ولا باللام وليس بالجعد القطط ولا بالسبط بعث الله على
 راس ربيوت سنة فأقام بكلمة عشر سنين وبالمدينة عشر سنين وتوفي
 الله على راس سنين سنة وليس إلا راسه وكنيته عشر وأن سورة يس
 هذا الحديث حسن صحيح حدثنا فليمة حدثنا ابن لهيعة عن أبي يوسف
 عن أبي هريرة قال ما رايته أحدا أسرع في هسيه من رسول الله صلى
 الله عليه وسلم وإنما الأرض تطوي له إلا ليجهد لفسنا وأنه
 لغير مكثرة لهذا الحديث عزيب حدثنا فليمة حدثنا الملك عن

قال فضل عايشة على النساء كفضل الرز يد على سائر الطعام هذا حديث حسن صحيح حدثنا احمد بن محمد العتيبي حدثنا المعتمر بن سليمان عن حميد بن اسحق قال قيل يا رسول الله من اوجب الناس الميثاق قال عايشة قل من الرجال قال ابوها هذا حديث حسن صحيح حدثنا قتيبة حدثنا الميثاق بن سعد عن يحيى بن سعيد الانصاري انه سمع اسير من ظلك يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الا اخبى كره يجرد ور الانصار ويجيب الانصار قالوا بلى يا رسول الله قال بنو النخارم الذين يلونهم بنو عبد الاشهل ثم الذين يلونهم بنو الحارث بن الخزرج ثم الذين يلونهم بنو ساعدة ثم قال بيده فقتضوا صابهم ثم بسطهم كالراعى بيده قال وفي ذلك ور الانصار كلها خير هذا حديث حسن صحيح وحدثنا قتيبة عن ظلك بن اسحق عن محمد بن المنكدر عن جابر ان ابا عرابيا بايع رسول الله صلى الله عليه وسلم على الاسلام فاصابه وعكاه بالمدنية فجا الاحزاب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال اقلني يعني فابي فخرج الاعرابي فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم انما المدنية كالكمثرى تبي خبزها وينضع طيبها هذا حديث حسن صحيح وحدثنا قتيبة عن مالك عن عمر بن ابي عمر عن اسير من ظلك انه رسول الله صلى الله عليه وسلم طلع له اخذ فقال هذا اجل علينا ونجبه اللهم ان ابراهيم حرم مكة

مشرح وليس اسناد به بالوقوع في حديثنا محمد بن عبد الله بن زياد مخرجنا الفضيل بن سليمان بن جندب ابو حازم عن سهل بن سعد قال حدثنا محمد بن رسول الله صلى الله عليه وسلم ونحن بنو النخارم والمهاجر نقول التراب فيمرفقنا اللهم لا عيش الاخرة فاغفر لنا انصار والمهاجر هذا حديث حسن صحيح غريب حديثنا يحيى بن جبيب بن عزي المصنف حديثنا موسى بن ابراهيم بن كثير الانصاري قال سمعت طلحة بن خراش يقول لا تحس الناس مسلما راى او راى من رالى قال طلحة ففد رايت جابر بن عبد الله وقال موسى وقد رايت طلحة وقال لموسى وقد رايتي ونحن نرجو الله لهذا حديث حسن غريب حديثنا قتيبة حدثنا الميثاق عن ابى البر عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يدخل النار احد من بايع تحت الشجرة هذا حديث حسن صحيح وحدثنا قتيبة حديثنا الميثاق عن ابن ابي عمير عن المسور بن مخرمة قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول وهو على المنبر ان بني هاشم بن الميرة استاذوني ان ينكحوا ابنتهم على من ايطال فلا اذن ثم الا اذن الا ان يريد ابن ابي طالب ان يطلق ابنتي وينكح ابنتهم فانها بضعة مني يربني عارها ويؤذي ديني اذاها هذا حديث حسن صحيح حدثنا علي بن محمد حدثنا اسمعيل بن جعفر عن عبد الله بن عبد الرحمن بن عمار حدثنا الانصار عن اسير من ظلك ان رسول الله صلى الله عليه وسلم

(2) [٥٦] حدثنا (١٢) أحمد بن منيع وعلي بن حجر قال حدثنا

إسماعيل بن عليّ عن أبي ریحانة عن سفيّنة أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يتوضأ بالماء ويغتسل بالصباح قال وفي الباب عن عائشة وجابر وأنس بن مالك قال أبو عيسى حديث سفيّنة حديث حسن صحيح وأبو ریحانة اسمه عبد الله بن مطر

(3) [٨٠] حدثنا بن أبي عمر حدثنا سفيّان بن عيينة قال حدثنا

عبد الله بن محمد بن عقيل سمع جابرًا قال سفيّان وحدثنا محمد بن المنكدر عن جابر قال خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا معه فدخل على امرأة من الأنصار فذبحت له شاة فاكل وأنته بقنّاح من رطب فاكل منه ثم توضأ للظهر وصلى ثم انصرف فأنته بعلالة من علالة الشاة فاكل ثم صلى العصر ولم يتوضأ

(4) [١٦٠] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

العلاء بن عبد الرحمن أنه دخل على أنس بن مالك في داره بالعصرة حين انصرف من الظهر وداره بجيب المسجد فقال قوموا فصلوا العصر قال قمنا فصلينا فلما انصرفنا قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول تلك صلاة المنافق يجلس يرقب الشمس {حتى إذا كانت} بين قرني الشيطان قام فقفر أربعاً لا يذكر الله فيها إلا قليلاً قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(5) [١٦٤] حدثنا قتيبة حدثنا حاتم بن إسماعيل عن يزيد بن أبي

عبيد عن سلمة بن الأكوع قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي المغرب إذا غربت الشمس وتوارت بالحجاب

قال أبو عيسى [حديث سلمة بن الأكوع] حديث حسن صحيح

(6) [١٧٥] حدثنا (٢) قتيبة حدثنا الليث بن سعد عن نافع عن

بن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الذي تفرّقه صلاة العصر فكانما وتر أهله أو ماله

قال أبو عيسى [حديث بن عمر] حديث حسن صحيح

(7) [١٧٨] حدثنا قتيبة وبشر بن معاذ قال حدثنا أبو عوانة عن

أبو عيسى محمد بن عيسى الترمذي

الرباعيات في الحديث

الجزء الأول من رباعيات الترمذي

(أب) بسم الله الرحمن الرحيم

أخبرنا الشيخ الإمام العالم العلامة شمس الدين محمد بن أحمد بن عمر القرافي المالكي قال أخبرنا الشيخان أبو عبد الله محمد ابن أحمد بن علي الرملي الشامي الحنبلي والجمال عبد الله بن علي بن يحيى ابن فضل الله اليعمرى قال أخبرنا أبو الحسن علي بن أحمد بن محمد ابن صالح بن نذّ الفرضي قال الأول سمعنا عليه للجزء الأول منهما وقال الثاني حصولهما في الرابعة قال أخبرنا الإمام أبو الحسن فخر الدين علي بن أحمد بن عبد الواحد بن البخاري أنا أبو حفص عمر بن محمد بن معمر بن طبرزد البغدادي أنا أبو الفتح عبد الملك بن أبي القسم بن أبي سهل الكروخي قراءة عليه وأنا أسمع بمكة قال أخبرنا أبو عامر محمود بن القسم الأزدي وأبو بكر أحمد بن عبد الصمد الغورجي وأبو نصر عبد العزيز بن محمد الترياقى قالوا أخبرنا أبو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد الله بن أبي الجراح الجراحي قال أخبرنا أبو العباس محمد بن أحمد بن محبوب المحبوبي المروزي قال أخبرنا أبو عيسى محمد بن [عيسى بن] سورة بن موسى الترمذي الحافظ رحمه الله تعالى قال:

(1) [٣٣] حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا بشر بن المفضل عن عبد الله

بن محمد بن عقيل عن الربيع بنت معوذ بن عفراء أن النبي صلى الله عليه وسلم مسح برأسه مرتين بدأ بمؤخر رأسه ثم بمقدمه وبأنفيه فكأنهما ظهورهما وبطونهما قال أبو عيسى هذا حديث حسن

فصلى بنا قاعدا فصليا معه فعمدا ثم انصرف فقال إنما الإمام أو إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا ركع فاركعوا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا ولك الحمد وإذا سجد فاسجدوا وإذا صلى قاعدا فصلوا قعودا أجمعون

قال أبو عيسى وحديث أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خر عن فرس فجحش حديث حسن صحيح

(14) [٣٧٦] حدثنا قتيبة حدثنا مروان بن معاوية الفراري عن حميد

عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال والله إنني لأسمع بكاء الصبي وأنا في الصلاة فأخفف مخافة أن تقتل أمه

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح

(15) [٣٨٧] حدثنا ابن أبي عمر حدثنا سفيان بن عيينة عن أبي

الزبير عن جابر قال قيل للنبي صلى الله عليه وسلم أي الصلاة أفضل قال طول القنوت

قال أبو عيسى حديث جابر بن عبد الله حديث حسن صحيح

(16) [٤٠٠] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن إبراهيم عن

سعيد بن يزيد أبي مسلمة قال قلت لأنس بن مالك إنا نرى رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في (ب) نعليه قال نعم

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح

(17) [٤٠٢] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا يزيد بن هارون عن أبي

مالك الأشجعي قال قلت لأبي يا أبت إنا قد صليت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر وعمر وعثمان وعلي بن أبي طالب

ههنا بالكوفة نحوا من خمس سنين أكانوا يقتلون قال أي بني محدث قال أبو عيسى حدثنا صالح بن عبد الله حدثنا أبو عوانة عن أبي

مالك الأشجعي بهذه الإسناد نحوه بمعناه هذا حديث حسن صحيح

(18) [٤٠٤] حدثنا قتيبة حدثنا رفاع بن يحيى بن عبد الله بن

رفاعة بن رافع الزرقعي عن عم أبيه معاذ بن رفاع عن أبيه قال صليت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فعمطت قلت الحمد لله

قتادة عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها

قال أبو عيسى [حديث أنس] حديث حسن صحيح

(8) [٩١] حدثنا بشر بن معاذ البصري حدثنا إبراهيم بن عبد

العزيز بن عبد الملك بن أبي محذورة قال أخبرني أبي وجدي جميعا عن أبي محذورة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أقعده وألقى عليه

الأذان حرفا حرفا

قال إبراهيم مثل أذاننا قال بشر فقلت له أعد علي فوصف الأذان

بالترجيع قال أبو عيسى حديث أبي محذورة في الأذان حديث صحيح (9) [٢٢٧] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن سماك بن حرب عن

النعمان بن بشير قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يسوي صفوفنا فخرج يوما فرأى رجلا خارجا صدره عن القوم فقال لتسؤون صفوفكم أو ليخالفن الله بين وجوهكم

أو ليخالفن الله بين وجوهكم

قال أبو عيسى حديث النعمان بن بشير حديث حسن صحيح

(10) [٢٣٧] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن قتادة عن أنس بن

مالك قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم من أخف الناس صلاة في تمام

قال أبو عيسى وهذا حديث حسن صحيح

(11) [٢٤٦] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن قتادة عن أنس قال

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر وعمر (١٣) وعثمان يفتحون القراءة ب «الحمد لله رب العالمين»

قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(12) [٢٥٣] حدثنا قتيبة حدثنا سفيان بن عيينة عن الزهري عن

أنس يبلغ به النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا حضر العشاء وأقيمت الصلاة فأبدؤا بالعشاء

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح

(13) [٢٦١] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن بن شهاب عن أنس بن

مالك {أنه قال خر رسول الله صلى الله عليه وسلم} عن فرس فجحش

بكر السهمي وحدثنا عبد الله بن منير {عن عبد الله بن بكر {عن فائد بن عبد الرحمن عن عبد الله بن أبي أوفى قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كانت له إلى الله حاجة أو إلى أحد من بني آدم فليتوضأ فليحس الوضوء ثم ليصل ركعتين ثم ليثن على الله وليصل على النبي صلى الله عليه وسلم ثم ليقل لا إله إلا الله الحليم الكريم سبحان الله رب العرش العظيم الحمد لله رب العالمين أسألك موجبات رحمتك وعزائم مغفرتك والغنيمة من كل بر والسلامة من كل أثم لا تدع لي (ع) ذنباً إلا غفرته ولا هما إلا فرجته ولا حاجة هي لك رضا إلا قضيتها يا أرحم الراحمين

[قال أبو عيسى] هذا حديث غريب

(22) [٤٨٠] حدثنا قتيبة حدثنا عبد الرحمن بن أبي الموالي عن

محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلمنا الاستخارة في الأمور كلها كما يعلمنا السورة من القرآن يقول إذا هم أحدكم بالأمر فليركع ركعتين من غير الفريضة ثم ليقل اللهم اني استخيرك بعلمك واستقدرك بقدرتك وأسألك من فضلك العظيم فإنك تقدر ولا أقدر وتعلم ولا أعلم وأنت علام الغيوب اللهم إن كنت تعلم أن هذا الأمر خير لي في ديني ومعيشتي وعاقبة أمري أو قال في عاجل أمري وآجله فيسره لي ثم بارك لي فيه وإن كنت تعلم أن هذا الأمر شر لي في ديني ومعيشتي وعاقبة أمري أو قال في عاجل أمري وآجله فاصرفه عني واصرفني عنه واقدر لي الخير حيث كان ثم أرضني به قال ويسمي حاجته

[قال أبو عيسى حديث جابر] حديث حسن صحيح غريب

(23) [٥٠٧] حدثنا قتيبة وهاذا قال حدثنا أبو الأحوص عن سماك

بن حرب عن جابر بن سمرة قال كنت أصلي مع النبي صلى الله عليه وسلم فكانت صلاته قصداً وخطبته قصداً

[قال أبو عيسى حديث جابر بن سمرة حديث حسن صحيح

(24) [٥١٠] {حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن عمرو بن دينار

عن جابر بن عبد الله قال بينا النبي صلى الله عليه وسلم يخطب يوم

حمداً كثيراً طيباً مباركاً فيه مباركا عليه كما يحب ربنا ويرضى فلما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم انصرف فقال من المتكلم في الصلاة فلم يتكلم أحد ثم قالها الثانية من المتكلم في الصلاة فلم يتكلم أحد ثم قالها في الثالثة من المتكلم في الصلاة فقال رفاعه بن رافع بن عفرأنا يا رسول الله قال كيف قلت قال قلت الحمد لله حمداً كثيراً طيباً مباركاً فيه مباركا عليه كما يحب ربنا ويرضى فقال النبي صلى الله عليه وسلم والذي نفسي بيده لقد ابتدرها بضعة وثلاثون ملكاً أيهم يصعد بها

[قال أبو عيسى حديث رفاعه حديث حسن

(19) [٤١٢] حدثنا قتيبة ويشر بن معاذ العقدي قال حدثنا أبو

عوانة عن زياد بن علاقة عن المغيرة بن (٤) شعبة قال صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى انتفخت قدماه فقبل له أنتكاف هذا وقد غفر لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر قال أفلا أكون عبداً شكوراً

[قال أبو عيسى حديث المغيرة بن شعبة حديث حسن صحيح

(20) [٤٣٧] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن ابن عمر عن

النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال صلاة الليل مثني مثني فإذا خفت الصبح فاوتر بواحدة واجعل آخر صلاتك وتر

[قال أبو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح

(21) [٤٦١] حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن أنس بن سيرين

قال سألت ابن عمر فقلت أطيل في ركعتي الفجر فقال كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي من الليل مثني مثني ويوتر بركعة وكان يصلي الركعتين والأذان في أنه [يعني يخفف]

[قال أبو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح

(22) [٤٧٩] حدثنا علي بن عيسى بن يزيد البغدادي حدثنا عبد الله بن

^١ هذا الحديث خامس، وذكر فيه «عن فائد بن عبد الرحمن عن عبد الله بن أبي أوفى» وهو أصوباً وفي بعض متن سنن الترمذي «عن فائد بن عبد الرحمن بن عبد الله بن أبي أوفى» وهو خطأ جداً.

عليه وسلم من المدينة إلى مكة فصلى ركعتين قال قلت لأنس كم أقام رسول الله صلى الله عليه وسلم بمكة قال عثرا

[قال أبو عيسى حديث أنس] حديث حسن صحيح

(30) [٥٧٢] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن (٥) قيادة عن أنس

بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم البراق في المسجد خطيبة وكفارتها دفنها

قال أبو عيسى وهذا حديث حسن صحيح

(31) [٥٧٨] حدثنا قتيبة حدثنا بن لهيعة عن مشروح بن ماعان

عن عتبة بن عامر قال قلت يا رسول الله فضلت سورة الحج بأن فيها سجدتين قال نعم ومن لم يسجد هما فلا يقرأهما

قال أبو عيسى هذا حديث ليس إسناده بذاك القوي

(32) [٥٨٢] حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن محمد بن زياد

وهو أبو الحارث البصري ثقة عن أبي هريرة قال قال محمد صلى الله عليه وسلم أما يخشى الذي يرفع رأسه قبل الإمام أن يحول الله رأسه رأس حمار

قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(33) [٥٨٥] حدثنا قتيبة حدثنا أبو الأحوص عن سماك بن حرب

عن جابر بن سمرة قال كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا صلى الفجر قعد في مصلاه حتى تطلع الشمس

قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(34) [٥٨٦] حدثنا عبد الله بن معاوية الجمحي البصري حدثنا عبد

العزيز بن مسلم حدثنا أبو ظلال عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى الغداة في جماعة ثم قعد يذكر الله حتى تطلع الشمس ثم صلى ركعتين كانت له كأجر حجة وعمره قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تأمة تأمة تأمة

قال أبو عيسى هذا حديث حسن غريب وسألت محمد بن إسماعيل عن أبي ظلال فقال هو مقارب الحديث قال محمد واسمه هلال

الجمعة إذ جاء رجل فقال النبي صلى الله عليه وسلم أصليت قال لا قال قم فاركع [قال أبو عيسى] وهذا حديث حسن صحيح {

(25) [٥٢٢] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن بن عمر أنه كان

إذا صلى الجمعة انصرف فصلى سجدتين في بيته ثم قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصنع ذلك

قال (٥) أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(26) [٥٢٥] حدثنا علي بن حجر حدثنا عبد العزيز بن أبي حازم

وعبد الله بن جعفر عن أبي حازم عن سهل بن سعد رضى الله تعالى عنه قال ما كنا نتعدى في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا نقبل إلا بعد الجمعة

إلا بعد الجمعة

قال أبو عيسى حديث سهل بن سعد حديث حسن صحيح

(27) [٥٢٢] حدثنا قتيبة حدثنا أبو الأحوص عن سماك بن حرب

عن جابر بن سمرة قال أصليت مع النبي صلى الله عليه وسلم العيدين غير مرة ولا مرتين بغير أذان ولا إقامة

قال أبو عيسى وحديث جابر بن سمرة حديث حسن صحيح

[٥٢٨] حدثنا الحسين بن حريث أبو عمار [حدثنا] وكيع^٢ عن أبيان

بن عبد الله البجلي عن أبي بكر بن حفص وهو بن عمر بن سعد بن أبي وقاص عن بن عمر أنه خرج في يوم عيد فلم يصل قبلها ولا بعدها وذكر أن النبي صلى الله عليه وسلم فعله

قال أبو عيسى وهذا حديث حسن صحيح

(28) [٥٤٦] حدثنا قتيبة حدثنا سفيان بن عيينة عن محمد بن

المنكدر وإبراهيم بن ميسرة سمعا أنس بن مالك قال صلينا مع النبي صلى الله عليه وسلم الظهر بالمدينة أربعا وبني الحليفة العصر ركعتين قال أبو عيسى هذا حديث صحيح

(29) [٥٤٨] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا هشيم أخبرنا يحيى بن أبي

إسحاق الحضرمي حدثنا أنس بن مالك قال خرجنا مع النبي صلى الله

^٢ في متن المخطوطة «و وكيع» وهو خطأ. والحديث خامس

وسلم قال كان يصوم من الشهر حتى نرى أنه لا يريد أن يفطر منه ويفطر حتى نرى أنه لا يريد أن { يصوم منه شيئا وكنت لا تشاء أن تراه من الليل مصليا إلا رأيته مصليا ولا نائما إلا رأيته نائما

قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح
(40) [٨٠٣] حدثنا محمد بن يشار حدثنا بن أبي عدي قال أنبأنا

حميد الطويل عن أنس بن مالك قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يعتكف في العشر الأواخر من رمضان فلم يعتكف عاما فلما كان في العام المقبل اعتكف عشريين

قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح غريب
(41) [٨٠٩] حدثنا قتيبة حدثنا الليث بن سعد عن سعيد بن أبي

سعيد المقبري عن أبي شريح العدوي أنه قال قال لعمر بن سعد وهو يبعث البعوث إلى مكة أنذن لي أيها الأمير أحذئك قولا قام به رسول الله صلى الله عليه وسلم الغد من يوم الفتح سمعته أنذاني ووعاه قلبي وأبصرته عينا حين تكلم به أنه حمد الله وأثنى عليه ثم قال إن مكة حررها الله ولم يحررها الناس ولا يحل لأمرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك فيها دما أو يعصد بها شجرة فإن أحد ترخص بقتل رسول الله صلى الله عليه وسلم فيها فقولوا له إن الله أنزل رسوله صلى الله عليه وسلم ولم يأن لك وإنما أنزلني فيه ساعة من النهار وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس ويليغ الشاهد الغائب قليل لأبي شريح ما قال لك عمرو قال أنا أعلم منك بذلك يا أبا شريح إن الحرم (١٧) لا يعيد عاصيا ولا فارا بدم ولا فارا بخربة

قال أبو عيسى حديث أبي شريح حديث حسن صحيح وأبو شريح الخزاعي اسمه خويلد بن عمرو وهو العدوي [وهو] {الكعبي}

(42) [٨٢١] حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن حميد عن أنس

قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول لبيك بعمرة وحجة

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح
(43) [٨٢٢] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن بن عمر أنه قال

قام رجل فقال يا رسول الله ماذا تأمرنا أن نلبس من الثياب في الحرم

(35) [٦٧٠] حدثنا هناد حدثنا إسماعيل بن عياش حدثنا شرجيل

بن مسلم الخولاني عن أبي أمامة الباهلي قال سمعت رسول الله (١٦) صلى الله عليه وسلم في خطبته عام حجة الوداع يقول لا تنفق امرأة شيئا من بيت زوجها إلا بآذن زوجها قيل يا رسول الله ولا الطعام قال ذاك أفضل أمونا

قال أبو عيسى حديث أبي أمامة حديث حسن
(36) [٦٩٠] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

حميد عن أنس أنه قال إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم من نسانه شهرا فأقام في مشربة تسعا وعشرين يوما قالوا يا رسول الله إنك آليت شهرا فقال الشهر تسع وعشرون

قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح
(37) [٧٠٨] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن قتادة وعبد العزيز

بن صهيب عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال تسحروا فإن في السحور بركة

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح
(38) [٧٢٦] حدثنا عبد الأعلى بن واصل الكوفي حدثنا الحسن بن

عليبة حدثنا أبو عاتكة عن أنس بن مالك قال جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال اشتكت عيني أفأكتحل وأنا صائم قال نعم قال أبو عيسى حديث أنس حديث ليس إسناده باللقوي ولا يصح عن

النبي صلى الله عليه وسلم في هذا الباب شيء وأبو عاتكة يضعف
(39) [٧٢٦] [حدثنا قتيبة] حدثنا عبد العزيز بن محمد عن سهيل عن

بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم للصائم فرحان فرحة حين يفطر وفرحة حين يلقى ربه

قال أبو عيسى و [هذا حديث حسن صحيح
(39) [٧٢٩] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

حميد (٦ب) عن أنس بن مالك أنه سئل عن صور النبي صلى الله عليه

(48) [٩١٢] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن ابن عمر قال

خلق رسول الله صلى الله عليه وسلم وحلق طائفة من أصحابه وقصر بعضهم قال بن عمر إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال رحم الله المحلقين مرة أو مرتين ثم قال والمقصرين

قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(49) [٩٧٣] حدثنا قتيبة حدثنا عبد الوارث بن سعيد عن عبد

العزیز بن صهیب قال دخلت أنا وثابت على أنس بن مالك فقال ثابت يا أبا حمزة أشكتك فقال أنس أفلا أرقبك برقية رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بلى قال اللهم رب الناس مذهب البأس أشرف أنت الشافي لا شافي إلا أنت شفاء لا يغادر سقما

قال أبو عيسى [حديث حسن صحيح]

(50) [١٠١٧] حدثنا علي بن حجر أخبرنا علي بن مسهر عن

مسلم الأعمور عن أنس بن مالك قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعود المريض ويشهد الجنازة ويركب الحمار ويحلب دعوة العبد وكان يوم بني قريظة على حمار مخطوم بحبل من ليف عليه أكاف ليف [١٠٥٨] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا يزيد بن هارون أخبرنا

حميد عن أنس قال مر {علي} رسول الله صلى الله عليه (١٨) وسلم بجنازة فأتوا عليها خيرا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم وجبت ثم قال أنتم شهداء الله في الأرض

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح

(52) [١٠٩٠] حدثنا حميد بن مسعدة البصري حدثنا بشر بن

المفضل حدثنا خالد بن ذكوان عن الربيع بنت معوذ قالت جاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فدخل على غداة بني بني فجلس على فراشي كمجلسك مني وجويزات لنا يضر بن يذوقهن ويذبن من قتل من آبائي يوم بدر إلى أن قالت إحاذن وفينا نبي يعلم ما في غد فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم اسكتي عن هذه وقولي الذي كنت تقولين قبلها قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تلبسوا القمص ولا السر او يلات ولا البرانس ولا العمام ولا الخفاف إلا أن يكون أحد ليست له نعلان فلبس الخفين وليقطعهما ما أسفل من الكعبين ولا تلبسوا شيئا من الثياب مسه الزعفران ولا الورس ولا تنتقب المرأة الحرام ولا تلبس القفازين

قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(44) [٨٨٢] حدثنا قتيبة حدثنا أبو الأحوص [عن إسرائيل] عن

أبي إسحاق عن حارثة بن وهب قال صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم بمنى آمن ما كان الناس وأكثره ركعتين

قال أبو عيسى حديث حارثة بن وهب حديث حسن صحيح

(45) [٩٠٣] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا مروان بن معاوية عن أيمن

بن نابل عن قدامة بن عبد الله قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يرمي الجمار على ناقلة ليس ضرب ولا طرد ولا إليك إليك

قال أبو عيسى حديث قدامة بن عبد الله حديث حسن صحيح

(46) [٩٠٤] حدثنا قتيبة حدثنا مالك بن أنس عن أبي الزبير عن

جابر قال نحرنا مع النبي صلى الله عليه وسلم عام الحديبية البقرة عن سبعة والبدنة عن سبعة

قال أبو عيسى حديث جابر [حديث حسن صحيح]

(47) [٩١١] (ب) حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن قتادة عن أنس

أن النبي صلى الله عليه وسلم رأى رجلا يسوق بدنة فقال له أركبها فقال يا رسول الله إنها بدنة قال له في الثالثة أو في الرابعة أركبها

ويحك أو ويلك

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح

^١ في بعض نسخ سنن الترمذي ذكر «عن إسرائيل» وفي المخطوطة لم يذكر «عن إسرائيل» هو أفضل وأصوب. وإن هذا الحديث رباعية في الحقيقة. رواه مسلم (رقم ٦٩٦) والنسائي (رقم ١٤٤٥) أيضا ليس فيهما «عن إسرائيل». ورواه ابن أبي شيبة في مصنفه بطريق «عن أبي بكر بن عواش و أبي الأحوص عن أبي إسحاق عن حارثة بن وهب» (رقم ٨٢٦١)

يترك مالا غيره فباعه النبي صلى الله عليه وسلم فاشتراه نعيم بن عبد الله النحام قال جابر عبدا قطيبا مات عام الأول في إمارة ابن الزبير قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

[١٢٢٦] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا إسماعيل بن إبراهيم [عن أيوب] عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع النخل حتى يزهو

[١٢٢٧] وبهذا الإسناد أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع السبل حتى يبيض ويأمن العاهة نهى البائع والمشتري

قال أبو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح

(58) [١٢٢٩] حدثنا قتيبة أخبرنا الليث عن أبي الزبير عن جابر قال جاء عبد قبايع النبي صلى الله عليه (٩) وسلم على الهجرة ولا يشعر النبي صلى الله عليه وسلم أنه عبد فجاء سيده يريده فقال النبي صلى الله عليه وسلم بعنيه فاشتراه بعبدين أسودين ثم لم يبايع أحدا بعد حتى يسأله أعبد هو

قال أبو عيسى حديث جابر [حديث حسن صحيح

(59) [١٢٦٥] حدثنا فناد وعلي بن حجر قالا حدثنا إسماعيل بن عياش عن شريح بن مسلم الخولاني عن أبي أمامة قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول في الخطبة عام حجة الوداع العارية مؤداة والزعيم غارم والدين مقضي

قال أبو عيسى حديث أبي أمامة [حديث حسن [غريب]

(60) [١٢٧٨] حدثنا علي بن حجر أخبرنا إسماعيل بن جعفر عن حميد قال سئل أنس عن كسب الحجام فقال أنس احتجم رسول الله صلى الله عليه وسلم وحجمه أبو طيبة فأمر له بصاعين من طعام وكلم أهله فوضعوا عنه من خراجه وقال إن أفضل ما تداويتم به الحجامه وإن من أمثل دوائكم الحجامه

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح

^٥ في متن المخطوطة لم يتذكر «عن أيوب» وهذا الحديث ويليهِ خلاصه.
^٦ هذا الحديث في هذا الإسناد يكرر في سنن الترمذي برقم ٢١٢٠.

(53) [١٠٩٤] حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن ثابت عن أنس

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى علي عبد الرحمن بن عوف أثر صفره فقال ما هذا فقال اني تزوجت امرأة علي وزن نواة من ذهب فقال بارك الله لك أو لم ولو بشاة

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح وقال أحمد بن حنبل وزن نواة من ذهب وزن ثلاثة دراهم وثلاث وقال إسحاق هو وزن خمسة دراهم [وثلثم]

(54) [١١٠٠] حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن عمرو بن دينار عن جابر بن عبد الله قال تزوجت امرأة فأتيت النبي صلى الله عليه وسلم فقال تزوجت يا جابر فقلت نعم فقال بكرة أم ثيبا فقلت لا بل ثيبا فقال هلا جارية تلاعبيها وتلاعبك فقلت يا رسول الله إن عبد الله مات وترك سبع بنات أو تسع فجئت بمن يقوم عليهن قال فدعالي

قال أبو عيسى حديث جابر بن عبد الله [حديث حسن (ب) صحيح

(55) [١١١٥] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن قتادة وعبد العزيز بن صهيب عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم اعتق صفية وجعل عتقها صداقها

قال أبو عيسى حديث أنس حديث حسن صحيح

(56) [١٢١٦] حدثنا محمد بن بشر أخبرنا عباد بن ليث صاحب الكرابيسي البصري أخبرنا عبد المجيد بن وهب قال قال لي العداة بن خالد بن هوذة ألا أقرئك كتابا كتبه لي رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قلت بلى فأخرج لي كتابا هذا ما اشترى العداة بن خالد بن هوذة من محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم اشترى منه عبدا أو أمة لا داء ولا غائلة ولا خبيثة بيع المسلم المسلم

قال أبو عيسى هذا حديث حسن غريب

(57) [١٢١٩] حدثنا ابن أبي عمر حدثنا سفيان بن عيينة عن عمرو بن دينار عن جابر أن رجلا من الأنصار دبر غلاما له فمات ولم

(68) [١٥٠٩] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يأكل أحدكم من لحم أضحيته فوق ثلاثة أيام

[قال أبو عيسى حديث ابن عمر] حديث حسن صحيح وإنما كان النهي من النبي صلى الله عليه وسلم متقدما ثم رخص بعد ذلك (69) [١٥٥٢] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم حرق نخل (١٠) بني النضير وقطع وهي البريرة فأنزل الله «ما قطعتم من لينة أو تركتموها قائمة على أصولها فبإذن الله وليخزي الفاسقين»

وهذا حديث حسن صحيح

(70) [١٥٥٧] حدثنا قتيبة حدثنا بشر بن المفضل عن محمد بن زيد عن عمير مولى أبي اللحم قال شهدت خبير مع سادتي فكلما في رسول الله صلى الله عليه وسلم وكلموه أني مملوك قال فأمرني فقلت السيف فإذا أنا أجره فأمر لي بشيء من خرتي المتاع وعرضت عليه رقية كنت أرقى بها المجانين فأمرني بطرح بعضها وحبس بعضها

وهذا حديث حسن صحيح

(71) [١٥٦٩] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن ابن عمر أخبره أن امرأة وجدت في بعض مغازي رسول الله صلى الله عليه وسلم مقتولة فانكر رسول الله صلى الله عليه وسلم ونهى عن قتل النساء والصبيان [قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح

(72) [١٥٧٥] حدثنا بشر بن هلال الصواف حدثنا جعفر بن سليمان الضبيعي عن ثابت عن أنس قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يغزو بأم سليم ونسوة معها من الأنصار يسقين الماء ويداوين الجرحي [قال أبو عيسى] وهذا حديث حسن صحيح

(73) [١٥٨٢] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن أبي الزبير عن جابر أنه قال رمى يوم الأحزاب سعد بن معاذ فقطعوا أكحله أو أبجله فحسمه رسول الله صلى الله عليه وسلم بالنار فانفخت يده فتركه فنزفه الدم

(61) [١٢٩٢] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يبيع بعضكم على بيع بعض ولا يخطب بعضكم على خطبة بعض

[قال أبو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح (62) [١٢٩٥] حدثنا عبد الله بن منير قال سمعت أبا عاصم عن شبيب بن بشر عن أنس بن مالك قال لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم في الخمر عشرة عاصرها ومعتصرها وشاربها وحاملها والمحمولة إليه وساقبها وبائعها وأكل ثمنها والمشتري لها والمشتراة^٧ (٩ب) له

[قال أبو عيسى هذا] حديث غريب

(63) [١٣٨٢] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن قتادة عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ما من مسلم يفرس غرسا أو يزرع زرعاً فيأكل منه إنسان أو طير أو بهيمة إلا كانت له صدقة

[قال أبو عيسى حديث أنس] حديث حسن صحيح

(64) [١٤٣٧] حدثنا هناد حدثنا شريك عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة أن النبي صلى الله عليه وسلم رجم يهوديا ويهودية

[قال أبو عيسى حديث جابر بن سمرة] حديث حسن غريب

(65) [١٤٤٦] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن ابن عمر قال قطع رسول الله صلى الله عليه وسلم في مجن قيمته ثلاثة دراهم

[قال أبو عيسى حديث ابن عمر] حديث حسن صحيح

(66) [١٤٩٤] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن قتادة عن أنس بن مالك قال ضحى رسول الله صلى الله عليه وسلم بكيشين املحين أقرنين نحبهما بيده وسمى وكبر ووضع رجله على صفاحهما

[قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح

(67) [١٥٠٢] حدثنا قتيبة حدثنا مالك بن أنس عن أبي الزبير عن جابر قال نحرنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالحديبية البذنة عن سبعة والبقرة عن سبعة

[قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح

^٧ في متن المخطوطة: المشتري

(78) [١٥٩٨] حدثنا واصل بن عبد الأعلى حدثنا أبو بكر بن عياش عن أبي إسحاق عن البراء قال كنا نتحدث أن أصحاب بدر يوم بدر كعدة أصحاب طالوت ثلاثمائة وثلاثة عشر رجلا

[قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح

(79) [١٥٩٩] حدثنا قتيبة حدثنا عباد بن عباد المهلهبي عن أبي جمرة عن ابن عباس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لو فد عبد القيس أمركم أن تزورا خمس ما غنتم قال وفي الحديث قصة

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح حدثنا قتيبة حدثنا حماد

بن زيد عن أبي جمرة عن ابن عباس نحوه

(80) [١٦٠٣] حدثنا علي بن حجر (١١) أخبرنا إسماعيل بن

جعفر عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن اليهود إذا سلم عليكم أحدهم وإنما يقول السلام عليكم قل عليكم

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(81) [١٦٤٠] حدثنا يحيى بن طلحة اليربوعي الكوفي حدثنا أبو

بكر بن عياش عن حميد عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم القتل في سبيل الله يكفر كل خطيئة فقال جبريل إلا الدين فقال النبي صلى الله عليه وسلم إلا الدين

[قال أبو عيسى] وهذا حديث غريب يعني من هذا الوجه

(82) [١٦٤٣] حدثنا علي بن حجر أخبرنا إسماعيل بن جعفر عن

حميد عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال ما من عبد يموت له عند الله خير يحب أن يرجع إلى الدنيا وأن له الدنيا وما فيها إلا الشهيد لما يرى من فضل الشهادة فإنه يحب أن يرجع إلى الدنيا فيقتل مرة أخرى

[قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

^١ أورثنا هذا الحديث من سنن الترمذي وهو لم يذكر في المخطوطة. هذا الحديث رباي أيضا.

فحسمه أخرى فاتفقت يده (١٠ب) فلما رأى ذلك قال اللهم لا تخرج نفسي حتى تقر عيني من بني قريظة فاستمسك عرقه فمما قطر قطرة حتى نزلوا على حكم سعد بن معاذ فأرسل إليه فحكم أن يقتل رجالهم ويستحي نساءهم يستعين بهن المسلمون فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أصبت حكم الله فيهم وكانوا أربعمائة فلما فرغ من قتالهم انفتق عرقه فمات

[قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح

(74) [١٥٩٢] حدثنا قتيبة حدثنا حاتم بن إسماعيل عن يزيد بن

أبي عبيد قال قلت لسلمة بن الأكوع على أي شيء بايعتم رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الحديبية قال على الموت

هذا حديث حسن صحيح

(75) [١٥٩٣] حدثنا علي بن حجر أخبرنا إسماعيل بن جعفر عن

عبد الله بن دينار عن ابن عمر قال كنا نبايع رسول الله صلى الله عليه وسلم على السمع والطاعة فيقول لنا فيما استطعتم

[قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(76) [١٥٩٤] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا سفيان بن عيينة عن أبي

الزبير عن جابر بن عبد الله قال لم نبايع رسول الله صلى الله عليه وسلم على الموت إنما بايعناه على أن لا نفر

[قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح

(77) [١٥٩٧] حدثنا قتيبة حدثنا سفيان بن عيينة عن ابن المنكر

سمع أميمة بنت رقيقة تقول بايعت رسول الله صلى الله عليه وسلم في نسوة فقال لنا فيما استطعتم وأطقن قلت لله ورسوله أرحم بنا منا بأنفسنا قلت يا رسول الله بايعنا قال سفيان تعني صافحنا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنما قولني لمانة امرأة كقولني لامرأة واحدة

[قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح

^٢ أورثنا هذا الحديث من سنن الترمذي وهو لم يذكر في المخطوطة. هذا الحديث رباي أيضا.

فقال لم تراعوا لم تراعوا فقال النبي صلى الله عليه وسلم وجدته بحرا يعني الفرس

[قال أبو عيسى] هذا حديث صحيح

(88) [١٦٩٣] حدثنا قتيبة حدثنا مالك بن أنس عن بن شهاب عن

أنس بن مالك قال دخل النبي صلى الله عليه وسلم عام الفتح وعلى رأسه المغفر فقيل له بن خطل متعلق بأستار الكعبة فقال اقتلوه

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح غريب

(89) [١٧٠٥] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن بن عمر عن

النبي صلى الله عليه وسلم قال ألا كلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته فالأمر الذي على الناس راع ومسئول عن رعيته والرجل راع على أهل بيته وهو مسئول عنهم والمرأة راعية على بيتها وهي مسئولة عنه والعبد راع على مال سيده وهو مسئول عنه ألا فكلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته (١١٢)

[قال أبو عيسى و] حديث بن عمر حديث حسن صحيح

(90) [١٧٢٠] حدثنا الأنصاري حدثنا معن حدثنا مالك وحدثنا

قتيبة عن مالك عن نافع وعبد الله بن دينار وزيد بن أسلم كلهم يخبر عن عبد الله بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا ينظر الله يوم القيامة إلى من جر ثوبه خيلاء

[قال أبو عيسى] وحديث بن عمر حديث حسن صحيح

(91) [١٧٥٤] حدثنا حميد بن مسعدة حدثنا عبد الوهاب الثقفي عن

حميد عن أنس قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ربعة ليس بالطويل ولا بالقصير حسن الجسم أسمر اللون وكان شعره ليس بجعد ولا سبط إذا مشى يتوكأ {يتركف}

[قال أبو عيسى حديث أنس] حديث حسن صحيح غريب

(92) [١٧٩٠] حدثنا قتيبة حدثنا مالك بن أنس عن عبد الله بن

هذا الحديث بالطريق الأول وخمسي و بالطريق الثاني رباعي.

(83) [١٦٤٨] حدثنا قتيبة حدثنا العطاء بن خالد المزرومي عن

أبي حازم عن سهل بن سعد الساعدي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم غدوة في سبيل الله خير من الدنيا وما فيها وموضع سوط في الجنة خير من الدنيا وما فيها

[قال أبو عيسى و] هذا حديث حسن صحيح

(84) [١٦٥١] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

حميد عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لغدوة في سبيل الله أو روحه خير من الدنيا وما فيها ولقاب قوس أحكم أو موضع يده {خذه} في الجنة خير من الدنيا وما فيها ولو أن امرأة من نساء أهل الجنة اطلعت إلى الأرض لأضاعت ما بينهما ولمالت ما بينهما رجا ولنصفها على رأسها خير من الدنيا وما فيها

[قال أبو عيسى] هذا حديث صحيح

(85) [١٦٧٥] حدثنا (١٦) أحمد بن منيع ونصر بن علي قالا

حدثنا سفيان بن عيينة عن عمرو بن دينار سمع جابر بن عبد الله يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الحرب خدعة

[قال أبو عيسى] وهذا حديث حسن صحيح

(86) [١٦٧٨] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا يزيد بن هارون أنبأنا

إسماعيل بن أبي خالد عن أبي أوفى قال سمعته يقول يعني النبي صلى الله عليه وسلم يدعو على الأحزاب فقال اللهم منزل الكتاب سريع الحساب اهزم الأحزاب اللهم اهزمهم وزلزلهم

[قال أبو عيسى] وهذا حديث حسن صحيح

(87) [١٦٨٧] حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن ثابت عن أنس

قال كان النبي صلى الله عليه وسلم من أحسن الناس {وأجود الناس} وأشجع الناس قال وقد فرح أهل المدينة ليلة سمعوا صوتا قال فقلنا هم النبي صلى الله عليه وسلم على فرس لأبي طلحة عري وهو مقلد سيفه

هذا الحديث في المخطوطة ذكر قبل الحديث يذكر في سنن الترمذي برقم ١٦٥١.

(98) [١٨٤٤] حدثنا إسماعيل بن موسى الغزاري حدثنا إبراهيم بن سعد عن أبيه عن عبد الله بن جعفر قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يأكل القثاء بالطرب

[قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح غريب (99) [١٨٥٤] حدثنا يوسف بن حماد المعني البصري حدثنا عثمان

بن عبد الرحمن الجمحي عن محمد بن زياد عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال أفشوا السلام وأطعموا الطعام واضربوا الهام ثورثوا الجنان

[قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح غريب] (100) [١٨٧٦] حدثنا قتيبة حدثنا الليث بن سعد عن عطاه بن أبي

رباح عن جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى أن يلبس البسر والرطب جميعا

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح (101) [١٨٨٤] حدثنا قتيبة ويوسف بن حماد قالا حدثنا عبد

الوارث بن سعيد عن (١١٣) أبي عصام عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يتنفس في الإناء ثلاثا ويقول هو أمرأ وأروى

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن غريب (102) [١٨٩٣] حدثنا الأنصاري حدثنا معن حدثنا مالك قال وحدثنا قتيبة عن مالك عن بن شهاب عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم أتى بلبن قد شيب بماء وعن يمينه أعرابي وعن يساره أبو بكر فشرب ثم أعطى الأعرابي وقال الأيمن فالأيمن

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح (103) [١٩١٨] حدثنا عبد الله بن عمران أبو القاسم المكي القرشي

حدثنا عبد العزيز بن أبي حازم عن أبيه عن سهل بن سعد قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أنا وكافل اليتيم في الجنة كهاتين وأشار بأصبعيه يعني السبابة والوسطى

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

١٢ هذا الحديث بالطريق الأول خماسي وبالطريق الثاني رباعي.

ينزل عن بن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم سئل عن أكل الضنب فقال لا آكله ولا أحرمه

[قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح (93) [١٧٩٣] حدثنا قتيبة ونصر بن علي قالا حدثنا سفیان عن

عمرو بن دينار عن جابر قال أطعمنا رسول الله صلى الله عليه وسلم لحوم الخيل ونهانا عن لحوم الحمر

[قال أبو عيسى وهذا] حديث حسن صحيح (94) [١٨٠٢] حدثنا قتيبة حدثنا بن لهيعة عن أبي الزبير عن

جابر أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا أكل أحدكم طعاما فسقطت لقمة فليمط ما رابه منها ثم ليطعمها ولا يدعها للشيطان

(95) [١٨١٢] حدثنا قتيبة عن مالك بن أنس عن أبي الزبير عن جابر قال قال النبي صلى الله عليه وسلم أغلقوا الباب وأوكلوا السقاء وأكفوا الإناء أو خمروا الإناء وأطفوا المصباح فإن الشيطان لا يفتح غلقا ولا يحل وكاء ولا يكشف آنية وإن الفريسة تضرم على الناس يبتهم (١٢ب)

[قال أبو عيسى هذا] حديث حسن صحيح (96) [١٨١٦] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا سفیان عن أبي يعفور

العبدي عن عبد الله بن أبي أوفى أنه سئل عن الجراد فقال غزوت مع النبي صلى الله عليه وسلم ست غزوات نأكل الجراد

[قال أبو عيسى] > هكذا روى سفیان بن عيينة عن أبي يعفور هذا الحديث وقال ست غزوات وروى سفیان الثوري [وغير واحد] هذا الحديث [عن أبي يعفور] فقال سبع غزوات

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح وأبو يعفور اسمه واقد ويقال وقدان [أيضا] وأبو يعفور الآخر اسمه عبد الرحمن بن عبيد بن بسطاس

(97) [١٨٣٠] حدثنا قتيبة حدثنا شريك عن علي بن الأقرع عن أبي جحيفة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أما أنا فلا أكل متكنا

[قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح]

(108) [١٩٧٠] حدثنا قتيبة حدثنا المنكدر بن محمد بن المنكدر عن أبيه عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كل معروف صدقة وإن من المعروف أن تلقى أخاك بوجه طلق وأن تفرغ من دلوك في إناء أخيك

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن <صحيح>

(109) [١٩٩١] حدثنا قتيبة حدثنا خالد بن عبد الله الواسطي عن حميد عن أنس بن مالك أن رجلا استعمل (١٤) رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال إني حاكمك على ولد الناقة فقال يا رسول الله ما أصنع بولد الناقة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم وهل تلد الإبل إلا النوق [قال أبو عيسى] هذا حديث [حسن] صحيح غريب

(110) [١٩٩٣] حدثنا عتبة بن مكرم العمري حدثنا بن أبي قديك قال حدثني سلمة بن وردان الليثي عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من ترك الكذب وهو باطل بني له في رضى الجنة ومن ترك المراء وهو محق بني له في وسطها ومن حسن خلقه بني له في أعلاها

[و] هذا [الحديث] حديث حسن

آخر الجزء الأول من رباعيات الجامع لأبي عيسى محمد بن عيسى الترمذي {رحمه الله تعالى}

(104) [١٩١٩] حدثنا محمد بن مرزوق حدثنا عبيد بن واقد عن زربي قال سمعت أنس بن مالك يقول جاء شيخ يريد النبي صلى الله عليه وسلم فأبطأ القوم عنه أن يسعوا له فقال النبي صلى الله عليه وسلم ليس منا من لم يرحم صغيرنا ويوقر كبيرنا

[قال أبو عيسى] هذا حديث غريب

(105) [١٩٣٣] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا إسماعيل بن إبراهيم حدثنا حميد عن أنس قال لما قدم عبد الرحمن بن عوف المدينة أخی النبي صلى الله عليه وسلم بينه وبين سعد بن الربيع فقال له هلم أقاسمك مالي نصفين ولي أمرأتان فأطلق أحدهما فإذا انقضت عدتها فتروجها فقال بارك الله لك في أهلك ومالك دلوني على السوق فدلوه على السوق فما رجع يومئذ إلا ومعه شيء من أقط وسمن قد استفضله فراه رسول الله (١٣ ب) صلى الله عليه وسلم بعد ذلك وعليه وضر من صفرة فقال مهيم قال تزوجت امرأة من الانصار قال فما أصدقتها قال نواة قال حميد أو قال وزن نواة من ذهب فقال أولم ولو بشاة

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(106) [١٩٣٥] حدثنا عبد الجبار بن العلاء العطار وسعيد بن عبد الرحمن قالا حدثنا سفيان عن الزهري عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقاطعوا ولا تباغضوا ولا تحاسدوا وكونوا عباد الله إخوانا ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاث

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(107) [١٩٦٧] حدثنا قتيبة حدثنا الليث بن سعد عن سعيد بن أبي سعيد المقبري عن أبي شريح العدوي أنه قال أبصرت عينايا رسول الله صلى الله عليه وسلم وسمعتة أذنايا حين تكلم به قال من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه جائزته قال وما جائزته قال يوم وليلة والضيافة ثلاثة أيام وما كان بعد ذلك فهو صدقة ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرا أو ليسكت

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

قال لي أف قط وما قال شيء لصنعتة لم صنعتة ولا شيء تركته لم تركته (١٦) وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم من أحسن الناس خلقا ولا مسست خزا قط ولا حريرا ولا شيتا كان ألين من كف رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا شممت مسكا قط ولا عطرا كان أطيب من عرق النبي صلى الله عليه وسلم

[قال أبو عيسى] وهذا حديث حسن صحيح

(112) [٢٠٢٢] حدثنا محمد بن المثنى حدثنا يزيد بن بيان العقيلي

حدثنا أبو الرجال الأنصاري عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما أكرم شاب شيخا لسنه إلا قبيض الله له من بكرمه عند سنه

قال أبو عيسى هذا حديث غريب لا نعرفه إلا من حديث هذا الشيخ يزيد بن بيان وأبو الرجال الأنصاري آخر

(113) [٢٠٢٨] حدثنا قتيبة حدثنا عبد العزيز بن محمد عن زيد

بن أسلم عن ابن عمر أن رجلين قدما في زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم فخطبا فوجب الناس من كلاهما فالتفت إلينا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال إن من البيان سحرا أو إن بعض البيان سحر

[قال أبو عيسى] وهذا حديث حسن صحيح

(114) [٢٠٢٨] حدثنا بشر بن معاذ العقدي حدثنا أبو عوانة عن

زيد بن علاقة عن أسامة بن شريك قال قالت الأعراب يا رسول الله ألا نتحاوي قال نعم يا عباد الله تداووا فإن الله لم يوضع داء إلا وضع له شفاء أو قال دواء إلا داء واحدا قالوا يا رسول الله وما هو قال الهرم

[قال أبو عيسى] وهذا حديث حسن صحيح

(115) [٢١٢٦] حدثنا ابن أبي عمر حدثنا سفيان بن عيينة حدثنا

عبد الله بن دينار سمع عبد الله (٦٦) بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع الولاء وعن هبته

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(116) [٢١٤٢] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

حميد عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أراد الله بعبد

(١٥) الجزء الثاني من ربا عيات الترمذي

(١٥) بسم الله الرحمن الرحيم

أخبرنا الشيخ الإمام العلامة شمس الدين محمد بن أحمد بن عمر القرافي المالكي قال أخبرنا الشيخان أبو عبد الله محمد بن أحمد بن علي الرملي الشامي الحنبلي والجمال عبد الله بن علي بن يحيى بن فضل الله اليعمرى قالا أخبرنا أبو الحسن علي بن أحمد بن محمد بن صالح بن نذا الغرضي قال الأول سمعا عليه للجزء الأول منهما وقال الثاني حضور لهما في الرابعة قال أخبرنا الإمام أبو الحسن فخر الدين علي بن أحمد بن عبد الواحد بن البخاري أنا أبو حفص عمر بن محمد بن معمر بن طبرزد البغدادى أنا أبو الفتح عبد الملك بن أبي القسم بن أبي سهل الكروخي قراءة عليه وأنا أسمع بمكة قال أخبرنا [شيخ] المشايخ القاضي أبو عامر محمود بن القسم الأزدي وأبو بكر أحمد بن عبد الصمد الغورجي وأبو نصر عبد العزيز بن محمد الترياقى قراءة عليهم وأنا أسمع قالوا أخبرنا أبو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد الله بن أبي الجراح الجراحي المروزي قراءة عليه قال أخبرنا أبو العباس محمد بن أحمد بن محبوب ابن فضيل المحبوبي المروزي التاجر الثقة الأمين قال أخبرنا أبو عيسى محمد بن عيسى بن سؤرة الترمذي الحافظ رحمة الله عليه قال:

(111) [٢٠١٥] حدثنا قتيبة حدثنا جعفر بن سليمان الضبيعي عن

ثابت عن أنس قال خذمت النبي صلى الله عليه وسلم عشر سنين فما

(121) [٢٣٠٦] حدثنا أبو مصعب عن محرز بن هارون عن عبد

الرحمن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بالروا بالاعمال سبعة هل تنتظرون إلا فقرا منسيا أو غنى مطغيا أو مرضا مفسدا أو هوما مقفدا أو موتا مجهزا أو الدجال فشر غائب ينتظر أو الساعة فالساعة أدهى وأمر

[قال] هذا حديث حسن غريب

(122) [٢٣٢٠] حدثنا قتيبة حدثنا عبد الحميد بن سليمان عن أبي

حازم عن سهل بن سعد قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو كانت الدنيا تعدل عند الله جناح جناح بعوضة ما سقى كافرا منها شربة ماء [قال أبو عيسى] هذا حديث صحيح غريب من هذا الوجه

(123) [٢٣٣٩] حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة عن قتادة عن أنس بن

مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يهرم بن آدم ويشب منه اثنتان الحرص على العمر والحرص على المال

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(124) [٢٣٥٢] حدثنا عبد الأعلى بن واصل الكوفي حدثنا ثابت

بن محمد العابد الكوفي حدثنا الحارث بن النعمان الليثي عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اللهم أجنني مسكينا وامتنني مسكينا واحشرني في زمرة المساكين يوم القيامة (١٧ب) فقالت عائشة لم يا رسول الله قال إنهم يدخلون الجنة قبل أغنيائهم بأربعين خريفا يا عائشة لا تردي المسكين ولو بشق تمر يا عائشة أجنني المساكين وقربيهم فإن الله يقربك يوم القيامة

[قال أبو عيسى] هذا حديث غريب

(125) [٢٣٦٢] حدثنا قتيبة حدثنا /سليم بن جعفر { بن سليمان عن

ثابت عن أنس قال قال كان النبي صلى الله عليه وسلم لا يدخر شيئا لعد [قال أبو عيسى] هذا حديث غريب

(126) [٢٣٧٢] حدثنا قتيبة حدثنا أبو الأحوص عن سماك بن

حرب قال سمعت النعمان بن بشير يقول أستم في طعام وشرب ما

خير استعمله فليل كيف يستعمله يا رسول الله قال يوقفه لعمل صالح

قبل الموت

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(117) [٢١٦٣] حدثنا عبد الله بن معاوية الجمحي البصري حدثنا

حماد بن سلمة عن أبي الزبير عن جابر قال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يتعاطى السيف مسلولا

[قال أبو عيسى] وهذا حديث حسن غريب

(118) [٢٢٠٧] حدثنا محمد بن بشار حدثنا بن أبي عدي عن

حميد عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقوم الساعة حتى لا يقال في الأرض الله الله

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن

(119) [٢٢٢٣] حدثنا أبو كريب محمد بن العلاء حدثنا عمر بن

عبيد الطنافسي عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يكون من بعدي اثنا عشر أميرا قال ثم

تكلم بشيء لم أفهمه فسألت الذي يليني فقال قال كلهم من قریش

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(120) [٢٢٥٥] حدثنا محمد بن حاتم المكتب حدثنا محمد بن عبد

الله الأنصاري حدثنا حميد الطويل عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال انصر أخاك ظالما أو مظلوما قلنا يا رسول الله نصرته مظلوما فكيف انصره ظالما قال تكفه عن الظلم فذاك نصرته إياه

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

[٢٢٦٠] حديث ثلاثي لأبي عيسى رضي الله عنه: حدثنا إسماعيل

(١٧٧) ابن موسى الفزاري بن بنت السدي الكوفي حدثنا عمر بن شاعر عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يأتي على الناس زمان الصابر فيهم على دينه كالقايض على الجمر

قال أبو عيسى هذا حديث غريب من هذا الوجه وعمر بن شاعر شيخ بصري

سبعين ألفا لا حساب عليهم ولا عذاب مع كل ألف سبعون ألفا وثلاث حبات من حباته

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن غريب

(131) [٢٤٤٧] حدثنا محمد بن عبد الله بن بزيح حدثنا زياد بن

الربيع حدثنا أبو عمران الجوني عن أنس بن مالك قال ما أعرف شيئا مما كنا عليه على عهد النبي صلى الله عليه وسلم فقلت أين الصلاة قال أولم تصنعوا في صلاتكم ما قد علمتم

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن غريب من هذا الوجه

(132) [٢٤٨٧] حدثنا الحسين بن الحسن المروزي بمكة حدثنا بن

أبي عدي حدثنا حميد عن أنس قال لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة أتاه المهاجرون فقالوا يا رسول الله ما رأينا قوما أبذل من كثير ولا أحسن مواساة من قليل من قوم نزلنا بين أظهرهم لقد كفونا المؤنة وأشركونا في المهنة حتى لقد خفنا أن يذهبوا بالأجر كله فقال النبي صلى الله (٨ ب) عليه وسلم لا ما دعوتهم الله لهم وأثنيتم عليهم

[قال أبو عيسى] هذا حديث صحيح حسن غريب [من هذا الوجه]

(133) [٢٥٧٨] حدثنا علي بن حجر أخبرنا محمد بن عمار حدثني

جدي محمد بن عمار وصالح / بن / {مولي} التوأمة عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ضرس الكافر يوم القيامة مثل أحد وفخذه مثل البيضاء ومقعدة من النار مسيرة ثلاث مثل الربرة يعني ومثل الربرة كما بين المدينة والبربة والبيضاء جبل [مثل

أحد]

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن غريب

(134) [٢٦٠٨] حدثنا سعيد بن يعقوب الطالقاني حدثنا بن المبارك

أخبرنا حميد الطويل عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله وأن يستقبلوا قبائنا ويأكلوا ذبيحتنا وأن يصلوا

شئتم لقد رأيت نبيكم صلى الله عليه وسلم وما يجد من النقل ما يملأ بطنه

[قال و] هذا حديث صحيح

(127) [٢٣٨٥] حدثنا علي بن حجر أخبرنا إسماعيل بن جعفر

عن حميد عن أنس أنه قال جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله متى قيام الساعة فقال النبي صلى الله عليه وسلم إلى الصلاة فلما قضى صلاته قال أين السائل عن قيام الساعة فقال الرجل أنا يا رسول الله قال ما أعددت لها قال يا رسول الله ما أعددت لها كبير صلاة ولا صوم إلا أني أحب الله ورسوله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم المرء مع من أحب وأنت مع من أحببت فما رأيت فرح المسلمون بعد الإسلام فرحهم بهذا

[قال أبو عيسى] هذا حديث صحيح

(128) [٢٤٠٠] حدثنا عبد الله بن معاوية الجمحي حدثنا عبد العزيز

بن مسلم حدثنا أبو ظلال عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أن الله يقول إذا أخذت كربتي عدي في الدنيا (١٨) لم يكن له جزاء عندي إلا الجنة

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن غريب [من هذا الوجه] وأبو

ظلال اسمه هلال

(129) [٢٤٠٨] حدثنا محمد بن عبد الأعلى الصنعاني حدثنا عمر

بن علي المقدمي عن أبي حازم عن سهل بن سعد قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من يتكفل لي ما بين لحبيه وما بين رجليه أنكفل له بالجنة

[قال أبو عيسى حديث سهل] هذا حديث حسن صحيح غريب

(130) [٢٤٣٧] حدثنا الحسن بن عرفة حدثنا إسماعيل بن عياش

عن محمد بن زياد الألهاني قال سمعت أبا أمامة يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول وعذني ربي أن يدخل الجنة من أمتي

الله عليه وسلم رجل يستحمه فلم عنده ما يتحمه فله على آخر فحمه فأتى النبي صلى الله عليه وسلم فأخبره فقال إن الدال على الخير كفاعله

[قال أبو عيسى] هذا حديث غريب من هذا الوجه

(140) [٢٧٠٨] حدثنا محمد بن بشر حدثنا عبد الوهاب الثقفي عن حميد عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم كان في بيته فاطلع عليه رجل فاهوى إليه بمشقص فتأخر الرجل

[قال أبو عيسى] هذا حديث (٩١) حسن صحيح

(141) [٢٧٠٩] حدثنا بن أبي عمر حدثنا سفيان عن الزهري عن سهل بن سعد الساعدي أن رجلا أطلع على رسول الله صلى الله عليه وسلم من حجر في حجرة النبي صلى الله عليه وسلم ومع النبي صلى الله عليه وسلم امرأة يحاك بها رأسه فقال النبي صلى الله عليه وسلم لو علمت أنك تنظر لطعنت بها في عينك إنما جعل الاستئذان من أجل البصر

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(142) [٢٧٢٥] حدثنا علي بن حجر أخبرنا شريك عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة كذا إذا أتينا النبي صلى الله عليه وسلم جلس أحدنا حيث ينتهي

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن [صحيح] غريب

(143) [٢٧٢٨] حدثنا سويد أخبرنا عبد الله أخبرنا حنظلة بن عبد الله عن أنس بن مالك قال قال رجل يا رسول الله الرجل منا يلقى أخاه أو صديقه فيأخذه له قال لا قال أفيلزمه ويقبله قال لا قال أفياخذ بيده ويصافحه قال نعم

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن

^{١٣} أوردنا هذا الحديث من سنن الترمذي وهو لم يذكر في المخطوطة. هذا الحديث رباعي أيضا.

صلاتنا فإذا فعلوا ذلك حرمت علينا دماؤهم وأموالهم إلا بحقها لهم ما للمسلمين وعليهم ما على المسلمين

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح غريب من هذا الوجه

(135) [٢٦١١] حدثنا قتيبة حدثنا عباد بن عبد المهلب عن أبي جمرة عن ابن عباس قال قدم وفد عبد القيس على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا إن هذا الحي من ربيعة ولسنا نصل إليك إلا في أشهر الحرام فمرنا بشيء نأخذه عنك ندعوا إليه من وراءنا فقال أمركم بأربع الإيمان بالله ثم فسر ما لهم شهادة أن لا إله إلا الله وأني رسول الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وأن تؤدوا (٩١) خمس ما غنمتم حدثنا قتيبة حدثنا حماد بن زيد عن أبي جمرة عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم مثله قال أبو عيسى هذا حديث صحيح حسن (136) [٢٦٢٧] حدثنا قتيبة عن مالك عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال أيما رجل قال لأخيه كافر فقد باء به أحدهما

هذا حديث حسن صحيح [غريب ومعنى قوله باء يعني أقر]

(137) [٢٦٥١] حدثنا قتيبة حدثنا نوح بن قيس عن أبي هارون العبدى عن أبي سعيد الخدري عن النبي صلى الله عليه وسلم قال يأتكم رجال من قبل المشرق يتعلمون فإذا جاءوكم فاستوصوا بهم خيرا قال فكان أبو سعيد إذا رآنا قال مرحبا بوصية رسول الله صلى الله عليه وسلم

قال هذا حديث لا نعرفه إلا من حديث أبي هارون عن أبي سعيد وأبو هارون اسمه {يعني اسم أبي هارون العبدى} عمارة بن جوين (138) [٢٦٦١] حدثنا قتيبة حدثنا الليث بن سعد عن ابن شهاب عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كذب علي حسبت أنه قال متعمدا فليتبوا بيته من النار

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح غريب من هذا الوجه

(139) [٢٦٧٠] حدثنا نصر بن عبد الرحمن الكوفي حدثنا أحمد بن بشير عن شبيب بن بشر عن أنس بن مالك قال أتى النبي صلى

(149) [٣٠٠٢] حدثنا أحمد بن منيع حدثنا هشيم أخبرنا حميد عن

أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم كسرت رباطه يوم أحد وشج وجهه شجة في جبهته حتى سأل الدم على وجهه فقال كيف يفلح قوم فعلوا هذا بنبئهم وهو يدعوهم إلى الله فزلت «ليس لك من الأمر شيء» أو يتوب عليهم أو يعذبهم» إلى آخرها

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(150) [٣٠٠٣] حدثنا أحمد بن منيع وعبد بن حميد قال حدثنا يزيد

بن هارون أخبرنا حميد عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم شج في وجهه وكسرت رباطه ورمى رمية على كتفه فجعل الدم يسيل على وجهه وهو يمسه ويقول كيف تفلح أمة فعلوا هذا بنبئهم (٢٠) وهو يدعوهم إلى الله فانزل الله تعالى «ليس لك من الأمر شيء» أو يتوب عليهم أو يعذبهم فإنهم ظالمون»

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(151) [٣٠٠١] حدثنا عبد بن حميد حدثنا يزيد بن هارون أخبرنا

حميد الطويل عن أنس بن مالك أن عمه غاب عن قتال بدر فقال غيب عن أول قتال قتله رسول الله صلى الله عليه وسلم المشركين لأن الله أشهدني قتالا للمشركين ليرين أبرا إليك مما جاء به هؤلاء يعني المشركين المسلمون فقال اللهم إني أبرا إليك مما جاء به هؤلاء يعني المشركين واعتذر إليك مما يصنع هؤلاء يعني أصحابه ثم تقدم فلقبه سعد فقال يا أخي ما فعلت أنا معك فلم أستطع أن أصنع ما صنع فوجد فيه بضع وثمانون من ضربته بسيف وطعنه برمح ورمية بسهم فكلنا نقول فيه وفي أصحابه نزلت «فمنهم من قضى نحبه ومنهم من ينتظر» قال يزيد يعني هذه الآية

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

^{١١} أوردنا هذا الحديث من سنن الترمذي وهو لم يذكر في المخطوطة. هذا الحديث رابع أيضا.

(144) [٢٧٤٢] حدثنا بن أبي عمر حدثنا سفيان عن سليمان التيمي

عن أنس بن مالك أن رجلين عطسا عند النبي صلى الله عليه وسلم فشممت أحدهما ولم يشممت الآخر فقال الذي لم يشمته يا رسول الله شمت هذا ولم تشمتني فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنه حمد الله وإنك لم تحمد الله

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(145) [٢٧٥٩] حدثنا قتيبة حدثنا جعفر بن سليمان عن أبي عمران

الجوني عن أنس بن مالك قال وقت لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم قص السارب وتقليم الأظفار وحلق العانة وتنف الإبط لا يترك أكثر من أربعين يوما

(146) [٢٧٦٧] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن أبي الزبير عن جابر

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن اشتغال الصماء والاحتباء في ثوب واحد وأن يرفع الرجل إحدى رجليه على الأخرى وهو مستقل على ظهره

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(147) [٢٨١٨] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن بن أبي مليكة عن

(١٢٠) المسور بن مخرمة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قسم أقبية ولم يعط مخرمة شيئا فقال مخرمة يا بني انطلق بنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فانطلقت معه قال ادخل فادعه لي فدعته له فخرج النبي صلى الله عليه وسلم وعليه قباء منها فقال خبات لك هذا قال فظفر إليه فقال رضي مخرمة

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(148) [٢٩٩٧] حدثنا إسحاق بن منصور أخبرنا عبد الله بن بكر

حدثنا حميد عن أنس قال لما نزلت هذه الآية «لن تتلوا البر حتى تنفقوا مما تحبون» أو «من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا» قال أبو طلحة وكان له حائط فقال يا رسول الله حانطي الله ولو استطعت أن أسره لم أعلفه فقال اجعله في قرابتك أو أقربك [قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

تلقوا عليه قال فابتدروا الباب فخرجوا كلهم وجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى أرى الستر ودخل وأنا جالس في الحجرة فلم يلبث إلا يسيرا حتى خرج علي وأنزلت هذه الآيات فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فقرأهن على الناس «يا أيها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوت النبي إلا أن يؤذن لكم إلى طعام غير ناظرين إناه» إلى آخر الآية قال الجعد قال أنس أنا أحدث الناس عهدا بهذه الآيات وحجبت نساء رسول الله صلى الله عليه وسلم

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(154) [٣٢٧٠] حدثنا علي بن حجر أخبرنا عبد الله بن جعفر

حدثنا عبد الله بن دينار عن بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خطب الناس يوم فتح مكة فقال يا أيها الناس (٢١ ب) إن الله قد أذهب عنكم عبية الجاهلية وتعظيمها بآياتها فالناس رجالن بر تقى كريم على الله وفاجر شقى هين على الله والناس بنو آدم وخلق الله آدم من تراب قال الله «يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم إن الله عليم خبير»

[قال أبو عيسى] هذا حديث غريب

(155) [٣٢٠٢] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن نافع عن بن عمر

رضى الله تعالى عنهما قال حرق رسول الله صلى الله عليه وسلم نخل بني النضير وقطع وهي البويرة فأنزل الله «ما قطعتم من لينة أو تركتموها قائمة على أصولها فبإذن الله وليخزي الفاسقين»

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(156) [٣٢٩٤] حدثنا بن أبي عمر حدثنا سفيان بن عيينة عن أبي

إسحاق الهمداني عن البراء بن عازب أن النبي صلى الله عليه وسلم قال له ألا أعلمك كلمات تقولها إذا أويت إلى فراشك فإن مت من ليلتك مت على الفطرة وإن أصبحت أصبحت وقد أصبحت خيرا تقول اللهم إني أسلمت نفسي إليك ووجهت وجهي إليك وفوضت أمري إليك رغبة ورهبة إليك والجات ظهري إليك لا ملجأ ولا منجى منك إلا إليك أنت

(152) [٣٢١٧] حدثنا [عبد بن حميد حدثنا محمد بن الفضل^{١٥}] أحمد

بن عبدة الضبي حدثنا حماد بن زيد عن ثابت عن أنس قال نزلت هذه الآية «وتخفي في نفسك ما الله مبديه وتخشى الناس» في شأن زينب بنت جحش جاء زيد يشكو فهم بطلاقها فاستأمر النبي صلى الله عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم أمسك عليك زوجك واتق الله

[قال أبو عيسى] هذا حديث صحيح

(153) [٣٢١٨] حدثنا قتيبة حدثنا جعفر بن سليمان الضبعي عن

الجعد أبي عثمان عن أنس بن مالك رضى الله تعالى عنه قال تزوج رسول الله صلى الله عليه وسلم فدخل بأهله قال فصنعت أمي أم سليم حيسا فجعلته في تور فقالت يا أنس أذهب بهذا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت بعثت إليك بها أمي وهي تقولك السلام وتقول إن هذا لك قليل يا رسول الله قال فذهبت بها إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت إن أمي تقولك السلام وتقول إن هذا لك قليل فقال وضعه ثم قال أذهب فأدع لي فلاننا وفلاننا ومن لقيت فسمي رجلا قال فدعوت من سمى ومن لقيت قال قلت لأنس عدكم كم كانوا قال زهاء ثلاثمائة قال وقال لي رسول الله (٢١ ب) صلى الله عليه وسلم يا أنس هات التور قال فدخلوا حتى امتلأت الصفة والحجرة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليتخلق عشرة عشرة وليأكل كل إنسان مما يليه قال فأكلوا حتى شبعوا قال فخرجت طائفة ودخلت طائفة حتى أكلوا كلهم قال فقال لي يا أنس أرفع قال فرفعت فما أدري حين وضعت كان أكثر أم حين رفعت قال وجلس منهم طوائف يتحدثون في بيت رسول الله صلى الله عليه وسلم ورسول الله صلى الله عليه وسلم جالس وزوجه مولية وجهها إلى الحائط فقلوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فسلم على نسائه ثم رجع فلما رأوا رسول الله صلى الله عليه وسلم قد رجع ظنوا أنهم قد

^{١٥} هذا الحديث رباعى ولكن في بعض نسخ سنن الترمذي يورى بطريق «حدثنا عبد بن حميد حدثنا محمد بن الفضل».

(161) [٣٦٤٤] حدثنا سعيد بن يعقوب الطالقاني حدثنا أيوب بن

جابر عن سمك عن جابر بن سمرة قال كان خاتم رسول الله صلى الله عليه وسلم يعني الذي بين كتفيه غدة حمراء مثل بيضة الحمامة

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(162) [٣٦٤٨] حدثنا قتيبة حدثنا ابن لهيعة عن أبي يونس عن أبي

هريرة قال ما رأيت شيئا أحسن من رسول الله صلى الله عليه وسلم في مشيته كأنما الأرض تطوى له إنا لنجهد أنفسنا وإنه لغير مكترث

[قال] هذا حديث غريب

(163) [٣٦٤٩] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن (٢ب) أبي الزبير

عن جابر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال عرض علي الأنبياء فإذا موسى ضرب من الرجال كأنه من رجال شنوءة ورأيت عيسى بن مريم فإذا أقرب الناس من رأيت به شيئا عروة بن مسعود ورأيت إبراهيم فإذا أقرب من به شيئا صاحبكم نفسه ورأيت جبريل فإذا أقرب من رأيت به شيئا دحية

[هو بن خليفة الكلابي قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

غريب

(164) [٣٦٨٨] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

حميد عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال دخلت الجنة فإذا أنا بقصر من ذهب فقلت لمن هذا القصر قالوا لشاب فظننت أني أنا هو فقلت ومن هو فقالوا عمر بن الخطاب

[قال] هذا حديث حسن صحيح

(165) [٣٧٢٨] حدثنا إسماعيل بن موسى حدثنا علي بن عباس

عن مسلم الملائي عن أنس بن مالك قال بعث النبي صلى الله عليه وسلم يوم الإثنين وصلى علي يوم الثلاثاء

[قال أبو عيسى] وهذا حديث غريب

١٧ أوردنا هذا الحديث من سنن الترمذي وهو لم يذكر في المخطوطة. هذا الحديث

رابع أيضا.

بكتابك الذي أنزلت ونبيناك الذي أرسلت قال البراء فقلت وبرسولك الذي أرسلت قال فطعن بيده في صدره ثم قال ونبيناك الذي أرسلت

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن

(157) [٣٤٣٩] حدثنا أحمد بن عتبة حدثنا حماد بن زيد عن

عاصم الأحول عن عبد الله بن سرجس قال كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا سافر يقول اللهم أنت الصاحب في (١٢٢) السفر والخليفة في الأهل اللهم أصحبا في سفرنا واخلفنا في أهلنا اللهم إني أعوذ بك من وعاء السفر وكآبة المنقلب ومن الحور بعد الكون ودعوة المظلوم ومن سوء المنظر في الأهل والمال

[قال] هذا حديث حسن صحيح

(158) [٣٤٤١] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

حميد عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا قدم من سفر فظفر إلى جذرات المدينة أو وضع راحته وإن كان على دابة حركها من جنبها

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح [غريب]

(159) [٣٤٨٥] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

حميد عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم كان يدعو يقول اللهم إني أعوذ بك من الكسل والهرم والجبن والبخل وفقته المسحوق وعذاب القبر

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(160) [٣٦٢٣] حدثنا قتيبة عن مالك بن أنس وحدثنا الأنصاري

حدثنا معن حدثنا مالك بن أنس عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن أنه سمع أنسا يقول لم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم بالطويل البائن ولا بالقصير المتردد ولا بالأبيض الأمهق ولا بالألثم وليس بالجعد القلط ولا بالسبط بعثه الله على رأس أربعين سنة فأقام بمكة عشر سنين وبالمدينة عشرةا وتوفاه الله على رأس ستين سنة وليس في رأسه ولحيته شرون شعرة بيضاء

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

١٨ هذا الحديث رابع بالطريق الأول وخمسي بالطريق الثاني.

(171) [٣٨٦٧] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن ابن أبي مليكة عن المسور بن مخرمة قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول وهو على المنبر إن بني هشام بن المغيرة استأذنوني في أن ينكحوا ابنتهم علي بن أبي طالب فلا أذن ثم لا أذن ثم لا أذن إلا أن يريد بن أبي طالب أن يطلق ابنتي وينكح ابنتهم فإنها بضعة مني يربيها ربها ويؤذيها ما آذاهما

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

(172) [٣٨٨٧] حدثنا علي بن حجر حدثنا إسماعيل بن جعفر عن

عبد الله بن عبد الرحمن بن معمر الأنصاري عن أنس بن مالك عن رسول الله صلى الله عليه وسلم (٢٣) قال فضل عائشة على النساء كفضل الثريد على سائر الطعام

[قال] وهذا حديث حسن

(173) [٣٨٩٠] حدثنا أحمد بن عبدة الضبي حدثنا المقتمر بن

سليمان عن حميد عن أنس رضي الله تعالى عنه قال قيل يا رسول الله من أحب الناس إليك قال عائشة قيل من الرجال قال أبوها

[قال] هذا حديث حسن >صحيح< [غريب من هذا الوجه]

(174) [٣٩١٠] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن يحيى بن سعيد

الأنصاري أنه سمع أنس بن مالك يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ألا أخبركم بخير دور الأنصار أو بخير الأنصار قالوا بلى يا رسول الله قال بنو النجار ثم الذين يلونهم بنو عبيد الأشهل ثم الذين يلونهم بنو الحرث بن الخزرج ثم الذين يلونهم بنو ساعدة ثم قال بيده قبض أصابعه ثم بسطهن كالرأمي بيده قال وفي دور الأنصار كلها خير

[قال] هذا حديث حسن صحيح

(175) [٣٩٢٠] حدثنا الأنصاري حدثنا معن حدثنا مالك بن أنس

وحدثنا قتيبة عن مالك بن أنس عن محمد بن المنكدر عن جابر أن أعرابيا بايع رسول الله صلى الله عليه وسلم على الإسلام فأصابه وعك

هذا الحديث بالطريق الأول خماسي وبالطريق الثاني رباعي.

(166) [٣٨٢٧] حدثنا قتيبة حدثنا جعفر بن سليمان عن الجعد أبي

عثمان عن أنس بن مالك قال مر رسول الله صلى الله عليه وسلم فسمعت أمي أم سليم صورته فقالت بأبي أنت وأمي يا رسول الله أنيس قال فدعا لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث دعوات قد رأيت منهن اثنين في الدنيا وأنا أرجو الثالثة في الآخرة

[قال] هذا حديث حسن صحيح غريب من هذا الوجه

(167) [٣٨٤٤] حدثنا قتيبة حدثنا ابن لهيعة عن مشرج بن عاهان

عن عتبة بن عامر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أسلم الناس وأمن عمرو بن العاصي

[قال] هذا حديث غريب لا نعرفه إلا من حديث ابن لهيعة عن

(١٢٣) مشرج بن عاهان وليس إسناداه بالقوي

(168) [٣٨٥٦] حدثنا محمد بن عبد الله بن بزيع حدثنا الفضيل بن

سليمان حدثنا أبو حازم عن سهل بن سعد قال كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يحفر الخندق ونحن ننقل التراب وبصر بنا فقال اللهم لا عيش إلا عيش الآخرة فاغفر للأنصار والمهاجرة

[قال] هذا حديث حسن صحيح غريب [من هذا الوجه]

(169) [٣٨٥٨] حدثنا يحيى بن حبيب بن عرني حدثنا موسى بن

إبراهيم بن كثير الأنصاري قال سمعت طلحة بن خراش يقول سمعت جابر بن عبد الله يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا تمس النار مسلما رأي أو رأي من رأي

قال طلحة فقد رأيت جابر بن عبد الله وقال موسى وقد رأيت طلحة

قال يحيى وقال لي موسى وقد رأيتني ونحن نرجو الله

[قال] هذا حديث حسن غريب

(170) [٣٨٦٠] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن أبي الزبير عن جابر

قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يدخل النار أحد ممن بايع تحت الشجرة

[قال أبو عيسى] هذا حديث حسن صحيح

عبد الكريم بن الإمام العلامة المتقن شيخ الشيوخ قاضي القضاة علاء الدين علي بن إسماعيل بن القزويني و الشيخ الإمام البارح مجد الدين أبو طاهر محمد بن يعقوب بن محمد الغرور إبادي و الولد النجيب أبو الفضل سعد الدين بن سيدنا و شيخنا الإمام العالم القاضي العبد الفقير الى الله تعالى قاضي المسلمين عز الدين بن عبد العزيز بن الإمام العالم الرباني قاضي القضاة بدر الدين محمد بن إبراهيم بن سعد الدين بن جماعة الكائن و ابن أخيه صارم الدين إبراهيم بن العبد الفقير الى الله تعالى شرف الدين أبي بكر و عز الدين محمد بن علاء الدين محمد بن شيخنا جمال الدين عبد الرحيم بن عبد الله الأنصاري بن شاهد الجيش و المحدث نور الله عليهم أبي بكر بن سليمان الهيثمي

{و صبط السماع محمد بن يير علي بن محمد بن علي الأيوبي و زين الدين عبد السلام بن سليمان بن علي القارقاني الاصهبانيان و عز الدين محمد جرابيك بن عبد الله المعبدى و ابى عمر أبى بكر بن حسن بن السماك و جمال الدين إبراهيم بن محمد بن عبيد بن مشكور المدني و الحاج عبد الله ابن مكتوب بن عبد الله المعروف بجور قاضي القضاة عز الدين و ابنه محمد و أحمد بن حسن بن محمد الله حضر في الثالثة و بخليفة الشيخ عماد الدين بن جماعة و ولده عبد الله حضر في الثالثة و علي و إبراهيم ابنا سراج الدين عمر بن علي جرمى الدماطي و محمد بن محمد بن إبراهيم شرف الدين عبد الله ... و شيخ بن عبد الله ... القاضي فخر الدين بن المتوكل و ولده محمد و محمد ربيعى الأدمى بن الشيخ الحاج مفتاح الدين عبد الله البدرى و محمد الأصغر بن الحسين بن عبد الله خير بن العراقي و ولده عبد الرحيم بن الحسين و داخت و شيخ و بيك في يوم السبت تاسع عشرين جمادى الأولى سنة عاشر و خمس و سبعمائة بالجامع الأزهر بالقاهرة و أجاز المشايخ {

{الأربع للجامعة المذكورين الحور لهم و عنهم و الحمد لله وحده و صلى الله على سيدنا محمد و آله أجمعين كما تراه

محمد يعقوب بن خلف بن عبد الرحيم المصرى بن محمد عز الدين و لوالديه و لجميع المسلمين و المسلمات امين {

بالمدينة فجاء الأعرابي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ألقني يبيعتي فأبى رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم جاءه فقال ألقني يبيعتي فأبى فخرج الأعرابي فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنما المدينة كالكر تفتي جنبها وتتصع طبيها

[قال] وهذا حديث حسن صحيح

(176) [١٢٩٢٢] حدثنا قتيبة عن مالك وحدثنا الأنصاري حدثنا

معن حدثنا مالك عن عمرو بن أبي عمرو عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم طلع له أحد فقال هذا جبل يحبنا ونحبه اللهم إن إبراهيم حرم (١٢٤) مكة وإنى أحرم ما بين لابتيها

[قال] هذا حديث حسن صحيح

آخر الجزء الثاني من رباعيات أبى عيسى الترمذى عفا الله عنه

وجدت ما مثاله سمع هذا الجزء و الأول قبله و هما رباعيات الترمذى على المشايخ الأربع المستندين المكبرين ناصر الدين محمد بن العلامة قاضي القضاة شمس الدين محمد بن أبى القاسم الربيعى التونسي و فتح الدين أبى الحرم محمد بن محمد بن محمد بن أبى الحرم القلايسى و مظفر الدين محمد بن محمد بن يحيى بن عبد الكريم القرشى بن العطار و المحدث ناصر الدين محمد بن أبى القاسم بن إسماعيل الفارقى بسماعهم من الشيخ نجم الدين محمد بن إبراهيم بن ترجم المازنى الأولين لجميع الكتاب و الفارقى للرباعيات فقط و بسماعه أيضا بإخباره للرباعيات من الأديب شهاب الدين محمد بن عبد المنعم بن الخيمى بسماعها من بن البناء بوقله للشيخ الإمام المحدث شهاب الدين أحمد بن علي بن محمد بن قاسم العدنانى ولده بدر الدين و الشيخ الإمام العالم المحدث العبد الفقير الى الله تعالى فخر الدين أبى جعفر محمد بن الشيخ الإمام العلامة سراج الدين عبد اللطيف بن جعفر اللوبك و ابن أخيه سراج محمد بن العبد الفقير الى الله عز الدين أبى اليمين محمد بن اللوبك و الشيخ الإمام العالم المتقن صدر الدين

١١ هذا الحديث بالطريق الأول رباعى و بالطريق الثانى خماسى.

КАЙДЛАР УЧУН

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. A small dark speck is present near the center of the page, and another smaller one is located towards the bottom right corner. The paper appears to be from a notebook or a standard writing sheet.[illegible]